

Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

CARICOM
BARBADOS

Topical issues of social pedagogy

Collective monograph

The monograph is included in scientometric database RSCI

CARICOM
BARBADOS
2017

CARICOM, BARBADOS

Topical issues of social pedagogy

Science editor:

Drobyazko S.I.

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Professor of RANH

Reviewers:

Valeriy Okulich-Kazarin,

*Doctor of Educational Sciences, Professor of Institute of Administration of
Academy J.Dlugosza in Czestochowa (Poland)*

Shatalova Nina Ivanovna,

*Doctor Hab. in Social Sciences, Professor, Head of the Department of Personnel
Management and Sociology of Ural State Railway University (Ekaterinburg, Russia)*

Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. - CARICOM, Barbados, 2017. - 212 p.

ISBN 978-0-9955865-1-2

Modern educational system is characterized by dramatic changes in all of its links, aimed at achieving a new quality of education. The concept of modernization of education and strategy define the main priorities of these changes - update the objectives and content of education, educational methods and technologies based on the latest achievements of science teaching and innovative approaches to improve it. The book This textbook contains material that reveals the reasons for the need of educational innovations and their implementation in a professional school in modern conditions; the basic concepts, theories and concepts on which they are based; the nature and patterns of pedagogical innovations.

Collective monograph is intended for politicians, scientists, entrepreneurs, teachers, postgraduate students, students, in the field of educational technology specialists.

ISBN 978-0-9955865-1-2

© 2017 CARICOM, BARBADOS

© 2017 Authors of the articles

© 2017 Drobyazko S.I.

CONTENT

REALIZATION OF THE PRINCIPLE OF LEGAL SOCIALIZATION OF A PERSONALITY IN THE FOREIGN ECONOMIC CONTEXT. VIRA ALIIEVA-BARANOVSKA	4
ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ. ГУК О. Ф., ЧЕРНУХА Н. М.	30
THE WAYS OF TEACHING STAFF ADVANCED TRAINING IMPROVEMENT: EXPERIENCES AND PERSPECTIVES. KOVALCHUK VASYL	56
ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ. КРАВЕЦЬ Н.П.	79
ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ШКОЛИ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ. МАТВІЄНКО О.В.	100
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ. ОЛЕКСЮК НАТАЛІЯ	123
ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ. ТЕРНОПІЛЬСЬКА В. І., ЛИТВИНЕНКО О. Г., ПОНОМАРЬОВА О. Ю.	135
THE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES AT THE FACULTY OF HISTORY IN TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV: PAST AND PRESENT. MOGYLNY LEONID, LIASHCHENKO OLESIA	154
IMPACT OF GLOBALIZATION AND INFORMATIZATION OF SOCIETY ON THE EDUCATIONAL PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE STUDYING. BORZENKO O.P.	170
«МІЙ ШЛЯХ» – ПЕРШИЙ ТАНЕЦЬ ПРЕЗИДЕНТА США ДОНАЛЬДА ТРАМПА НА БАЛУ В ЧЕСТЬ ІНАВГУРАЦІЇ (ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ). ПЕТЬКО Л.В.	185

REALIZATION OF THE PRINCIPLE OF LEGAL SOCIALIZATION OF A PERSONALITY IN THE FOREIGN ECONOMIC CONTEXT

Vira Aliieva-Baranovska

PhD in Law, Associate Professor

Interregional Academy of Personnel Management (Kyiv, Ukraine)

One of the leading components of the professional competence of a modern specialist, which allows describing him as a successful subject of activity, is legal competence. The current society needs a socially active, creative, legally competent specialist who understands the social value of law and observes it. Social challenges determine the importance of acquiring legal knowledge by students, developing skills for using their rights and freedoms, competently protecting their own interests, and preventing unlawful behavior. However, today, the level of legal knowledge, skills, and know-how's of a large category of the Ukrainian citizens does not fully satisfy the development needs of a modern state of law.

The gradual integration of Ukraine into the European Union, the rapid development of the economy and the active work of economic entities give rise to the need to familiarize the general public with the basics of economic legislation in the field of foreign economic activity carried out by economic entities. The current stage of economic and social transformations in Ukraine involves the intensification of relations with foreign business entities, active exchange of capital, goods, services, labor force, efficient technology transfer, attracting foreign investments, and developing new business patterns in the field of intellectual property, in particular franchising.

The foregoing determines the relevance of the implementation of the principle of legal socialization of an individual, which involves not only formation of legal knowledge, but also formation of the need to comply with the rules of law, belief in their justice and necessity.

Studies by A.Bezrukov show that by itself a legal norm is only a certain text with a specific content, a legal abstraction that as such does not affect anything and does not produce any consequences. These regulations become effective only when, through certain methods, they are reproduced in subjective rights and legal

obligations, are embodied in public practice.

In legal science, they single out three ways in which law can affect the behavior of a personality – the *legal*, *informational*, and *axiological* ones. Actually, the legal regulation of human actions implies that normalization inherent in law in the process of its implementation is determined by the generally binding nature of legal norms and, accordingly, is ensured by the coercive force of the state.

According to D.Klochkova, the informational effect of law on human behavior is based on the fact that the legal system brings to the attention of recipients information about possible and proper behavior, about the official position of the state, about the existing norms of behavior, points out permissible and prohibited means of achieving goals, as well as about the consequences of violations of a legal norm. The significance of the axiological effect of a legal norm is in its influence on human feelings, emotions, value orientations as well as beliefs and mindsets.

Let us illustrate the theoretical propositions outlined above through the example of legal regulation of foreign economic activity of business entities.

The legal aspect is regulated by the Law of Ukraine of April 16, 1991 "On Foreign Economic Activity," which defines the principles of foreign economic activity, outlines the circle of its subjects, calls the types of foreign economic activity, establishes the basis for its regulation, provides for the establishment of special legal regimes of foreign economic activity, contains norms concerning the responsibility of participants in foreign economic activity and protection of their rights and interests [22].

There are three levels of principles (foundations) of foreign economic activity: 1) general (general scientific, general economic); 2) special (specific); 3) national.

The general principles include: scientific character (the basis is represented by objective laws of economy), systemacy (in the system and interaction with other subjects, institutions, etc), mutual benefits. The set of special principles of international economic law can be divided into two groups. The first one includes special principles that have been widely recognized and are directly derived from the basic principles of international law, the observance of which is mandatory for all or

most states. The second group is represented by contractual principles that are in effect in relations between states only on the assumption of specific contractual obligations to adhere to them in their bilateral or multilateral relations. Let us consider some of the special principles. The first group includes: 1) the principle of the inalienable sovereignty of states in the possession of their wealth and natural resources; 2) the principle of freedom to choose the form of organization of foreign economic relations; 3) the principle of economic non-discrimination; 4) the principle of equality and mutual benefit of states in international economic relations; 5) the principle of developing mutually beneficial cooperation in the field of trade, economy, science and technology.

The second group of principles has a contractual nature. They establish a legal regime for relations between states. These are the following principles: 1) the principle of the most favored nation, which means that one of the contracting states grants the other state, its legal and natural entities in one or another agreed sphere of relations the same favorable regime (rights, privileges, preferences, benefits) as that (regime) which it has provided or will provide in the future to any third state, its legal entities and individuals; 2) the principle of the national regime, which consists in the fact that foreign legal entities and individuals have the same rights as legal entities and individuals of a particular country and its national products; 3) the principle of reciprocity, which consists in granting a foreign state, its natural and legal persons certain rights, privileges or preferences, provided that the state that provides them and its natural and legal persons enjoy the same rights, privileges or preferences in that foreign state. This principle may be established unilaterally by internal law or on the basis of an international treaty.

Foreign economic activity is carried out on the principles of freedom of its subjects: to voluntarily enter into foreign economic relations; to carry them out in any form that are not prohibited by law; to have equality before the law.

The basic principles of foreign economic activity are defined in Article 2 of the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity". These include the following principles [23]: 1) of the sovereignty of the people of Ukraine in carrying out foreign

economic activity; 2) of freedom of foreign economic entrepreneurship; 3) of rule of law; 4) of protection of interests of foreign economic activity entities; 5) of equivalence of exchange".

According to Article 377 of the Commercial Code of Ukraine, "The foreign economic activity of economic entities is economic activity which, in the process of its implementation, requires crossing the customs border of Ukraine by property or labor force.

2. Foreign economic activity is carried out on the principles of the freedom of its subjects to voluntarily enter into foreign economic relations, to implement them in any form not prohibited by law, and of the equality before the law of all subjects of foreign economic activity.

3. The general conditions and procedure for the implementation of foreign economic activity by economic entities are determined by this Code, by the law on foreign economic activity, and by other regulatory legal acts".

According to Article 139 of the Commercial Code of Ukraine, "by property in this Code a set of things and other valuables (including intangible assets) that have a value definition, are produced or used in the activities of business entities and are reflected in their balance sheets or accounted for in other statutory forms of accounting property of these entities is meant".

But, unfortunately, there are some differences or conflicts between two legal definitions of foreign economic activity given in the Commercial Code of Ukraine and in the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity". An essential addition to the definition of the concept of foreign economic activity is mentioning in Part 1 of Article 377 of the Commercial Code of Ukraine such its sign as crossing of the customs border of Ukraine by property and/or labor force. According to O. P. Podtserkovnyi, "certain differences in the regulation of foreign economic activity between the Commercial Code of Ukraine and the Law "On Foreign Economic Activity" can be noted, in particular, that according to the Law, such FEA is not necessarily connected with crossing by property or labor force the customs border of Ukraine. However, such a contradiction should be interpreted on the basis of the

general legal principle "the next law cancels the effect of the previous one" (*lex posteriori derogat priori*): the legislator dismissed the possibility of implementing foreign economic activity without crossing by its results the customs border of Ukraine.

Such an approach is, undoubtedly, reasonable, since otherwise it is impossible to distinguish between activities within the economic turnover of Ukraine and foreign economic activity and, accordingly, to apply a number of provisions of the current legislation, in particular, in the field of taxation. Because, for example, exports of goods beyond Ukraine are taxed at the zero VAT rate, and transactions on sale and purchase of such goods in Ukraine -- at the general rate of VAT. Therefore, the first sign of foreign economic activity is the territorial sign, that is, the possibility of selling the results of economic activity outside Ukraine. The second significant feature of foreign economic activity is the presence of a foreign entity that enters into relations with a Ukrainian entity of foreign economic activity" [20, pp. 542–543]. However, not always the participation of a foreign subject in economic relations in the territory of Ukraine belongs to foreign economic activity, in particular when such activity is not connected with movement of goods or results of work (services) across the customs territory of Ukraine. According to Article 5 of the Customs Code of Ukraine, "the territory of Ukraine occupied by land, the territorial sea, the internal waters and the airspace as well as the artificial islands, the installations and structures created in the exclusive maritime economic zone of Ukraine, which are subject to the exclusive jurisdiction of Ukraine, constitute the single customs territory of Ukraine". Since it is a question of the activities of business entities, it is quite logical to draw the conclusion that foreign economic activity is one of the types of economic activity by which the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity" (Article 1) means any activity including entrepreneurial one, associated with production and exchange of tangible and intangible values that are represented in the form of goods [22]. Thus, the legislation on foreign economic activity is one of the institutes of economic legislation, which is described in a concise form in Section VII of the Commercial Code of Ukraine [5].

In order to interest students in legal issues, it is important to familiarize them with the history of foreign economic activity in Ukraine.

Retrospective study of special literature testifies that the history of the development of foreign economic activity in Ukraine made rather a complicated way.

During the Cossack era, foreign trade was the basis for foreign economic activities. As a researcher of the problem N. Polonska-Vasylenko notes, "foreign trade was gradually limited. Peter I took various measures to direct Ukraine's foreign relations to Russia, to Russian markets. An order of the government directed the export, mainly that of yarn, to Arkhangelsk, which increased transportation costs and required a lot of time. Skoropadskyi sought permission to carry yarn to Riga that was already in the hands of the Russians. Finally, in 1715, the permission was granted, but with the condition that the Hetman's government controlled the consignments in Glukhiv. It caused new difficulties and delayed the movement. Then the control went to Russian officials in Bryansk. In 1714, a law on "reserved" goods that were not allowed to be exported was issued. The list of these products was significant. The number of posts at which products were viewed increased, which caused new delays.

Restrictions on export from Ukraine caused an intervention on the part of Austria that lost a long-time importer, but the Austrian diplomacy could not break the stubbornness of the Russian government. Gradually, the main place in the foreign trade became occupied by the Ukrainian-Russian trade. To Russia, raw materials were exported - leather, wool, alcoholic beverages, cattle. From Russia, salt, needles, knives, scythes, furs (mainly sable), fabrics (crimson, damask) were imported.

Industrialists the Stroganovs had a yard and salt barns in Starodub. Significant salt trade took place in Kiev. In the seventeenth century, large trade centers can already be distinguished, mainly in the cities of the northern regiments: in Starodub, Chernihiv, Nizhyn, Novhorod-Siverskyi, Krolevets, Mhlyn, Kyiv, Pereyaslav. Among the southern regiments, Poltava was the most important.

In the seventeenth century, well-known merchants are Shyray in Starodub, Pryhara in Novhorod-Siverskyi, Tomara in Pereyaslav. In Kiev, in the second half of the seventeenth century, the richest merchants were Teterovskyi, Kotovych,

Mezenskyi, Ivanov, Zosymovych. In large trading centers, the merchants get united into trading companies, for which the Nizhyn Trade Brotherhood served as a model. These organizations not only conducted trading operations, but also took on lease collecting taxes to the city and military treasuries.

Moscow capitalists the Scherbakovs, the Terentyevs, the Nikiforovs, the Sorokins start playing an important role in trade along with Ukrainian merchants, becoming dangerous rivals of the latter. In 1754, under Rozumovskyi, customs duties were abolished on Russian borders, and the Ukrainian-Russian trade had no longer any obstacles. The economic life of Ukraine became an integral part of the all-Russian one - the all-Russian market was formed.

In connection with the accession to the all-Russian economic policy, in the industry of Ukraine, there are significant changes. Along with the Cossack top's trades, new trades advance – those of merchants and partly of peasants, with Russian industrialists looming larger and larger. At the enterprises of the Left Bank and Sloboda Ukraine, there are many skilled Russian masters; from Russia, tools and equipment are brought" [21].

As early as in Soviet times, something about the monopoly of foreign trade could be found in textbooks and manuals on economic history. It is clear that the material there was presented tendentiously.

The adoption on April 22, 1918, of the Decree "On the Nationalization of Foreign Trade" was a decisive step of the Soviet power. According to the Decree, the monopoly of the state on foreign trade was established. It is for putting this monopoly in practice that special agencies of external relations - trade representative offices - were created. The Decree established that the exclusive right to conduct foreign trade belonged to the Soviet state and was carried out through and under the control of a special state body - the People's Commissariat of Foreign Trade (PCFT). This provision was enshrined in Section II of the Decree [13, p. 412].

Further specification of the state monopoly of foreign trade took place in the Decree of the People's Commissariat of June 11, 1920, "On Organization of Foreign Trade and Commodity Exchange of the RSFSR". This Decree confirmed the

principles of the foreign trade monopoly and introduced organizational forms that were more in line with the tasks of foreign trade of that period (of course, from the point of view of the Bolshevik leadership). The Decree highlighted the importance of the state monopoly of foreign trade. At that time, the People's Commissariat for Trade and Industry became the body that cared only for foreign trade. In view of this, it was renamed as the People's Commissariat of Foreign Trade (PCFT). The PCFT consisted of the People's Commissariat and the Board under it, the Secretariat and seven departments. According to this Decree, the People's Commissariat of Foreign Trade was granted [13, pp. 6–8]: 1) the exclusive right to maintain all trade relations with foreigners, to take all measures and to carry out, through the appropriate bodies, all operations related to exports and imports of goods; 2) the authority to carry out transactions on the grounds established by the PCFT on exports and imports of goods by individual departments, organizations, enterprises, and individuals with the right to further control the procedure for the execution of authorized transactions.

In August 1921, the Council of People's Commissars (the Sovnarkom) adopted a decree allowing certain economic organizations to participate in the conclusion of foreign trade agreements. They were also allowed to have their representatives in foreign bodies of the People's Commissariat of Foreign Trade. The Commissariat was allowed to carry out independent procurement for export. The currency policy changed. The Decree of the Sovnarkom of April 4, 1922, abolished mandatory handing over by the population gold, silver, platinum, and metals of the platinum group in products, bars and coins, as well as precious stones and foreign currency to the state. It was allowed to freely dispose of these currency jewels, with the exception of gold and silver coins, as well as foreign currency, the monopoly right to purchase which was granted to the State Bank (it was founded on October 12, 1921) [9, pp. 5–7].

Analysis of the source base shows that during the years 1921–1925, 40 agreements and treaties with foreign countries were concluded.

Foreign trade outside the USSR was cared for by trade missions and trade agencies of the USSR. They studied local conditions of foreign trade activity as well

as supervised the trading activities in a particular country of all Soviet economic entities.

In 1931, the People's Commissariat of Foreign Trade was allowed to have its authorized representatives not only in union and autonomous republics, territories and regions, but also in certain areas that were of great importance for foreign trade. The Office of the State Inspection on Quality of Exported Goods was established at the People's Commissariat [4, pp. 3–5; 8, pp. 2–5].

Under the Soviets and the Economic Councils of the republics as well as under territory, regional, and district executive committees, permanent bodies such as export councils were formed. They controlled the production, storage and shipment of export goods. Export councils lasted until 1939. It was reported that their elimination was due to improved management by industry on the part of branch commissariats. In 1931, the Academy of Foreign Trade and the Institute of Foreign Trade were created.

In order to increase gold and financial resources, in addition to forming exports and increasing gold mining, in 1932, the All-Union Association "Torgsin" (Trade with Foreigners) was established.

By the Resolution of the Central Executive Committee and the Sovnarkom of the USSR of September 13, 1933, the "Regulation on Trade Representations and Trade Agencies of the USSR Abroad" was approved. It defined the legal status of trade representations and the principle of their activities. It was noted that the trade representations are bodies of the USSR, which exercise abroad rights of the Soviet state in the field of its monopoly on foreign trade [20].

In connection with the improvement of trade and payment balances, the mobilization of significant amounts of foreign currency in the country, further activity of Torgsin became unnecessary. It was liquidated on February 1, 1936, on the basis of the Resolution of the Sovnarkom of November 14, 1935. During 1935–1940, most of the foreign joint-stock companies that were established earlier for carrying out the foreign trade of the USSR were liquidated. The apparatus of trade

representations significantly reduced; provision of foreign trade associations with skilled personnel improved.

Since the 1930s are years of repressions, one can guess that the sphere of foreign trade was not immune to them just like all other spheres; but there is no plausible material to cover this aspect yet. Article 14 of the Constitution of the USSR, approved by the Resolution of the Extraordinary VIII Congress of Soviets of December 5, 1936, stated that foreign trade on the basis of state monopoly was under the jurisdiction of the Union of SSR represented by its supreme bodies of state power and state administration bodies [28].

The Decree of the CEC and the Sovnarkom of January 7, 1937, granted the exclusive right to exercise transactions in foreign currencies and other currency jewels in the territory of the USSR to the State Bank of the USSR. This legislatively enshrined the state monetary monopoly [12, pp. 57–60].

In January 1940, the Union Government approved the "Conditions for Fulfillment by Import Associations of Orders of Soviet Organizations." Provision in 1935–1940 by capitalist countries of the Soviet Union with relatively long-term financial loans meant the end of the credit blockade. Despite the fact that the US continued to refrain from providing loans, carrying out foreign trade became easier. Unfortunately, the Second World War came, and new problems arose.

During the war, authorized representatives of the People's Commissariat of Foreign Trade were appointed in Arkhangelsk, Murmansk, and Vladivostok. They took care of rapid receiving and re-routing foreign trade cargo and military goods that arrived in the USSR. Iran was an important transit country for foreign trade goods and military products which were carried to the USSR. The freight-forwarding work was carried out by the All-Union Association "Iransovtrans".

After the end of the war and the termination of the Lend-Lease Act, the US government offered the government of the USSR a long-term loan to pay for the industrial equipment and other goods ordered and declared under the Lend-Lease procedure. The Soviet government accepted the proposal. On October 15, 1945, the United States and the USSR signed a loan agreement for a period of 30 years

(2.375% per annum). The volume of the loan was valued at 244 million dollars. Soon, the "cold war" began, and the fulfillment of the loan agreement was foiled [25, pp. 34–41].

In 1946, the People's Commissariat of Foreign Trade was renamed as the Ministry of Foreign Trade of the USSR.

The legislative support of foreign economic activity in the former Soviet Union was based on the observance of the obscure principle of socialist internationalism based on political rather than economic leverage.

All normative measures were aimed at ensuring the entry of ministries, departments, associations, enterprises into the external market, at increasing interest in the development of international cooperation and in accelerating the introduction of the latest advances in science and technology. Analysis of the most important regulatory acts testifies to the following. The first step toward decentralization was the elimination of the state monopoly on foreign economic activity. It was carried out on the basis of the Resolution of the Central Committee of the CPSU and the Council of Ministers of the USSR "On Measures to Improve Management of Foreign Economic Relations" of August 19, 1986, N° 991 [11]. This Resolution can be considered as the first step toward decentralization of the state monopoly on foreign economic activity.

The third stage (from 1991 to today) is the period of reformation and development of foreign economic activity and its management in Ukraine as in a sovereign state.

During this period, a number of important legislative acts were adopted, in particular, the Laws of Ukraine "On Foreign Economic Activity", "On the Uniform Customs Tariff", "On the Treatment of Foreign Investments", the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the System of Currency Regulation and Currency Control", etc.

During this period, the number of subjects engaged in foreign trade has increased significantly, the volume of the foreign trade turnover has increased, the

geography of foreign economic relations has expanded. For example, since 1991, the number of Ukrainian trading partners has increased from 184 to 215 in 2012.

Many scholars single out three stages in the development of economic-legal regulation of foreign economic activity. But, in our opinion, it would be advisable to divide the third stage into two ones and to single out the fourth stage. The key event that led to such a division was the adoption in 2003 of the Commercial Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CC of Ukraine). Since just the beginning of the 1990s was a turning point in the restructuring of the socio-economic and political-legal system of our state, this could not but lead to changes in the content of economic and legal research. An important event at that time, which concerned just the development of economic law as an independent industry, was the adoption by the Verkhovna Rada (Supreme Council) of Ukraine of a decision on the preparation of a draft "codified act that would regulate entrepreneurial, economic activity. The Commercial Code could become and subsequently really became such an act" [7, p. 22]. According to the definition of H. L. Znamenskyi, "the key idea of the Code is the freedom of entrepreneurship within the limits of social economic order. The essence of the procedure laid down in the norms of the Code is dual: the interests of private business are recognized, supported, and protected by the state, and at the same time, business is directed to taking into account the interests of society" [7, p. 22]. Consequently, the variant of economic law that we have today is a combination of domestic and foreign experience of many years with regard to legal regulation of economic and legal relations. The CC of Ukraine, when it was created, was based on the idea to combine the interests of business and government, to create a solid legal basis for regulating relations between economic entities, in particular, in the field of foreign economic activity. This document should have become a factor of stability in the economy, a condition for its stable development. Why, studying the preconditions for the emergence of the CC of Ukraine, one cannot but notice the fact that even in its name the scope of relations that it should regulate is already laid down? Many times the question arose why it was not called a Trade Code or somehow differently (*a translator's note: in Ukrainian, the Commercial Code is literally called the*

Economic Code). The answer is in the fact that the Commercial Code of Ukraine regulates a whole system of relations not only of a commercial nature, but also production, non-profit activities, and the sphere of services. It is important to take into account the fact that this Code is designed taking into account the specifics of our economy, our needs, and our aspirations. As it is noted by H.L.Znamenskyi, "the Code should have become the core, a system-forming factor in the development of the entire corpus of the economic legislation" [7, p. 22].

The final version of the Commercial Code of Ukraine was adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on January 19, 2003, and came into force on January 1, 2004. Thus, with the adoption of the Commercial Code of Ukraine, another era in the development of the economic legislation actually began. This testified that our state was on the path of forming a complete economic legal system of the European model, because this document combined the experience of many states in which there is duality of law (these are, in particular, such countries as France, Germany, and others). This Code is the result of many years of fruitful codification work in the field of economic legislation. If we consider the meaning of the term "codification", we will see that it can be interpreted as the process of creating from numerous regulatory acts of multi-faceted nature by eliminating contradictions a unified system of legal norms, which would be effective, compact, and high quality. In fact, according to the definition of H.L.Znamenskyi, the regulatory legal acts that existed prior to the adoption of the Code were acts of the "first generation" and contained many contradictions, therefore the adoption of the CC of Ukraine aims at bringing the Ukrainian legislation to a qualitatively new level" [6, p. 348]. This document became a reliable legal guarantee of economic transformations in the context of modern trends of integration and globalization. The key idea of the Code is "the freedom of entrepreneurship within the limits of social economic order".

Analysis of special sources has showed that, under the conditions of integration transformations and of formation of a global economy, new economic-legal forms of business that are related to foreign economic activity become more and more important, and highlighted the fact that just the adoption of the Commercial Code of

Ukraine contributed to the emergence and development of these forms.

This was an incitement to transnational companies, new world brands to enter into the domestic market of Ukraine and to formation of new forms of doing business. The leading place among them is occupied by franchising. Franchising creates 13% of national wealth in the gross national product, which is three times more than car trade. As an employer, franchising provides over 7 million jobs; in addition, many of those jobs are for unskilled workers who have no other opportunity to find work. According to the US Department of Commerce, the sale of goods and services by companies operating under the franchise system grows by 10% per month. American franchising, having gained a great deal of internal experience, went abroad to launch shoots in other markets. Many companies have sold their franchises in other countries, and some are expanding their international networks rapidly.

Today, more than 350 American companies and their franchisees own more than 32,000 trading companies in other countries. Rapid development of franchising can be seen in Canada, Western Europe, Japan, states of the Pacific Region, Australia, countries of the Caribbean. Thus, the basis of partnership and business in foreign economic activity is laid. It was the CC of Ukraine that became a new era in the economic legislation and an important factor in the stability of the "rules of the game" in the economy [6, p. 353].

Such information contributes to formation in students a holistic view of the legal regulation of foreign economic activity.

In the current context, we consider it expedient to familiarize students with foreign experience, in particular with that of the USA, Germany, Great Britain, China, etc. As an example, we are going to present material that can be used by teachers.

Abroad, modern economic legislation is represented by laws and subordinate economic and legal acts of codified and uncodified form. Forms of systematization of economic-legal acts were formed under the influence of historical conditions and national traditions, which predetermined the emergence of national systems of law [10, pp. 67–73]. In Western jurisprudence, two legal systems spread: the Romano-

Germanic and the Anglo-Saxon ones. The first system is also called continental law, and in the case of civil law – a system with dualism of private law. The second system is called common law, or Anglo-Saxon law. Historically, continental law is associated with Roman private law and the Code of Justinian. England is considered to be the homeland of common law. The fundamental difference between the two systems of law is the abstractedness of formulation of legal norms. In the countries of Romano-Germanic law, influence on social relations is exerted, as a rule, by issuing laws containing abstractly formulated rules of conduct. Accordingly, the courts in these countries have primarily the role of enforcement bodies.

In spite of this, the trend toward the publication of codes blazes a trail in these countries, too. An example is the United Commercial Code of the United States. In general, the United States legislation consists of federal and state laws. This also applies to foreign trade activities. Federal laws are published in three official periodicals: "Civil Laws", "The Complete Collection of Laws of the United States of America", and "United States Laws". "Civil Laws" publish in chronological order the new laws of the United States of America that have come into force. At the end of the year, all laws adopted by the Congress that came into force are collected in chronological order and published in "The Complete Collection of Laws of the United States of America." Both periodicals are official; legislative acts issued during the last year are grouped according to their publication in the same form as they were accepted by Congress. In "United States Laws" legislative acts are systematized according to their areas of application. Legislative economic norms are mainly concentrated in such titles as: 5) state authorities and civil service; 6) officially recognized and unrecognized securities; 7) agriculture; 11) bankruptcy; 12) banks and banking; 15) commercial relations and trade; 21) food and medicine; 26) tax code; 27) alcoholic beverages; 29) labor; 30) land, minerals, and mining; 31) money circulation and finance; 40) public buildings, property, and public works; 41) government contracts; 42) health and welfare; 43) state land; 45) the railway; 46) shipping; 47) telegraph, telephone, and radiotelegraph; and 49) transport. The level of the systematization of federal economic legislation adopted in the United States is

lower than that of the systematization achieved by issuing codes. But it is convenient because "United States Laws" is reissued every six years.

In addition to federal law, the United States has a wide range of economic state laws in the field of foreign economic activity. Laws of one state are often different from laws of other states, which, in our opinion, is inconvenient. Therefore, measures are taken to unify laws of states through issuing model and identical legislative acts, the task being to eliminate contradictions between individual laws of different states [10, pp. 67–73]. The peculiarity of the legal regulation of US foreign trade consists in the State structure of the country, according to which the United States is a federal republic. This means that the regulation of foreign trade of the USA is carried out at the State and federal levels simultaneously. The system of key institutions for regulating US foreign trade has the following structure: 1) the highest legislative body – the US Congress; 2) the highest body of executive power – the US President, the US Vice President, and the US President's Cabinet; 3) the departments that deal directly with economic relations with foreign countries and issues of the implementation of the State foreign economic policy – the US Department of State, the US Department of Commerce, and its organizational unit – the US International Trade Administration; 4) other departments and bodies of executive power of the United States; 5) the offices of the White House; and 6) judicial authorities.

Among the 14 departments of the President's Cabinet, the departments which deal directly with economic relations with foreign countries and issues of the implementation of the State foreign economic policy have the greatest influence on the regulation and development of foreign economic activity. These are the US Department of State, the US Department of Commerce, and an organizational unit of the latter – the International Trade Administration (ITA Organization) [29, pp. 15–17].

The US Department of State, the US Department of Commerce, and an organizational unit of the latter -- the International Trade Administration (ITA Organization) exercise the functions of management, regulation, and control in the field of foreign trade. The content of the functions of the ITA Organization unit is that the Department develops and implements general measures aimed at developing

trade relations of the country with foreign countries as well as draft trade agreements, treaties, and conventions on foreign trade issues. Among other functions of the US Department of Commerce, the following can be singled out: creation of draft export-import and other foreign trade plans (*International Trade Administration Strategic Plan, FY 2007 – FY 2012*); regulation and control of the implementation of plans for foreign trade; anticipation of measures to improve the quality of export and import goods; regulation and control of the activities of export-import associations, trade missions abroad and trade advisers at embassies and missions of their country. Subsidiary institutions of regulating US foreign trade, which affect US policy, especially economic one, are business alliances operating in a variety of forms (industry and national associations, chambers of commerce, etc). In the regulation of FEA, the US is guided by the principles of economic feasibility, applying a set of tariff and non-tariff tools; the country creates new markets for goods, services, technologies, capital just in the countries that are provided with assistance and help; continuously holding leading positions in world markets, the United States opens its borders to other countries only within the limits controlled by the State.

It should be noted that the implementation of the principle of legal socialization of a personality in the process of professional training has certain *characteristics* determined primarily by social context. The phenomenon of civic consciousness can be an important component of such a context.

By legal consciousness the psychological and pedagogical science means the sphere of social, group, and individual consciousness that reflects *legal reality* in the form of legal knowledge, evaluative attitudes toward law and practice of its use, legal guidelines and value orientations that regulate human behavior in legally significant situations. Legal consciousness can also be defined as legal views, beliefs, guidelines and behavioral skills.

In general, life in civil society forms legal consciousness (positive or negative), regardless of whether it occurs spontaneously or purposefully.

As for the civic consciousness of a modern person, it goes beyond the limits of the person's own legal competence, that is, the ability to successfully function in the

system of existing legal norms.

Study of special sources testifies that researchers of the problem define civic consciousness as a kind of limit, which determines the success and social effectiveness of *legal education*. *Legal education*, which is considered as the process of achieving *legal competence*, nevertheless mainly forms ways of civilized movement of a person in a social space, but does not indicate desired directions of this movement.

Thus, only *legal competence* guarantees that law will become a regulator of an individual's life, and not an obstacle in his life's journey to the accomplishment of his personal tasks.

In modern conditions, it is *legal competence* that can and should become the most important factor in the development of a personality, in the creation of a civil society and a democratic state of law in modern Ukraine, whose citizens will be able to live in social and legal harmony with each other and with the state. In our opinion, the condition for successful formation of civil society in Ukraine is: 1) formation of legal culture of citizens and representatives of state bodies; 2) the development of the practice of civil-legal interaction of each individual and public associations with the state.

The legislation of Ukraine on foreign economic activity is a complex sub-sector of the economic legislation of Ukraine. A huge legal body of over 500 legislative and subordinate regulatory legal acts requires streamlining, eliminating disadvantages and contradictions. Insufficient attention was paid to the development of mechanisms for the implementation of legislation; neglect of the technical and legal aspect of lawmaking was widespread. As A.V.Omelchenko notes [15, pp. 182–187], in order to improve the process of economic and legal support for the implementation of foreign economic activity by economic entities in Ukraine, it is necessary to: 1) Carry out systematic improvement of the legislation on economic policy of the state. The content of modern economic law is largely represented by rules of economic and technological nature. 2) Carry out systematization and revision of the legislation. Forms of systematization are codification and consolidation. It is

necessary to go down the path of consolidation of the legislation on foreign economic activity within the framework of the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity". Systematization can be multi-level (in terms of inter-branch relations). There is a possibility of consolidation of norms not only of regulatory acts of the same legal force, but also of consolidation of norms of subordinate regulatory acts with regard to the content of the Law. Within a consolidated legislative act in the field of foreign economic activity, norms of various branches of legislation regulating social relations in the field of foreign economic activity may be contained. Such sectoral and sub-sectoral (institutional) systematization extends to several branches, sub-branches, or institutions. Codification means harmonization of the content of the consolidated law on foreign economic activity with the content of Chapter VII on foreign economic activity of the CC of Ukraine. The CC of Ukraine should be extended with a number of general norms regarding legal regulation of foreign economic activity.

In addition, A.V.Omelchenko stresses that the definition of the place and role of foreign economic law and legislation in the system of law and legislation of Ukraine makes it possible to more clearly define the problems of legal regulation of foreign economic activity and to determine ways of its improvement. The process of foreign economic activity is intricate and complex in its legal nature. The subject of legal regulation of foreign economic activity has a complex intersectoral nature. It is governed by norms of the economic, constitutional, administrative, civil, financial, land, labor, and other branches of law. When determining the legal environment of foreign economic activity in Ukraine, the existence of international treaties of Ukraine should also be taken into account. The difference between branches of legislation and branches of law is that the former are a set of laws and subordinate regulatory legal acts, which are a form of external expression of norms of law, while the latter are a set of norms of law that contain rules of conduct that govern the relevant social relations. The structure of law is the structure of legal act. The structure of legislation is the structure of forms of law. The system of legislation has

a derivative order from the system of law. Due to norms of law, there is a close connection between the system of law and the system of legislation [14, pp. 5–12].

Consequently, the system of legislation, its separate branches do not always coincide with the system of law and its branches. Some branches of legislation may only express a separate sub-branch or several legal institutions of branches of law. In a number of cases, they express a group of related legal institutions of several branches of law. The structure of branches of legislation is not always in line with branches of law. The existence of complex branches of law and legislation is recognized not by all lawyers [14, pp. 5–12].

In the horizontal structure of the Ukrainian legislation system, the legislation on foreign economic activity cannot qualify for being singled out into a separate branch. Singling out rules of foreign economic activity in certain branches of law and legislation leads to artificial separation of elements of subjects of other branches of law and legislation and to unification of these elements within the subject of the law of foreign economic activity. The legislation on foreign economic activity is legally non-uniform. It is an inter-branch entity in the system of the Ukrainian law and legislation [14, pp. 5–12].

The adoption by the Verkhovna Rada, along with the Civil Code of Ukraine, of the CC of Ukraine, testifies to the fact that economic law is an independent complex branch of law [3]. The branch of law of foreign economic activity and legislation on foreign economic activity cannot be considered a constituent part of any particular branch of law and legislation. They contain rules of various branches of law. They could be called subsystems of not a specific branch of law and legislation, but of the law and legislation of Ukraine as a whole. Law of foreign economic activity and legislation on foreign economic activity are complex sub-branches of the relevant law and of the economic legislation.

A number of tasks have been set before modern university education: 1) to increase the interest of students in legal knowledge and skills; 2) to broaden and deepen students' knowledge of the meaning of law in the activities of a future specialist; 3) to expand the idea of students about possibilities of applying legal

knowledge in their further professional activities.

According to researchers, an important condition for formation of legal competence in future specialists is orientation of students in the system of universal values. Valuable orientations become a benchmark for managing the educational process, which involves the inclusion of universal values in the structure of a personality and their management in teaching activities.

In the process of mastering disciplines of the humanities and social sciences, conditions were created for enriching students with knowledge of law, stimulating interest in it, developing the need to act lawfully in professional activities. Students' vision of the possibilities of applying legal knowledge in professional activities was expanded.

As practice shows, specially organized classes with the use of active learning methods (discussions, simulation exercises, elements of social psychological training, training communication exercises, legal didactic games, which are a form of reproduction of the subject and legal content of their professional activities, etc) are effective.

The conducted study does not exhaust all aspects of the problem. It opens a prospect for a more thorough study of the problem of formation of legal competence and of the specifics of the selection of the content of legal education in the context of formation of Ukraine as a state of law, taking into account the most advanced teaching technologies and current legislation.

References:

1. Aliyeva-Baranovska V.M. Foreign economic activity. – Kyiv : Center for Educational Literature. – 2015 – 271 p.
2. Aliyeva-Baranovska V.M. Modernization of the law on foreign economic activity // Legal Ukraine. – 2012. – Issue 9. – P. 62–67.
3. Ashurkov, O.O. Ways to Improve Economic-Legal Regulation of Foreign Economic Relations // International Research-to-Practice Online Conference "History, the Current State of and Prospects for Improving Economic Legislation" (February 16-18, 2009) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=42&I4. Goldstein, Y.A. Fifteen Years of Foreign Trade Monopoly // Vneshniaya Torgovlia – 1933. – No 31. – PP. 3–5.

4. The Commercial Code of Ukraine of January 16, 2003 No. 436-IV // The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine – 2003. – No 19. – PP. 144.
5. Znamenskiy, H.L. New Economic Law: Selected Works: a Collection of Research Papers. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2012. – 487 p.
6. Znamenskiy, H.L. Knowledge Content of Modern Economic Law // Pravo Ukrainy. – 2010. – No 8. – PP. 19–24.
7. Ivanov, I. O. The State Monopoly of Foreign Trade: Forms and Problems as 70 Years Have Passed // Vneshniaya Torgovlia. – 1988. – No 12. – PP. 2–5.
8. Kaufman, M. Foreign Trade Entities // Vneshniaya Torgovlia. – 1924. – No 15–16. – PP. 5–7.
9. Mamutov, V. Economic Law of Foreign Countries: a Textbook for Students of Legal Special Higher Education Institutions / The International Renaissance Foundation. – Kyiv : Dilova Ukraina, 1996. – 352 p.
10. The Mechanism of Foreign Economic Activity: a Collection of Documents – Moscow : Pravda Publishing House, 1988. – 176 p.
11. International Law: A Manual / M.V.Buromenskiy, I.B.Kudas, A.A.Mayevska [et al.]; under the general editorship of M.V.Buromenskiy; Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. – 335 p.
12. Oder. B.S. On the Structure of the Local Bodies of the People's Commissariat of Foreign Trade // Vneshniaya Torgovlia – 1922. – No 3. – PP. 6–8.
13. Omelchenko, A.V. The Place and Role of the Ukrainian Legislation on Foreign Economic Activity within the Ukrainian Legislative System // Pravo Ukrainy. – 2011. – No 6. – PP. 5–12.
14. Omelchenko, A.V. Ways to Improve and Develop the Legislation of Ukraine on Foreign Economic Activity // Pravo Ukrainy. – 2011. – No 7. – PP. 182–187.
15. Pet'ko L.V. Foreign language preparation of future managers of educational institutions in the term of university education // Innovacii v obrazovanii : nauchno-metodicheskij zhurnal / uchred. Sovremennaja gumanitarnaja akademija ; gl. red. I.V.Syromjatnikov. – M. : Sovremennaja gumanitarnaja akademija, 2013. – No 12. – P. 36–45.
16. Pet'ko L.V. The preparation of a future teacher in economics as a claim for modern higher school pedagogical education (by way the illustration of the new study programs in specialty 6.030601 «Management» of the discipline «Foreign language in professional sphere») / Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Issue. 27. Serija: Filosofija, pedagogika, psihologija: zb. nauk. prac'. – K. : Vyd-vo NPU imeni M.P.Dragomanova, 2013. – P. 95–101.
17. Petko S.M. Globalization as the basis of global integration processes // Economics. Finances. Law: information and analytical journal; Sunset Audit Firm "Analyst", Academy of Municipal Management; Goal.red. VK Prisyazhnyuk. – K., 2013. – No. 11/1. – P. 22–24.
18. Petko SM. About the improvement of state regulation in socio and economic processes in Ukraine // Youth: education, science, spirituality: Abstracts: in 2 ch. - Ch.1 – K. : University "Ukraine", 2009. – P. 112–114.

19. Podtserkovnyi, O.P. Economic Law: a Textbook / Edit. O.P. Podtserkovnyi. – Kharkiv : Odissey, 2012. – 640 p.
20. Polonska-Vasylenko, N.D. History of Ukraine: in 2 vol. / editor-in-chief S. Holovko; the introductory article by V. Ulyanovskiy. – 4th, stereotyped ed. – Kyiv : Lybid, 2008. – 588 p.
21. On Foreign Economic Activity: the Law of Ukraine of April 16, 1991 No 959-XII (as of 23.02.2012) [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
22. On Foreign Economic Activity: the Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic // The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR. – 1991. – No 29. – PP. 775–810.
23. Regulation of Foreign Economic Activity: a Study Guide / Edit. I.I. Dakhno. – Kyiv : the Educational Literature Center, 2009. – 472 p.
24. Usenko, E.O. The Essence and Forms of Socialist Monopoly of Foreign Trade // Vneshniaya Torgovlia – 1967. – No 5. – PP. 34–41.
25. Chernukha N. M. Integration Processes in Higher School: student's book / N.M. Chernukha, V.G. Muromets. – K. : Kyiv. B. Grinchenko university, 2015. – 92 p.
26. Chernukha N.M. Priorities of successful socialization of personality: acmeological approach // Akmeologiya as a science of XXI-st century : konf. (Kyiv, May 30, 2014). – K., 2014. – PP. 47–52.
27. Chuntulov, V.T. Economic History of the USSR: a Study Guide. – Moscow : Vysshaya Shkola, 1969. – 464 p.
28. Scherbyna, V.S. Economic Law: a Textbook. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2012. – 597 p.

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

1. Алієва-Барановська В.М. Зовнішньоекономічна діяльність. – Київ : Центр учбової літератури. – 2015. – 271 с.
2. Алієва-Барановська В.М. Осучаснення закону про зовнішньоекономічну діяльність // Юридична Україна – 2012. – Вип. № 9. – С. 62–67.
3. Ашурков О. О. Шляхи удосконалення господарсько-правового регулювання зовнішньоекономічних відносин / О.О. Ашурков // Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «История, современное состояние и перспективы совершенствования хозяйственного законодательства» (16–18 лютого 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=42&I
4. Гольдштейн Ю. А. Пятнадцать лет монополии внешней торговли / Ю. А. Гольдштейн // Внешняя торговля. – 1933. – № 31. – С. 3–5.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 19. – Ст. 144.
6. Знаменский Г.Л. Новое хозяйственное право: избр. тр. : сб. науч. тр. – К. : Юринком Интер, 2012. – 487 с.

7. Знаменський Г.Л. Наукоємність сучасного господарського права // Право України. – 2010. – № 8. – С. 19–24.
8. Иванов И.О. Государственная монополия внешней торговли: формы и проблемы на 70-летнем рубеже / И. О.Иванов // Внешняя торговля. – 1988. – № 12. – С. 2–5.
9. Кауфман М. Субъекты внешней торговли // Внешняя торговля. – 1924. – № 15–16. – С. 5–7.
10. Мамутов В. Господарське право зарубіжних країн : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / Міжнародний фонд «Відродження». – К. : Ділова Україна, 1996. – 352 с.
11. Механизм внешнеэкономической деятельности : сб. док. – М. : Изд-во «Правда», 1988. – 176 с.
12. Міжнародне право : навч. посіб. / М. В. Буроменський, І. Б. Кудас, А. А. Маєвська [та ін.] ; за заг. ред. М. В. Буроменського ; М-во освіти і науки України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 335 с.
13. Одер Б.С. О строении органов Н.К.В.Т на местах / Б.С.Одер // Внешняя торговля. – 1922. – № 3. – С. 6–8.
14. Омельченко А.В. Місце та роль законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність в системі законодавства України // Право України. – 2011. – № 6. – С. 5–12.
15. Омельченко А. В. Шляхи вдосконалення та розвитку законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність // Право України. – 2011. – № 7. – С. 182–187.
16. Петько Л.В. Иноязычное обучение будущих менеджеров образовательной сферы в условиях университетской подготовки // Инновации в образовании : научн-метод. журнал / учред. Современная гуманитарная академия ; гл. ред. И.В.Сыромятников. – М. : Современная гуманитарная академия, 2013. – № 12. – С. 36–45. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7868>
17. Петько Л.В. Підготовка нового педагога-економіста – виклик сучасній педагогічній університетській освіті (на прикладі створення нових навчальних програм з іноземної мови за фахом зі спеціальності 6.030601 «Менеджмент (управління персоналом)» // Вісник Ін-ту розвитку дитини. Вип. 27. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – С. 95–101. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7832>
18. Петько С.М. Глобалізація як основа світових інтеграційних процесів // Экономика. Финансы. Право: інформаційно-аналітичний журнал ; засн. Аудиторська фірма «Аналітик», Академія муніципального управління ; гол.ред. В.К.Присяжнюк. – К., 2013. – № 11/1. – С. 22–24.
19. Петько С.М. Щодо удосконалення державного регулювання соціально-економічними процесами в Україні // Молодь: освіта, наука, духовність : Тези доповідей: у 2-х ч. – Ч. 1. – К. : Університет «Україна», 2009. – С. 112–114.

20. Подцерковний О. П. Господарське право : підручник / за ред. О. П. Подцерковного. – Х. : Одісей, 2012. – 640 с.
21. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : у 2 т. / гол. ред. С. Головка ; вступ. ст. В. Ульяновський. – 4-е вид., стер. – К. : Либідь, 2008. – 588 с.
22. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс] / Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-ХІІ (станом на 23.02.2012 р.). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
23. Про зовнішньоекономічну діяльність / Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки // Відомості Верховної Ради України УРСР. – 1991. – № 29. – С. 775–810.
24. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахно. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
25. Усенко Е. О. Сущность и формы социалистической монополии внешней торговли // Внешняя торговля. – 1967. – № 5. – С. 34–41.
26. Чернуха Н. М., Муромець В. Г. Інтеграційні процеси у вищій школі : навч. посіб. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – 92 с.
27. Чернуха Н. М. Пріоритети успішної соціалізації особистості : акмеологічний підхід // Акмеологія – наука ХХІ століття : матер. ІV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ 30 травня 2014 р.). – К., 2014. – С. 47–52.
28. Чунтулов В. Т. Экономическая история СССР : уч. пособ. – М. : Высшая школа, 1969. – 464 с.
29. Щербина В. С. Господарське право : підр. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 597 с.

Анотації

УДК 378.1

Алієва-Барановська В. Ознайомлення студентів із зовнішньоекономічною діяльністю як шлях реалізації принципу правової соціалізації особистості

Обґрунтовано, що ознайомлення студентів із зовнішньоекономічною діяльністю є ефективним шляхом реалізації принципу правової соціалізації особистості. Зазначено, що інформаційна дія права на поведінку людей заснована на тому, що правова система доводить до відома адресатів інформацію про можливу й належну поведінку, офіційну позицію держави, існуючі норми поведінки; указує на допустимі й заборонені засоби досягнення цілей, а також про наслідки порушення норми права. Значення аксіологічної дії правової норми полягає в її впливі на відчуття, емоції людини, її ціннісні орієнтації, а також її переконання та настанови.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, принцип правової соціалізації особистості, правова система, правова норма.

Алиева-Барановская В. Ознакомление студентов с внешнеэкономической деятельностью как средство реализации принципа правовой социализации личности

Обосновывается, что ознакомление студентов с внешнеэкономической деятельностью является эффективным путем реализации принципа правовой социализации личности. Отмечено, что информационное воздействие права на поведение людей основано на том, что правовая система доводит до сведения адресатов информацию о возможном и надлежащем поведении, об официальной позиции государства, существующих нормах поведения; указывает на допустимые и запрещенные средства достижения целей, а также о

последствиях нарушение нормы права. Значение аксиологического действия правовой нормы заключается в ее воздействии на чувства, эмоции человека, его ценностные ориентации, а также убеждения и установки.

***Ключевые слова:** внешнеэкономическая деятельность, принцип правовой социализации личности, правовая система, правовая норма.*

Aliieva-Baranovska Vira. Realization of the principle of legal socialization of a personality in the foreign economic context

The author substantiates that the acquaintance of students with foreign economic activity is an effective way of implementing the principle of legal socialization of the individual. It is noted that the information effect of law to human behavior grounds on the fact that the legal system informs recipients about the possible and proper behavior, the official position of the state, the existing norms of conduct, indicates the permissible and prohibited means of achieving the goals, as well as the consequences violation of the law. The significance of the axiological effect of the rule of law lies in its impact on feelings, human emotions, its value orientations, as well as its persuasion and guidance.

***Key words:** foreign economic activity, the principle of legal socialization of the individual, the legal system, legal norm.*

ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Гук О. Ф.,

к. пед. н., доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки;

Чернуха Н. М.

д-р пед. н., професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Освітній сектор в умовах сьогодення стрімко перетворюється на інноваційне середовище, яке продукує особистостей, здатних здобувати знання протягом життя, успішно застосовувати їх у практичній діяльності, свідомих, суспільно активних громадян, конкурентоспроможних на вітчизняному, європейському і світовому ринках праці. Сучасна освіта незаперечно стає гарантією забезпечення високих соціальних стандартів суспільного життя.

Реалізація пріоритетних для сучасної освіти завдань здійснюється різними векторами: через розмаїття освітніх інституцій; форм, методів освітнього процесу; запровадження ефективного менеджменту тощо. Варто зазначити, об'єднуючим феноменом вищезазначеного стає цілісність освітнього процесу, що є одним із найважливішим вектором сучасної освіти.

Відтак, якість освітнього процесу забезпечується за умови, коли він реалізується в контексті цілісності, що передбачає освіту, орієнтовану на формування спеціаліста не просто знаючого, а компетентного, здатного до навчання впродовж життя і формування ним власної траєкторії професійного становлення, життєвого успіху.

Зауважимо, цілісність освітнього процесу реалізується на цільовому, змістовому, процесуальному рівнях. За наявності такого освітнього процесу студент не прилаштовується під кожного викладача, особливості, а інколи і забаганки сформованого ним на занятті простору, нівелюючи своє «Я», а сповна реалізує себе.

Варто зазначити, що простір освітнього закладу є успішним, якщо він є цілісним і гуманітарно-спрямованим. Основними суб'єктами його формування виступають викладачі і студенти, які працюють як «команда», системне утворення, об'єднане одними цілями, спільними загальними стандартами освітньої діяльності. Ефективність формування такого простору безпосередньо

залежить від рівня сформованості саме цілісності освітнього простору у закладах освіти. Саме на рівні освітнього закладу відбувається трансформація загальних державних стандартів у конкретний заклад. Відповідно органи управління забезпечують оптимізацію даного процесу, максимально враховуючи особливості конкретного освітнього закладу [7; 34 ; 24; 26; 36; 38].

У контексті викликів сучасного соціуму освітні заклади стають реальними співтворцями цілісного освітнього процесу, а не просто «реалізаторами» заданих стандартів або запропонованої концепції освітньої діяльності. Відтак, саме на рівні конкретного регіону відбувається об'єднання наукового потенціалу і його спрямування на вирішення конкретних практико значущих завдань. Найбільш продуктивною є освітня діяльність система в системі (простір в просторі), починаючи від мікропростору на рівні роботи викладача, факультету, ВНЗ, регіону – до простору державного, європейського, планетарного [13; 30; 39; 46].

Інтеграція у європейський освітній простір передбачає збереження національної, регіональної ідентичності, забезпечення науково обґрунтованого, логічно спроектованого переходу до заданих стандартів, з максимальною орієнтацією на особливості і реальний рівень освіти, що сформувалась в Україні. Незаперечним є те, що інтеграція в європейський освітній простір має передбачати необхідність якісного формування освіти у державі. Сьогодні складним і нерідко проблематичним є процес переходу на нову формулу освітньої діяльності: сучасний педагог не може залишатись індиферентним або ігнорувати перехід на нові освітні стандарти; наукові напрацювання не можуть бути механічно перенесені в практику сучасної освітньої діяльності.

Незаперечним є те, що продуктивна педагогічна діяльність творча за своєю суттю, вона неодмінно формується на основі «Я-концепції» і будь-які нововведення будуть мати позитивний ефект, якщо вони будуть «адаптовані» до сформованого досвіду професійної діяльності [2]. Відтак, нововведення, що диктуються «зверху», неодмінно вступають у конфлікт з реальним досвідом педагога або пригнічують особистісний компонент його діяльності, або

визначаються як недієздатні і практично ігноруються. Достатньо ефективним є спосіб зняття такого рівня конфліктної ситуації: поставити педагога в позицію реального суб'єкта реформування власної концепції, технології професійної діяльності в контексті нових освітніх стандартів. Таку роботу можна віднести до рангу повноцінної наукової діяльності, предметом якої виступає власна діяльність у комплексі всіх її складових: цілі, принципи, зміст, технології, діагностика, аналіз продуктивності і т. д. На основі загальної логіки у кожного викладача має бути сформована своя програма перехідного періоду, так само як і своя програма підвищення рівня власної компетентності (відповідно до стартового рівня та особистісного потенціалу), забезпечення конкурентно спроможності на ринку освітніх послуг. В такий спосіб, безвідносно до фаху, кожен педагог набуває реальну компетентність і долучається до наукового пошуку в галузі освітньої діяльності (педагогічного процесу) [19; 25; 34; 41; 42; 49].

Зазначимо, перехід до якісно нового цілісного освітнього процесу включає ряд пріоритетних функцій. Вибудовується відповідна вертикаль наукової діяльності: від базових академічних інститутів, що розробляють фундаментальні проблеми освіти до наукових інститутів та освітніх центрів, що акумулюють найвищий потенціал відповідного регіону, до центрів наукової діяльності, зосереджених в навчальних закладах різних рівнів. У цій схемі уже закладений механізм трансформації високої теорії на рівень практичної діяльності з максимальним врахуванням її рівня та особливостей здійснення у кожному регіоні, освітньому закладі.

Незаперечно цінним є те, що викладач відчуває себе суб'єктом реформування освіти, оскільки реально долучається через наукові центри на рівні навчальних закладів до процесу осмислення нових освітніх стандартів та проектування технології їх реалізації в практиці професійної діяльності. Педагоги-практики отримують не просто визначені освітні стандарти та технологічні схеми їх реалізації, а долучаються до процесу їх визначення, неодмінно набуваючи відповідну теоретичну компетентність щодо конкретної проблеми.

В результаті вищезазначеної освітньої діяльності посилюється процес взаємодії різних гілок та рівнів наукової діяльності, оскільки всі вони об'єднуються навколо спільної програми переходу на стандарти інноваційної освіти, з'являється багато проблем, що стосуються неузгодженостей, браку відповідної інформації і загалом питань, що виникають в практичній діяльності і потребують відповідних трактувань, роз'яснень і, відповідно, додаткових досліджень. В ситуації, коли проблеми не можна вирішити на регіональному рівні, запити поступають до академічних інститутів. Така співпраця потрібна не лише освітнім закладам, а і академічним науково-дослідним інститутам, для того, щоб максимально орієнтуватись на фундаментальні проблеми масової освітньої практики, відповідно спрямовуючи вектор пріоритетних наукових пошуків. За таких умов кожен освітній заклад реально відчуває значущість науки, її функції в оптимізації освітньої системи.

Зважимо на те, що в означеному освітньому цілісному процесі всі, без винятку, викладачі, вчителі, студенти стають дослідниками, долучаються до наукової діяльності. Ця проблема є особливо актуальною, оскільки саме дослідницька робота має найвищий потенціал професійного зросту і переважна більшість викладачів її реалізують лише на етапі написання дисертацій, а далі просто експлуатують сформовані компетенції. Що ж стосується викладачів, що активно займаються науковою діяльністю за відповідним фахом, вони, як правило, характеризуються високим рівнем сформованості педагогічної діяльності, відкриті до інновацій, мають власну програму професійного розвитку. Саме дослідницький потенціал особистості викладача обумовлює потребу у русі та розвитку за різними векторами, здатність до самотворення, формування власних позицій у професійній діяльності [2].

Зазначене інтенсифікує процес наукової, а значить і професійної взаємодії педагогів, що обумовлюється безпосередньо потребами діяльності, а професійне спілкування є потужним фактором формування цілісного освітнього простору в освітньому закладі, налагодження узгодженої взаємодії всіх викладачів як суб'єктів системи, забезпечення цілеспрямованості їх

спільної діяльності та поступу до нових стандартів якісної освіти у сучасному соціумі.

Доцільно врахувати те, що основи формування цілісного освітнього простору задаються на всіх рівнях. Системотворним елементом виступає наукова діяльність (як базовий механізм оптимізації освітньої діяльності, що передбачено в Концепції організації підготовки магістрів в Україні (2009 [28, с.64]), яка не лише має зазначений вище потенціал інтеграції всіх складових простору, а і теоретично обґрунтовує сам процес сходження до нової освіти, долучаючи всіх суб'єктів освітньої діяльності до наукового пошуку, формуючи науково вивірені програми модернізації професійної діяльності як на рівні освітнього закладу, так і кожного викладача, зокрема [19].

Цілком доведеним і науково обґрунтованим є факт, що одним з найбільш суттєвих недоліків, що обумовлюють низьку продуктивність традиційної освітньої системи, є дезінтеграція її елементів. Процес дезінтеграції можна прослідкувати як по горизонталі, що відображає основні принципи формування змістових модулів навчальних курсів, так і по вертикалі, що фіксує зв'язок елементів системи професійної підготовки спеціаліста, навчальних дисциплін і їх орієнтованість на логіку професійного становлення майбутнього фахівця в рамках вищої освіти.

Професійна підготовка спеціаліста є продуктивною лише за умови, коли вона сформована як реальна система, всі компоненти якої максимально інтегровані в єдине ціле і орієнтовані на реалізацію базових професійно значущих цілей. Кожен навчальний предмет має формувати свою змістову та процесуальну основу з урахуванням фахової спеціалізації професійного навчання [3; 30]. Інтеграція має здійснюватись як на змістовому, так і процесуально-діяльнісному полі, і в її основі повинна бути висока виховна мета – формувати особистість студента, здатного до самореалізації у процесі професійного становлення [14].

Інтеграційні процеси, спрямовані на формування цілісного освітнього процесу реалізуються на 2-х рівнях: інтеграція змісту навчальних дисциплін,

що здійснюється перш за все за цільовим спрямуванням (формування образу майбутньої професії та ставлення до неї); формування професійного світогляду та мислення, власної методики та стилю професійної діяльності; інтеграція в процесуальному аспекті, що передбачає формування єдиної для всіх навчальних дисциплін концепції освітньої діяльності. Навчання трактується як цілісний процес, що функціонує за єдиними законами, з дотриманням єдиних визначених для всіх принципів. Вони диктуються не кожним викладачем, в залежності від його характеру та уподобань, а логікою освітнього процесу та базовими критеріями його продуктивності [33].

Значущим сегментом цілісності освітнього процесу є психологічна атмосфера навчального заняття. Її ознаки: інтенсивна, напружена, інтелектуальна робота студентів; узгоджена взаємодія, творча співпраця; коректність в міжособистісних стосунках, педагогічний такт, взаємоповага; відчуття психологічного комфорту, свободи, захищеності кожного учасника освітнього процесу.

Смислово, змістову, методичну побудову цілісного освітнього процесу системи професійної підготовки сучасного фахівця доцільно здійснювати на основі принципів: 1) принцип інтеграції всіх суб'єктів професійної підготовки спеціаліста (навчання, виховна діяльність, практика, самостійна робота, наукова робота) і підпорядкування їх основним стратегічним цілям формування особистості спеціаліста та його професійної діяльності; 2) принцип поетапної реалізації підготовки спеціаліста через виділення системоутворюючих блоків професійно значущих знань, вмінь, особистісних якостей і структурування їх на основі логіки формування професійної діяльності; 3) принцип забезпечення суб'єктивності позиції студента в структурі його професійного становлення на основі: а) максимального усвідомлення студентом сутності процесу його професійного становлення: змісту, логіки, реального бачення кінцевих результатів підготовки, що в повній мірі визначають рівень компетентності спеціаліста в його майбутній професійній діяльності; б) активізації процесів

професійного та особистісного самопізнання, самовизначення, саморозвитку, формування самостійної пізнавальної діяльності [29].

Зауважимо, пріоритетним є принцип інтеграції всіх навчальних дисциплін, що вивчаються студентом і формування цілісного освітнього процесу, підпорядкованого комплексу професійно значущих цілей і означеного чіткою логікою процесу оволодіння професією. Зазначене стосується зв'язків в рамках циклів навчальних дисциплін та їх загальної орієнтованості на кінцеві професійно значущі цілі освітньої системи.

На думку В. Огнев'юка, особистісна орієнтованість освітнього процесу в ВНЗ передбачає індивідуальну траєкторію руху кожного студента на шляху до досягнення проміжних та кінцевих цілей професійної підготовки [21]. Це може бути можливим лише за умови, коли студент зможе сформуванати свою стратегію освітньої діяльності, що акумулює в собі процеси цілеутворення, самопізнання та самовизначення, вибору методів, форм, а також режиму роботи, оптимальних для нього, орієнтованих на його особистісний потенціал.

Звісно, означене стосується масштабних реформацій, що передбачають перехід на нову освітню формулу, за якою студент з позиції виконавця, що працює за єдиною, спільною для всіх освітньою програмою, переходить на позицію активного суб'єкта, творця індивідуальної програми з домінантою елементу професійного саморозвитку. Найбільшу цінність зазначеного вбачаємо у тому, що у такий спосіб формується індивідуальний стиль майбутньої діяльності, що виступає абсолютною ознакою професіоналізму будь-якого спрямування; формуються механізми саморегуляції освітньої діяльності, що здатні забезпечити неперервність подальшого процесу професійного становлення, саморозвитку у всіх значущих аспектах [20].

Важливо визначати інтегруючі блоки, що в найбільшій мірі відображають сутність професії і можуть творити реально діючу систему, тобто, займати статус системоутворюючих; ключові компетенції, як основу забезпечення адекватної цільової спрямованості системи професійної освіти спеціаліста.

Отже, цілісність у сучасному освітньому просторі, цілісність освітнього процесу у сучасних закладах освіти є пріоритетним вектором якості сучасної освіти, зорієнтованої перш за все, на ринок праці, освітніх послуг та успішну професійну і життєву самореалізацію сучасної особистості.

Наступним пріоритетним вектором сучасної освіти є гуманітарна освіта. Сучасна гуманітарна освіта об'єднує людей, вона є толерантною за своїм потенціалом, долає спеціалізацію, яка нерідко роз'єднує всіх. До цінностей гуманітарної освіти цілком закономірно можемо зарахувати толерантність, здібність людини розуміти та цінувати культури різних народів та епох, вміло користуватися словом для порозуміння, взаємодії та співробітництва.

Багаторічна освітня практика доводить, що гуманітарна освіта, в основі якої лежить любов до слова, розвиває в людині любов до пізнання, створює умови для формування толерантності. Толерантність (лат. *tolerantia* – терпіння) – це терпіння до когось чи чого-небудь; це настанова на ліберальне, поважне ставлення до інших; це прийняття (розуміння) поведінки, переконань, національних та інших традицій і цінностей інших людей, що відрізняються від особистих. Толерантність попереджує конфлікти й установлює взаєморозуміння між людьми [22].

Варто зазначити, що з огляду на інтеграційні процеси в сучасному освітньому процесі, виділяється кілька видів толерантності.

Наприклад, комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь прийняття нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів у взаємодії.

Також, слушною є думка В.Бойка, який виділяє такі види комунікативної толерантності: 1) ситуативна комунікативна толерантність: вона проявляється у стосунках конкретної особистості до конкретної людини; низький рівень цієї толерантності проявляється у висловах, як-то: «Терпіти не можу цієї людини», «Він мене дратує», «Мені в ньому все не подобається» і т.д.; 2) типологічна комунікативна толерантність: проявляється у стосунках відповідного типу

особистості або відповідної групи людей (представників відповідної раси, національності); 3) професійна комунікативна толерантність: проявляється в процесі створення професійної діяльності (терпіння доктора або лікаря до примх хворих, у працівників сфери обслуговування – до клієнтів і т. д.); 4) загальна комунікативна толерантність: це тенденція ставлення до людей в цілому, зумовлена властивостями характеру, певними принципами, рівнем психічного здоров'я; загальна комунікативна толерантність впливає на інші види комунікативної толерантності, які розглянуті вище [5].

Аналізуючи освітню практику за останні 10–20 рр., дозволимо стверджувати, що головним у гуманітарній освіті є цінність, яка базується на людських стосунках, як безперервний зв'язок поколінь, як збереження класичних культурних сенсів та створення нових, сучасних.

Зауважимо, цінності не передаються таким шляхом, як знання. Шлях засвоєння цінностей перебуває в площині емоційного досвіду, пам'яті серця тощо, адже повнота переживань кожного моменту життя, здібність задовольнятися ним відкривають людині багатогранність зв'язків зі світом, розвивають бажання роздумувати про сенс життя як про найвищу цінність. Звісно, інтеграційні процеси є невід'ємним складником особистісних цінностей сучасної особистості.

Мета гуманітарної освіти передбачає спрямованість перспектив освітньої спільноти – створити умови для становлення творчого, морального, рефлексивного ставлення студента до власного життя, своєї освіти, свого професійно-особистісного становлення [6].

У процесі навчання, спілкування, самопізнання вибудовується уява студента про сенс своєї освіти. І, звісно, саме в процесі спілкування педагога та студента, їхніх інтеграційних зв'язків у спілкуванні з культурою відбувається народження цінностей та сенсів гуманітарної освіти. Вступаючи в діалог, кожна людина не тільки формує свої цінності, своє «я», але й через ставлення до себе інших людей, пізнає в собі людину.

Наголосимо, що в історико-педагогічному контексті вищої педагогічної освіти XXI ст. діяльність педагогів, вчених та їх орієнтація на діалоговий стиль викладання розглядається як педагогічний факт та об'єкт сучасного науково-теоретичного осмислення, який постійно проходить саме в інтеграційній площині сучасного освітнього процесу [8].

Духовний досвід, основні моральні аспекти навчання та виховання найбільш ефективно передаються не в словах, не в поняттях, не в повчаннях, а, перш за все, у способі поведінки, у практиці, у діях, котрі дозволяють займати активну позицію в будь-якому соціумі та, відповідно, приносити користь. Зауважимо, пріоритетною складовою інтеграції в освіті є діалог. У сучасній освітній практиці діалогова позиція педагога, вихователя, наставника стає необхідною умовою успішного професійного становлення майбутнього фахівця і є предметом особливої педагогічної уваги.

Дослідження М.Бахтіна, В.Біблера, С.Белової, М.Бубера, Г.Буша, В.Горшкової, М.Кагана, М.Кларіна, І.Колеснікової, О.Казакової, Л.Лузиної, А.Тряпціної дали можливість побачити і виділити в процесі аналізу інтеграційності в сучасній освіті тенденції вивчення проблеми діалогу в освіті й обмірковувати діалог як спосіб становлення толерантності.

Тенденція перша – підвищення інтересу суспільства, філософії, науки до людини призвело до актуалізації інтересу до діалогу, тому що підвищення інтересу до людини як до суб'єкта пізнання і діяльності викликає стремління до усвідомленого пізнання діалогу, володіння пояснювальною і передбаченою силою.

Друга тенденція – інтеграційні процеси в освіті значно розширили термінологічний смисл поняття «діалог», який дав назву діалоговому стилю навчання і увійшов в тексти педагогічних досліджень. У контексті філософії діалог – це специфічний спосіб реалізації сутності людини, всезагальне визначення гуманітарного спрямування, неподільного його початку; унікальний спосіб існування культури і людини в культурі, ситуація пошуку і смислу цінностей.

З позиції педагогічної науки, діалог – це обмін інформацією між учасниками процесу навчання, освітня технологія, спільна пошукова праця, спосіб роботи із змістом навчального матеріалу, це термін самого змісту предмету навчання і самого влаштування душі, мови, думки людини. Важливо відмітити, що в атмосфері діалогу виникає становлення людини, творіння цінностей її духовного життя. Відтак, у проблематиці освіти діалог розглядається як ціль, результат і зміст освіти, спосіб пізнання дійсності і дидактико-комунікативне середовище, забезпечуючи рефлексію і самореалізацію людини.

Третя тенденція – потреба професіональної і загальноосвітньої школи, гімназій та ліцеїв, інших сучасних форм навчання у діалогових формах навчання, діалоговому стилі викладання. Запровадження сучасних педагогічних технологій у вищу освіту формує потребу в педагогіці, яка володіє діалогом як необхідним, переконливим та перспективним методом.

Тенденція четверта – інтеграційний підхід до вивчення діалогу зробив його «ключем», способом становлення толерантності як поваги і прийняття культур різних народів. Діалог «відкриває» пізнання життя «як участь в діалозі» зі світом, людьми, самим собою.

П'ята тенденція пов'язана з розумінням складного впливу на внутрішній світ людини, тому що духовні цінності не можна передати шляхом пояснення, завчання, наказу, строгого контролю, зовнішнього цілепокладання. Вони формуються в житті усвідомленням життєтворчості, певним вчинком, діючим співпереживанням, відповідальним ставленням до свого покликання, «спасительным недовольством собой» (А. Ухтомський), «постоянным усилием стать человеком» (М. Мамардашвілі).

Відтак, деякі наші теоретичні та практичні напрацювання дають підстави стверджувати, що саме інтеграційні процеси в сучасному освітньому просторі, зокрема, в гуманітарній освіті, діалогова форма навчання, зверненні до духовних можливостей людини, її естетичного і художньо-естетичного розвитку є одним із найпродуктивніших шляхів досягнення просторово-

часових і сутнісних вимірів життя, основою формування успішної сучасної особистості і відповідно пріоритетним вектором сучасної освіти.

Ще одним з пріоритетних і перспективних для сучасної освіти вектором є акмеологічний підхід. Акмеологія як науковий напрямок сьогодні активно розвивається, суттєво змінює акценти у сфері професійної підготовки фахівців, впливає на ефективність управління в закладах освіти. При акмеологічному підході домінантою є розвиток особистісних якостей, творчих здібностей, що, звісно, сприяє успішній реалізації індивідуальної траєкторії розвитку кожної особистості.

Поділяємо думку А.Деркача про те, що «суть акмеологічного підходу полягає у здійсненні комплексного дослідження відновлення цілісності суб'єкта, що проходить ступінь зрілості, коли його індивідні, особистісні та суб'єкт-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, в усіх взаємозв'язках і опосередкуваннях для того, щоби сприяти досягненню вищих рівнів, на які може піднятися кожен» [12].

В умовах сьогодення до загальної акмеології активно і стрімко долучаються такі галузі акмеології, як управлінська, педагогічна, військова, спортивна тощо. І якщо загальноприйнятою є позиція, що акмеологія — це, зокрема, наука про якість людини, якість її життя, то акмеологія освіти сьогодні повинна досліджувати і створювати умови для досягнення високої якості сучасних освітніх систем і ефективного розвитку та досконалості дій основних суб'єктів освітнього процесу: вчителя і учня, викладача і студента. І, звісно, особливо актуальним є акмеологічний підхід для сучасного стану освітніх послуг, у зв'язку із загостренням проблеми якості сучасної освіти як у загальноосвітньому навчальному закладі, так і у вищому навчальному закладі.

Зазначимо, картина сучасного світу представлена сьогодні як інтеграційна цілісність, багатомірна, динамічна, метафорична за способом відображення відношень між людиною та світом. Життєва практика постійно переконує в тому, що відношення людини до світу включає в себе не тільки раціонально-логічну, але й емоційно-ціннісну складову.

На наше переконання, одним із найбільш продуктивних шляхів осмислення просторово-часових та сутнісних вимірів життя є інтеграційні процеси в освіті, звернені передусім до духовних можливостей людини, її морально-етичного та художньо-естетичного розвитку, що є суттєвим і значущим підґрунтям для успішної самореалізації сучасної особистості. Саме інтеграційні процеси в освіті створюють найбільш сприятливі умови для успішної життєвої і професійної самореалізації кожної особистості в сучасному, суперечливому, сповненому трансформаційних змін соціумі.

Зазначимо, що поняття інтеграції не є новим. Прогресивні педагоги Я.Коменський, К.Ушинський, О.Герцен, П.Каптерев, В.Сухомлинський та ін. протягом багатьох років підкреслювали важливість зв'язків між навчальними предметами для відображення цілісної картини світу та створення умов для правильного світосприйняття, а також необхідність узагальненого пізнання й цілісності пізнавального процесу, що, без сумніву, має пряме відношення до індивідуальної траєкторії розвитку особистості у будь-якому соціумі.

Останнім часом плідно над проблемою інтеграції в освіті працюють сучасні науковці І.Бех, М.Васильєв, Н.Васильєва, Т.Власенко, В.Загвязинський, М.Іванчук, В. Івченко, А.Карпов, Т. Лагунова, О.Руднянська, І.Свистунов та ін.

Суть інтеграції полягає у відновленні, заповненні і створенні цілісності, що у сукупності має свою структуру і певні функції. Дуже часто інтеграція протистоїть стихійним проявам сил суспільства. Також інтеграція розглядається як процес, результатом якого є досягнення єдності і цілісності, погодженості у середині системи, заснованої на взаємозалежності окремих спеціалізованих елементів.

Поділяючи думку багатьох науковців, які займаються питанням інтеграції, взаємодії у галузі освіти, відзначимо, що на сучасному етапі модернізації освіти в Україні саме інтеграційні процеси є і повинні стати одним з найбільш оптимальних та ефективних шляхів реалізації задач, поставлених перед усіма, хто займається проблемами освіти та забезпеченням успішної індивідуальної траєкторії розвитку особистості як в умовах сьогодення, так і на

перспективу.

Усвідомлюючи, що життя — це безперервна причетність людини до навколишнього світу, варто зазначити, що його не можна уявити поза ним. Його здійснення можливе лише завдяки такій причетності як множині певних зв'язків. Саме тому часто говорять про життєву гармонію, інтеграцію, які визначають різнобічний розвиток суб'єкта завдяки переживанню й пізнанню ним світу та орієнтації стосовно поведінки й діяльності в ньому, тобто забезпечення успіху в житті кожної особистості [13].

Звернення до теоретичних та практичних напрацювань дає підстави стверджувати, що саме гуманітарна освіта, діалогова форма навчання, інтеграційні процеси у сучасному освітньому просторі, звернені до духовних можливостей людини, її професійної та життєвої самореалізації, є одним із найпродуктивніших шляхів досягнення просторово-часових і сутнісних вимірів життя, основою формування успішної толерантної особистості, достатньо високого рівня її соціальної активності та успіху в житті.

Відповідно, акмеологічний підхід у сучасному освітньому середовищі орієнтує насамперед на створення в освітній установі умов для успішності всіх суб'єктів освітнього процесу.

В сучасних умовах для випускників освітніх закладів особливо важливим є розуміння соціального значення своєї професії й відповідно розуміння свого місця в системі суспільних відносин, а також здатність до оцінки свого життєвого та професійного досвіду, свідомого вибору методів удосконалення своїх особистих та професійних якостей.

Якість підготовки випускника вимогам стандарту вищої освіти визначається його компетентностями, зокрема, соціально-особистісними, загальнонауковими, інструментальними та професійними, серед яких міжкультурна компетентність займає пріоритетне місце.

Зазначимо, рекомендації МОН України є засадничими до визначення сутності міжкультурної компетентності майбутніх фахівців як орієнтиру їх міжкультурної освіти у вищій школі.

Більшість науковців розглядають міжкультурну компетентність як здатність здійснення міжкультурної комунікації в багатокультурному середовищі. Плідно над проблемою міжкультурної компетентності у сучасному освітньому середовищі активно працюють зарубіжні (Т.Гурьянова, Є.Милосердова, А.Фернхем, П.Фрер та ін..) та українські дослідники (Л.Воротняк, Л.Галуза, Л.Гончаренко, І.Ковалинська, Л.Чередниченко, Н.Якса та ін.).

Одні вчені визначають міжкультурну компетентність як складне багатокомпонентне утворення. Так, Т.Гурьянова розуміє міжкультурну компетентність як інтегративну якість особистості майбутнього спеціаліста, що формується в процесі навчання та включає систему міжкультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, міжкультурних рис, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для буденного життя й діяльності в міжкультурному суспільстві [11].

Вчені (Л.Воротняк, Л.Галуза, Л.Перетяга, Н.Якса та ін..) розглядають міжкультурну компетентність як здатність здійснення міжкультурної комунікації в багатокультурному середовищі. Наприклад, Л.Галуза вбачає в означеній компетентності спроможність особистості до цілісного використання принципів міжкультурної комунікації та єдиного бачення ролі культурних відмінностей у процесах міжкультурних взаємодій.

Л.Перетяга, визначаючи міжкультурну компетентність як складне багатокомпонентне особистісне утворення, результат багатокультурної освіти, який ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, підкреслює, що вона реалізується через уміння, навички й моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії [23].

У свою чергу, Л.Воротняк розглядає міжкультурну компетентність у дискурсі міжетнічної комунікації, трактуючи її як здатність людини інтегруватись в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою,

культурою, що ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичкаї позитивної міжетнічної та міжкультурної взаємодії, яка в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в багатокультурний світовий простір [4; 27].

Варто зазначити, компетентність у сфері культури міжнаціонального спілкування відіграє важливу роль і складається з низки компонентів: 1) знання історії культури свого народу, його традицій; 2) знання національної культури етносу, за яким здійснюється процес спілкування; 3) знання особливостей національної культури як вираження національної психології; 4) особистісні якості, такі як, толерантність, емпатія, вміння поставити себе на місце іншого; 5) знання рідної мови і мови міжнаціонального спілкування.

Ознакою високого рівня міжкультурної компетентності спеціаліста є його вміння управляти міжнаціональним спілкуванням, знаходити вихід із конфліктної ситуації [4].

Зокрема, Н.Якса визначає феномен міжкультурної компетентності як наявність у фахівця знань про свої культурні традиції для використання цих знань у процесі спілкування із культурновідмінними вихованцями й розвитку в їхній поведінці визначених стратегій, що будуть прийнятними в спілкуванні з представниками інших культурних груп. Автор виокремлює чотири основні компоненти міжкультурної компетентності: 1) когнітивний, що включає знання про інші культури або групи; 2) інтраособистісний, що співвідноситься з внутрішнім станом, з його розвитком, або самовизначення окремо взятої особистості; 3) міжособистісний, що належить до поведінкових здібностей особистості налагоджувати контакти з людьми з різних культурних груп; 4) діяльнісний компонент міжкультурної компетентності, тобто здатність ефективно, належним чином поводитися в ході міжкультурної взаємодії [44].

Як комплексну особистісну якість, що формується в процесі професійної підготовки на основі толерантності й проявляється в здатності виконувати професійні завдання конструктивної взаємодії з представниками інших культур,

розглядає міжкультурну компетентність О.Щеглова. Серед компонентів у структурі міжкультурної компетентності майбутнього фахівця виокремлено: 1) когнітивний, спрямований на освоєння цінностей світової культури, культурно-історичного й соціального досвіду різних країн і народів; 2) ціннісно-мотиваційний, спрямований на формування ціннісно-орієнтованої і соціально-настановної готовності студента до міжкультурної комунікації й обміну, розвиток толерантності стосовно представників інших культурних груп; 3) діяльнісно-поведінковий, спрямований на розвиток здатності до виконання професійних завдань при взаємодії з представниками різних культурних груп [43; 32].

Науковці В.Кузьменко та Л.Гончаренко вважають, що міжкультурна компетентність педагога входить у структуру його професійної компетентності й розуміється як здатність особистості жити і діяти в багатокультурному середовищі. До її структурних елементів входять міжкультурна грамотність, вміння використовувати свої знання в педагогічній діяльності, професійно значущі особистісні якості. До останніх віднесено: гнучкість, комунікабельність, здатність до співробітництва, емпатійність, толерантність. Міжкультурна грамотність є тією базою знань, якою педагог має оволодіти. Вона містить: 1) вміння пояснити та проаналізувати власне ставлення до своєї та інших етнічних груп; 2) знання, що допоможуть збагнути досвід та культурні характеристики етнічних груп, які населяють певну територію; 3) знання, що допоможуть сформулювати гнучкий підхід до сприйняття національних та культурних норм, усвідомити неприпустимість расизму та дискримінацій [15].

Дослідниця Л.Чердніченко визначає міжкультурну компетентність майбутнього педагога як інтегроване професійно-особистісне утворення, результативний компонент професійної підготовки, що обумовлює готовність майбутнього педагога до ефективного здійснення педагогічної діяльності в багатонаціональному середовищі. Міжкультурна компетентність педагога передбачає усвідомлення своїх спонукань (потреб, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій) до роботи в міжкультурному середовищі та складається з

набутих теоретичних знань про етнічну культуру народів, сформованих умінь побудови позитивної міжкультурної взаємодії з представниками різних етнічних груп та здійснення міжкультурно-орієнтованої роботи в освітніх закладах, а також розвиненого комплексу значущих професійно-особистісних якостей педагога, що сприятимуть його успішній професійній реалізації в міжкультурному освітньому просторі [35].

З наведених вище визначень міжкультурної компетентності видно, що це інтегроване особистісне утворення, яке в своїй структурі має 3–4 компоненти, що відображають наявність знань, умінь, навичок, цінностей, досвіду й забезпечує позитивну міжкультурну взаємодію та активну професійну діяльність педагога.

Ураховуючи ознаки міжкультурної компетентності, описані дослідниками, ми узагальнюємо визначення міжкультурної компетентності майбутнього фахівця, зокрема, соціального педагога – це інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі міжкультурної освіти у вищих навчальних закладах та включає систему відповідних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, психічних властивостей, досвіду дотримання соціальних норм і правил поведінки, необхідних для буденного життя й професійної діяльності в сучасному суспільстві, й відображається в комплексі здатностей ефективно вирішувати завдання професійної соціально-педагогічної діяльності на основі позитивної взаємодії з представниками різних культур.

У структурі міжкультурної компетентності майбутнього соціального педагога ми виокремлюємо такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, особистісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, комунікативний, рефлексивний (рис.1) [10; 9].

Мотиваційно-ціннісний компонент міжкультурної компетентності має на меті формування емоційної культури саморозвитку в міжкультурному середовищі та представлений базовими загальнолюдськими цінностями, які характеризуються сформованістю в соціальних педагогів поваги до гідності та

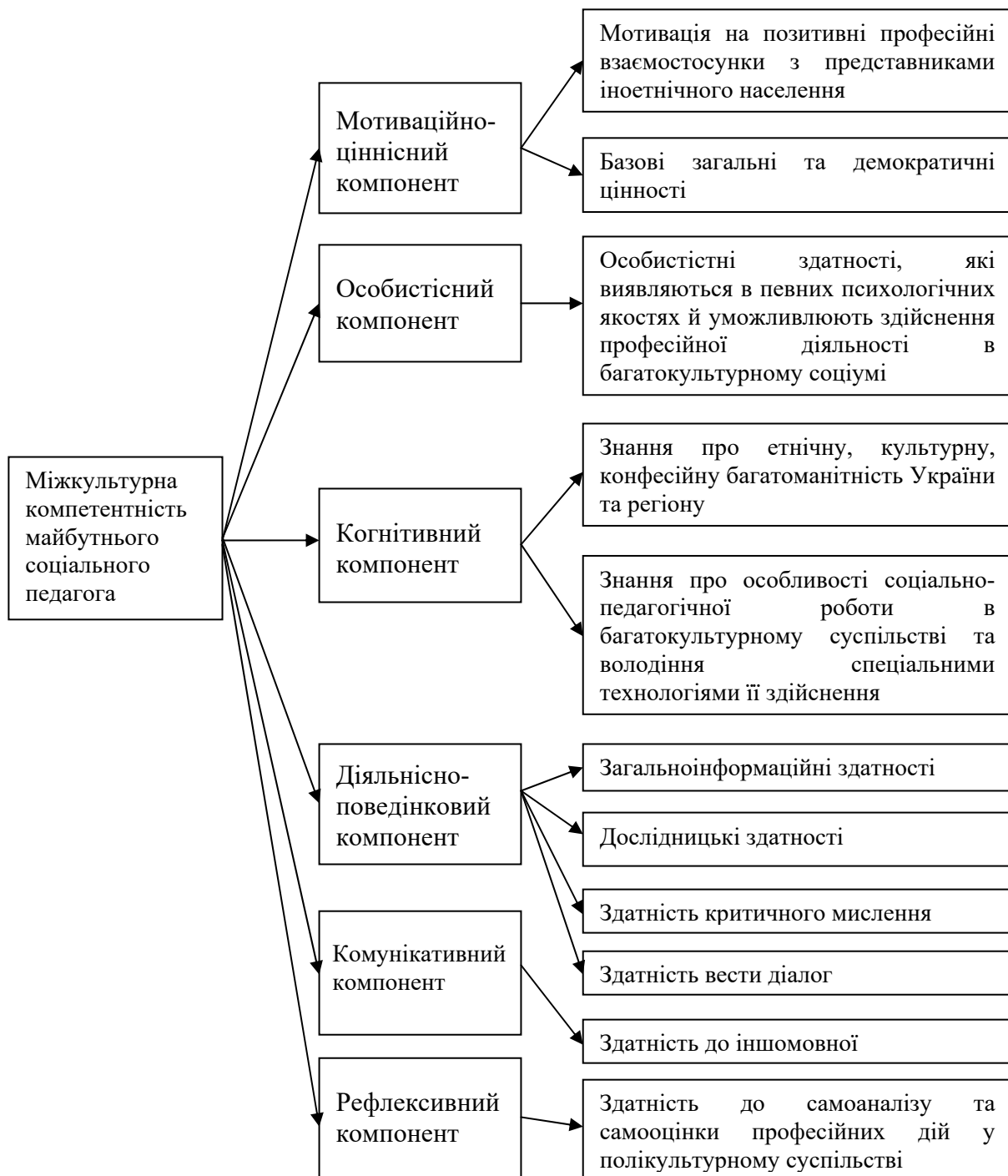

Рис. 1. Структура міжкультурної компетентності майбутнього соціального педагога

свободи особистості, незалежно від її національної приналежності, віросповідання; прийняття соціальної, культурної, релігійної різноманітності суспільства; усвідомлення важливості громадянського діалогу в міжкультурному суспільстві; заперечення дискримінації; визнання побудови міжетнічної комунікації на основі принципу толерантності; переваги конструктивного розв’язання міжетнічних конфліктів тощо.

Особистісний компонент міжкультурної компетентності представлений сукупністю особистісних здатностей майбутнього соціального педагога, які виявляються в певних психологічних якостях та уможлиблюють здійснення професійної діяльності в міжкультурному соціумі, як: 1) гнучкість (здатність адаптуватися до змінних ситуацій міжкультурної взаємодії); 2) комунікабельність (відкритість до спілкування та бажання будувати діалог з представниками різних національностей); 3) гуманістичний характер спілкування (прояв поваги до клієнта незалежно від його етнічного походження, щирість, тактовність, доброзичливість, взаєморозуміння в спілкуванні); 4) емпатійність (здатність емоційного відгукуватись на проблеми, що спричиняють конфлікти, на міжнаціональному підґрунті); 5) етнічна толерантність (сприйняття культурного плюралізму, поважне ставлення до іншої думки, психологічна готовність до взаємодії з представниками інших національностей); 6) усвідомлення себе носієм національної культури та міжкультурності (розуміння різниці звичаїв, традиції, що притаманні не лише різним народам, а й кожному представникові етнічної групи, здатність бачити спільне та відмінне між культурами, подивитись на власну культуру очима інших народів).

Когнітивний (пізнавальний) компонент міжкультурної компетентності передбачає наявність у майбутнього соціального педагога знань про етнічну культуру, конфесійну багатоманітність України, в якому він працюватиме, моральні норми та необхідності їх дотримання у власному житті, знання про особливості соціально-педагогічної роботи в міжкультурному суспільстві та володіння спеціальними технологіями її здійснення.

Діяльнісно-поведінковий компонент міжкультурної компетентності майбутнього соціального педагога спрямований на розвиток здатності до виконання професійних завдань при взаємодії з представниками різних етнічних груп, забезпечує сформованість міжкультурних умінь та навичок, дотримання соціальних норм та правил поведінки в міжкультурному суспільстві, передбачає наявність досвіду позитивної взаємодії з

представниками різних культур і реалізується через комплекс здатностей соціального педагога: загально інформаційних (шукати, опрацювати інформацію про культурну спадщину свого та інших етносів), дослідницьких (уміння аналізувати й оцінювати поточну соціальну ситуацію міжкультурному середовищі); критичного мислення (вміння формувати власну позицію в міжкультурному соціумі та вміння цю позицію представляти й захищати, поважаючи позицію іншої людини); вести діалог (вміння відстоювати власну думку й поважати думку іншої людини під час міжкультурної взаємодії); розв'язувати проблеми й конфлікти (вміння визначати соціальні проблеми й конфлікти в міжкультурному суспільстві та конструктивно їх розв'язувати) та ін.

Комунікативний компонент міжкультурної компетентності – здатності майбутнього соціального педагога до іншомовної комунікації: знання іноземних мов, найпоширеніших мовленнєвих кліше, вміння побудувати міжкультурний діалог, крос-культурна грамотність [16; 24; 25; 27; 40; 45; 47].

Рефлексивний компонент міжкультурної компетентності майбутнього соціального педагога передбачає здатність до самоаналізу та самооцінки професійних дій у міжкультурному просторі (вміння критично аналізувати власні дії, конкретну соціальну ситуацію в умовах багатокультурності та приймати обґрунтоване рішення).

Отже, викладене вище свідчить про одностайність науковців, щодо необхідності формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів як багатоконпонентного особистісного утворення і важливої складової їхньої професійної освіти.

Таким чином, означені нами пріоритетні вектори сучасної освіти в умовах сьогодення є дієвими, практикозорієнтованими і без сумніву, перспективними, такими, що суттєво впливають на якість освітніх послуг у сучасному соціумі, професійну та життєву реалізацію кожної людини.

Література:

1. Бахов І.С., Чернуха Н.М. Методологічні основи сучасної полікультурної освіти // Трипільська цивілізація. – 2012. – №8. – С. 37–40.

2. Бех І.Д. Життя особистості у духовному діапазоні // Рідна школа. – 2009. – № 11. – С. 7–17.
3. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Вища школа. – 2008. – № 3. – С. 3–18.
4. Воротняк Л.І. Особливості формування полікультурної компетентності магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах // Вісник Житомирського державного ун-ту (педагогічні науки). – 2008. – №39. – С. 106–109.
5. Галицких Е.О. От сердца к сердцу: Мастерские ценностных ориентаций. – СПб, 2002. – С. 19 - 29.
6. Гук О.Ф. Гуманістично-зоорієнтовані технології навчання у загальноосвітній школі України (кінець ХХ – початок ХХІ століття): монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006.
7. Гук О.Ф. Модернізація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах у контексті європейських стандартів // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – Вип.№1 (22). – К.: Логос, 2014. – С. 154–159.
8. Гук О.Ф. Теоретические исследования проблемы межкультурного диалога / Міжкультурны дьялог: сучасная парадигма і вопыт суседства : зб. навук. арт. / склад. і навук. рэд.Л. Уладыкоўская. – Мінск : ДІКСТ БДУ, 2014. – С. 45–48.
9. Гук О.Ф., Автомонов П.П. Формування професійної компетентності майбутнього педагога на засадах гуманізації. / Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження. – К.: ОВС, 2014. – С. 255–257.
10. Гуренко О.І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів : теоретико-методичний аспект : монографія. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2014. – 588 с.
11. Гурьянова Т.Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов вузов : автореф. дисс. на соискание научной степени канд.пед.наук: 13.00.08. – Чебоксары., 2008. – 20 с.
12. Деркач А., Сайко Э.В. Самореализация — основание акмеологического развития. – М.: Москов. психол.-социал. ун-т, РАО, 2010.
13. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні // Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Ін-т вищої освіти АПН України. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
14. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
15. Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи. – Херсон : РІПО, 2006. – С. 16–19.
16. Матвієнко О.В., Дідур Н.А. Тенденції модернізації соціокультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи // Innovative processes in

- education: Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – 256 p. – PP. 103–116.
17. Муранова Н.П. Компетентнісний підхід у системі доуніверситетської підготовки майбутніх студентів технічних спеціальностей // Рідна школа. – 2012. – № 10. – С. 7–12.
 18. Муранова Н.П. Концепція компетентнісного підходу в системі доуніверситетської підготовки майбутніх студентів технічних спеціальностей // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : зб. наук. пр. Вип. 8. – Кривий Ріг : Вид. відділ КМІ, 2013. – С. 112–122.
 19. Навроцький О.І. Вища школа України в умовах трансформації суспільства. – Х. : Основа, 2000. – 240 с.
 20. Ніколаєнко С.М. Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні. Парламентські слухання про вищу освіту // Педагогіка толерантності. – 2004. – № 2–3. – С. 104–116.
 21. Огнев'юк В.О. Філософія та її місце в обробці наукових досліджень феномену освіти // Освітологія. Польсько-український журнал. – 2012. – Ч. I. – С. 69–75.
 22. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. проф. З.Н.Курленд. – К. : Знання, 2007.
 23. Перетяга Л.Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : дис...канд..пед.наук: 13.00.09. – Х., 2007. – 247 с.
 24. Петько Л.В. Імператив глобалізаційних перспектив – формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Педагогіка вищої та середньої школи: зб.наук.пр. ; Криворізький пед. ін-т ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Вип. 41. – Кривий Ріг : Друкарня Романа Козлова, 2014. – С. 254–261.
 25. Петько Л.В. Мобільність студентів та іноземні мови // Наукові засади підготовки фахівців природничого, інженерно-педагогічного та технологічного напрямків : мат. I Всеукраїнської наук.- практи. інтернет-конф. (м. Бердянськ, 3-8 квітня 2017 р.) : зб. тез. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – С. 34–36.
 26. Петько Л.В. Педагогічна сутність у визначенні поняття «освітнє середовище» // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 34. – С. 109–118.
 27. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
 29. Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магістратури НПУ ім. М. П.

- Драгоманова: методичні вказівки для студентів, бакалаврів та викладачів ВНЗ / за ред. Гончарова ВІ. – [2-е вид., доп. і випр.]. – 2011. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 76 с.
30. Сисоєва С.О. Сфера освіти як об'єкт дослідження // Освітологія. Польсько-Український журнал. – 2012. – ч. I. – С. 22 – 25.
 31. Тернопільська В.І. Структура професійної компетентності майбутнього фахівця // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного унту. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 9. – С. 208–213.
 32. Тернопільська, В.І. Толерантність як складова соціально-комунікативної культури особистості / ВІСНИК Житомирського державного університету ім. І.Франка. – 2008. - № 40. – С. 92–95.
 33. Тернопільська В.І., Чижова Н.В. Мобільність особистості як предмет наукового дослідження // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – 2016. – № 20. – С. 234–243.
 34. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України : європейський вимір / авт. кол.: В.Андрущенко (керівник). – К. : Педагогічна думка, 2012. – 220 с.
 35. Франчук Т.Й. Цілісний освітній простір: педагогічні основи його формування : монографія. – Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка. – Кам'янець-Поділ., 2009. – 244 с.
 36. Чередніченко Л.А. Формування полікультурної компетентності майбутнього вчител у процесі професійної підготовки : дис. ... канд.пед.наук : 13.00.04. – Харківський нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. – 2012. – С. 32 – 36.
 37. Чернуха Н.М. Інтеграційна єдність навчання і виховання у сучасному освітньому просторі вищого навчального закладу // Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Педагогічні науки». – 2014. – № 24 (317). – С. 125–130.
 38. Чернуха Н.М. Інтеграційні процеси в освіті як передумова успішної соціальної мобільності студентів // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. пр. – Т. 14. – № 2. – С. 90–96.
 39. Чернуха Н.М. Напрями освітологічної підготовки: соціологія освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2013. – №1–2. – С. 19–24.
 40. Чернуха Н.М. Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: відповідь на виклики сьогодення / Н.М.Чернуха, Г.Асланов // Innovative processes in education: Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017.
 41. Чернуха Н.М. Формування ціннісних орієнтацій студентів в освітньому середовищі ВНЗ // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2015. – № 24. – С. 45–56.
 42. Чернуха Н.М., Козир М.В. Інформація як педагогічна категорія процесу формування інформаційної компетентності // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2014. – №4. – С. 50–54.

43. Чернуха Н.М., Козир М.В. Інформаційна компетентність – обов’язковий актив сучасного школяра // Педагогічна освіта: Теорія і практика. – 2015. – № 23. – С. 38–42.
44. Щеглова Е.М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов : дис ... канд.пед.наук : 13.00.08. – Омск. 2005. – 194 с.
45. Якса Н.В. Професійна підготовка майбутніх вчителів : Теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону : монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 221 с.
46. Diachok N.V., Chernukha N.N. A Foreign Language Specialist: vectors to professional mobility // Current scientific research: Collection of scientific articles. – Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2017. – P. 208–212.
47. Brovko K.A., Ternopilska V.I. Corporate culture of personality: psychological aspects // Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles. – С.Е.І.М., Valencia, Venezuela, 2017. – P. 176–178.
48. Kovalynska I.V., Ternopilska V.I. A Survey of multicultural education in Ukraine: state approach // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 256-259.
49. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017.
50. Pet’ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 467–472.

Анотації

УДК 378:159.923

Гук О.Ф., Чернуха Н.М. Пріоритетні вектори сучасної освіти.

Висвітлено пріоритетні вектори сучасної освіти, які є дієвими і перспективними в умовах сьогодення та суттєво впливають на якість освітніх послуг у сучасному соціумі, що забезпечується за умови цілісності освітнього простору орієнтованого на формування компетентного спеціаліста, спрямованого до навчання впродовж життя і розвитку ним успішної власної траєкторії професійного становлення.

Ключові слова: освітній простір, пріоритетні вектори, ключові компетенції, діалогова форма навчання, акмеологічний підхід, мультикультурна компетентність, толерантність.

Гук О.Ф., Чернуха Н.Н. Приоритетные векторы современного образования.

В работе освещены приоритетные векторы современного образования, которые являются действенными и перспективными в сегодняшних условиях и существенно влияют на качество образовательных услуг в современном образовательном социуме, что обеспечивается при условии целостности образовательного пространства, ориентированного на формирование компетентного специалиста, способного к обучению на протяжении жизни и развитию собственной траектории профессионального становления.

Ключевые слова: образовательное пространство, приоритетные векторы, ключевые компетенции, диалоговая форма обучения, акмеологический подход, мультикультурная компетентность, толерантность.

Guk O.F., Chernukha N. M. The priority vectors in modern education space.

This paper deals with the priority vectors in modern education space that are effective and promising in present educational conditions for lifelong learning study and developing in personality his successful in future professional activities. Described «integrity» of the modern educational space in the way of the integration processes in education as a priority vector of its modernization. Stressed that educational space becomes a place to learn some subjects but also community building and social interaction. The authors argue that the term «multicultural» can be used with respect to teaching in an ethnically diverse environment.

Keywords: *educational space, priority vectors, personality, key competences, multicultural competence, interactive learning, acmeological approach, intercultural competence, tolerance.*

THE WAYS OF TEACHING STAFF ADVANCED TRAINING IMPROVEMENT: EXPERIENCES AND PERSPECTIVES

Kovalchuk Vasyl

Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Introduction. Intensification of the world globalization processes and tendency of Ukraine to accede to the European educational space influence reformational changes, that take place in all spheres of life of contemporary Ukrainian society. Despite the fact that a teacher remains a central agent of an educational process, the teacher's profession in Ukraine in recent decades has become non-prestigious. That is why conventional teaching staff advanced training has to be reconsidered as it does not always meet the real needs of a teacher and often proves to be inefficient. Taking into consideration that the efficacy of organizing and providing teaching staff advanced training is the assurance of constant positive renewal and upgrade of each particular industry field as well as the progressive development of the country in general, one of the important issues of educational reform in Ukraine is significant change in the system of postgraduate education, including the search for new models of its organization. The Law of Ukraine "On Higher Education" defines postgraduate education as a specialized improvement of education and professional training of a person by deepening, expanding and updating his/her professional knowledge and skills, or obtaining another profession, specialty based on previously acquired educational level and practical experience [39]. Postgraduate training is provided by higher educational establishments "on terms of free choice of content, curriculum, forms of training, organizations and institutions accredited according to the established procedure to conduct training". Advanced training is a mandatory requirement for certification of teaching staff [60]. The aim of advanced training is personal professional development by deepening and expanding its professional knowledge and skills, gaining experience of performing additional tasks and responsibilities within his or her profession [53]. At the stage of reforms implementation it is important to take into account the best experience of teaching staff advanced training of the countries with advanced educational systems.

That's why the main aim of the is to analyze the experience of teaching staff advanced training in such countries at the Republic of Moldova, Belarus, France, Finland, the UK, Germany, the Republic of Kazakhstan, the USA and Canada.

Teaching staff advanced training is carried out according to the Laws of Ukraine "On Education", "On Higher Education", "On scientific and Technical Activity", "Regulations on Teaching Staff Advanced Training and Probation of Teaching Staff of Higher Educational Institutions" and other legal documents. The problem of improvement of postgraduate education system developing a professional competence of teaching staff was studied in the scientific works by T.Aheykina-Starchenko, A.Bodnarchuk, M.Byrka, L.Danylenko, L.Karamushka, N.Klokar, V.Kovalchuk, V.Maslov, V.Oliinyk, V.Palamarchuk, V.Putsov, V.Semychenko, L.Sihayev, T.Sorochan, T.Sushchenko, L.Vashchenko, N.Vasylenko and others. Foreign experience of postgraduate education was studied by N.Abashkina, V.Hamanyuk, N.Kozak, A.Leontiev, N.Postryhach, O.Protsenko, L.Puhovska, S.Syenko, S.Sysoieva, T.Vakulenko and others.

Theoretical analysis of results of scientific results allows us to conclude that the teaching staff advanced training should be defined as a process of formation of a teacher as a specialist in terms of lifelong professional education, self-education and professional activities. The teacher who is developing professionally manages to acquire professionally important qualities: communicational, motivational, reflexive, educational, intellectual and so on [13; 14; 15; 16; 50; 43; 44; 45; 46; 61].

Methodology.The main methods used to achieve this goal are analysis and synthesis of philosophical, pedagogical and psychological literature on teaching staff professional development, enabling the disclosure of this process identity in the countries mentioned above and debunking of the main approaches to its organization in education.

Discussion. Let's start with the thorough analysis the teaching staff advanced training experience in Moldova. Advanced training of teaching staff in the Republic of Moldova is based on the use of professional credits system, which provides unitary accumulation of credits at the total system of continuing education.

Credit scoring is performed not only on the results of awarding educational degrees or issuing a certificate of continuing professional education, but also takes into account teachers' evaluation at the educational institution. Coordination and monitoring of continuing education of teaching and administrative staff of educational institutions is performed by the department of teaching staff certification and improvement of the Ministry of Education and Youth of Moldova [42].

The forms of continuing education include advanced training and retraining courses and programs; practical and specialized training; seminars, conferences, round tables, workshops; distance-learning courses; other forms. The result of this activity is Education Portfolio, which is evaluated and remains in a teacher's disposal for use in professional activity [41].

Teaching staff advanced training in postgraduate education is provided on the basis of the framework programs schedules for modules according to the instructions of the Ministry of Education and Youth, which involve updating knowledge on the specialty, subject's didactics, psychological and pedagogical knowledge, with reference to their conceptual, curriculum, technology and assessment updates of the Republic of Moldova Education. The purpose of these programs is to provide a relative balance between training in the specialty and professional teacher development. Framework programs of continuing education provide an opportunity to develop their own training program and itinerary depending on the interests and aspirations that promotes and encourages their advanced training [34].

Teaching staff advanced training and retraining in the Republic of Belarus is provided by the Academy of Postgraduate Education, 7 regional institutes of teaching staff advanced training (6 regional and 1 municipal), 9 teaching staff advanced training institutes being a part of universities structure (for certain categories of teaching). The system takes into account a full range of changes in education: the intensification of the educational process; new content and forms of its organization; social, cultural and value reorientation of education; mastering innovative educational technologies, etc. [59].

Teaching staff advanced training is carried out through theoretical, practical, laboratory and other classes organized in advanced training institutions. The training includes measures to improve teaching and research skills, mastering the methods of work with new educational technologies and sources of information, studying the history and achievements of pedagogy, psychology and science in the specialty. Modern conditions allow reducing the duration of training down to two weeks and on-the-job scientific or methodological training is widely practiced [38].

Advanced training of teaching staff in France is provided by various institutions of postgraduate education, university institutes and regional centers of education and is to help teachers to renew their professional knowledge and at the same time reorient them towards the real problems of the school and the community. Among the priorities of reforming the system of continuing education in France there are a significant improvement of teacher training, learning through research, overall introduction of innovations in the educational process, creating new educational and research institutions of higher level [55].

The peculiarity of teaching staff advanced training in France is a person-oriented professional development of teachers. Only in rare cases when there is a need for simultaneous retraining of teachers of the same specialty (this happens after significant changes in curriculum), the Ministry of National Education, Research and Technology had to resort to mass events that comes close in form to the training in Ukraine [47]. Traditional issues both for Ukraine and France are a problem of teachers' personal motivation, the decisions of the head of the institution and the possibility of replacing teachers during teaching staff advanced training, the lack of budget [57].

The feature of teaching staff advanced training content in France is a harmonious combination of secondary, special-subject disciplines and theoretical psychological-pedagogical component and use of acquired knowledge in practice in the school environment. Teachers are offered a wide range of courses on pedagogy, psychology and methodology [48]. They use teaching demonstration videos, modeling, microteaching, "mini-courses", role plays, projects presentations,

telecommunication and information technologies, etc. Average length of training in France at the expense of budget or enterprise from the beginning of active professional life until the retirement should come to one year (or 1200 hours in case of on-job training) [1].

In Finland, teaching staff development is organized directly in schools under the aegis of the National Board of Education, the National Centre for Professional Development in Education, departments of teacher training and other faculties of higher educational institutions on credit system basis. Among the topical forms there are targeted, cascade, common (cooperative) teaching and learning by own example [27].

Each teacher has the privilege to attend usually 2–3 days training per month, which is a part of their teaching hours. And if a teacher does not want to attend the training, the head of the institution has the right to withdraw part of his salary for those days. This system definitely stimulates professional development of teachers, their desire for advanced training [2].

Each year teachers attend another type schools and during a week watch the organization of educational process or learn certain aspects (involve in common examples, hidden leadership, monitoring the teaching, support of students with disabilities and students from ethnic minorities). During such training, teachers write diaries, record new ideas and make report at a teaching staff meeting after the training. Visits to other schools are optional and provided only through mutual arrangements among the schools. During this period, any teachers' studies are held on their own cost [27].

The country also implements a model of teachers' professional development, which calls for a close relationship between the higher and secondary schools. The basic concept of this model is that school teachers basing on their own professional experience daily "train" the university teachers. In turn, university professors tell teachers about the latest research of various aspects of the study and methodology of education, based on their own experience. In addition, the annual joint seminars and educational days are held [2].

In the UK development training takes place in two models: the course model based on higher educational establishments and school based in-service education. The main purpose of advanced training system is to familiarize teachers with theoretical and practical innovations in educational activities, progressive teaching technologies, and consolidate their skills of independent acquisition of knowledge necessary for their professional development [40]. Advanced training has flexible and variative curricula in full- or part-time form including field classes.

Advanced training is free, and during the training teacher is dismissed from classes at school. Advanced training is specified in the labor contract. There are special professional assessment boards and professional certification procedures in the country. Highly specialized short-time courses are very popular. Structuring the programs' content they use technological approach, according to which a special attention is paid not only to predicting the knowledge and skills of teachers, but also to expected changes in the development levels of students after their teachers will be trained in these programs. In the curricula more than 60 % of the time is occupied by discussions and workshops [58].

Among the forms of training there are group forms of work; active teaching methods such as role plays, dramatization, solving educational problems, watching and discussing videos from school practice; individual teacher training within schools; methodical seminars; conferences, "round tables"; discussions; group development of curricula, programs, teaching materials; days of professional development, supervising teacher research work [17; 21; 25; 40; 51].

In general, continuing education of teachers in the UK is aimed at creating individual strategies and teaching styles, teachers who are able to self-development, which is ensured not only through scientific substantiation (definition of objectives, formation and structuring of content adequately to purposes), but also a thorough technological elaboration [40].

Postgraduate pedagogical education in Germany includes two main directions: advanced training and additional training. The range of the first direction tasks is

associated with teacher's professional development in accordance with its basic specialty (a subject teacher). The task of the second direction is associated with acquiring a new teaching specialty or improving his/her professional qualifications to move to a higher position [55]. The system of postgraduate education in Germany is special by decentralization of management, administrative and organizational vertical differentiation and in each of the 16 lands it is implemented in inter-lands (federal advanced training), land (central advanced training), local (local advanced training) and individual (personal advanced training) levels [10]. Advanced training in Germany is a voluntary matter of a teacher, who can obtain additional specialty attending the courses organized by the land ministries of culture and education or at universities.

Additional subjects are chosen considering both the listener's wishes and needs of the institution. On completion of the training teacher takes an optional exam, and in case he/she succeeds he/she gets an access to the teaching on a specialty in all types of schools. These measures are wide spread in Germany today, as an expert, competent in various fields of science, has a better chance to realize his/her abilities and aspirations in the labor market, to improve his/her financial well-being [35]. The main ways of teaching staff advanced training at the central level are: participation in scientific conferences, seminars, colloquiums of a national and federal levels; attending regional events of advanced training; distance-learning at the institute; teaching staff advanced training of natural and mathematical subjects within the public education system at universities with pedagogical and specialized scientific fields; sharing experience exchange abroad or in other universities of Germany; research and development in the field of applied sciences or teaching of certain subjects [36]. Institutions of postgraduate education in Germany (teaching staff advanced training academies and school pedagogy institutes) offer teachers a flexible, mobile and dynamic learning, stimulating their professional development. Among the group forms of professional development we can define qualification certification courses providing interconnected theoretical and practical training to acquire a higher categorical level; specialized courses and seminars to implement specific innovations

in school practice; specialized courses and seminars that are designed to prepare teachers to perform new professional functions; subject-methodical conferences; subject contests and popular science sessions; information on the latest scientific achievements in a particular region, legal and organizational changes; lecture series; separate reports; symposia and conferences; seminars and courses to prepare for further examination to obtain a new specialty [9].

The system of management and teaching staff advanced training in Kazakhstan is represented by 14 regional, 2 municipal (Astana, Almaty) institutes of teaching staff advanced training and 7 centers of teacher staff advanced training at pedagogical institutes. Regional and municipal institutes of staff training in Astana and Almaty organize advanced training courses according to applications of educational establishments based on the specific needs of listeners. Curricula are based on the module technology. The elements of credit system are being implemented into the content of courses. The programs are based on the modular technology including classes (about 60 percent of time) and extracurricular activities. Course programs include consultations and self-study. At the regional level institutes of staff training provide courses various in duration and forms. Most common are 72-hour and 36-hour full-time courses. Also, institutes of staff training provide correspondence training courses, two-sessional courses, three-sessional courses, self-supporting 3-day courses. According to “State Program of Education Development in the Republic of Kazakhstan for 2011–2020” the conceptual and structural approaches to reforming the system of advanced training have been defined and three basic complexes of teaching staff advanced training have been established, such as: 1) Centers of Excellence at “Nazarbayev Intellectual Schools” with coverage of 21 950 teachers of higher and first category in 2012-2016 – level 1; 2) JSC “National Centre of Teaching Staff Advanced training” (based on Republican Institute for Development of Leading and Research-Pedagogical Staff of Education System of The Republic of Kazakhstan and 16 regional institutions of advanced training) covering 78240 teachers of the first and the second categories – levels 2 and 3; 3) Centers of Teaching Staff Advanced Training at pedagogical institutes and experimental schools

attached to these pedagogical institutes with basic coverage of 20,000 teachers of the first and second categories – 2 and 3 level.

The main result of such complexes' activities is to provide a common conceptual approach to teaching staff advanced training. For this matter taking into account foreign experience and the needs of modern schools, "Nazarbayev Intellectual School" in cooperation with the University of Cambridge has designed the content and methodology of multi-level courses including 7 modules, such as new teaching technologies in education; critical thinking; criterion assessment of students' achievements; management in secondary education and training based on competences during the transition to 12-year education; use of ICT, e-learning in teaching; modern technologies of working with gifted children; psychological and pedagogical features of teaching in specific age groups of pupils.

The complexes include 3-month courses providing definite modules which combine face-to-face and online training. 60 % of teachers at courses are foreigners, 40 % – domestic. After the courses have been completed teachers pass a qualification exam and receive certificates with a new qualification level – 1, 2 or 3, which give the right to receive increased salaries (from 30 to 100 %). At the same time "Nazarbayev Intellectual Schools" are going to develop the system of online interactive seminars for secondary school teachers.

As a result educational sector receives the system of advanced training consistent with international practice in its organizational structure, content and methodology.

In the USA advanced training is provided by multilevel higher educational establishments which offer a wide range of advanced training programs of different duration, namely, full-time and distance. Some programs are taught directly at schools. The content of advanced training is determined by standards of professional teacher education according to their specialty and provides for fundamental, psychological, pedagogical, methodical, ICT, practical, social and humanitarian training [8]. An important part of teachers' professional development is played by collegial forms of work, including associations of teachers, the main purpose of

which is to improve the quality of education or its certain branches, enhancing students' academic achievements and professional development of teachers [6; 52]. Participation in associations enables a teacher to have free (or discounted) publications in associations' journals, subscribe to professional journals and newsletters, have access to valuable professional publications. It helps teachers to promote themselves and their work in scientific educational circles, be aware of recent developments in the field, read the works of the best professionals. Also, many grant programs are implemented by the government in the system of advanced training.

One of such organizations is "New Leaders for New Schools", a national nonprofit organization that develops brand new school leaders and develops policy and practice for effective leadership in school systems throughout the country. Their theory consists in that strong school leaders give a powerful multiplier effect, greatly improving the quality of teaching and enhance students' achievements at school. Their mission is to provide high achievements for all students, especially those living in poverty and bright students by developing brand new school leaders and promoting such policies and practices that enable strong leaders to succeed.

School system is focused on key activities in leading environment. Teachers who are trained under this program, train teachers in their schools and have the opportunity to receive rewards for their activity. Moreover, 90 % of teachers who completed such courses become principals. So, the system of advanced training is very widespread in the USA because it has a material basis. It means that the teacher who was trained by any form is able to get a pay raise. Every five years teachers undergo compulsory certification to prove their teachers' licenses, which requires continuous professional development.

Teaching staff advanced training in Canada is provided by various educational establishments, namely universities that offer Bachelor, Master, Doctor degree programs, teacher certification programs; departments of Education that manage the development of national education policy; school boards that implement the programs for days of obligatory and voluntary professional development; regional

centers of education that analyze the present state of the teaching profession, define its advantages and disadvantages; voluntary associations of subject teachers; teachers unions and private providers of professional development services aimed at organizing professional development training at schools [49]. Funding of teachers' professional development is provided by departments / ministries of education of Canadian provinces. School boards are responsible for adequate funding of teachers' professional development at the individual, school and system levels [23]. Association of teachers ensure the availability of professional development opportunities, develop and promote programs of teaching staff advanced training, support the creation of professional development programs, establish committees for pedagogues' professional development. Every teacher association has the division of professional development aimed at studying the problems of teachers in advanced training, development and promotion of practical programs for the association members [23]. According to the laws of Canada every school develops an annual plan for teachers' professional development, which includes defining the goals of the educational establishment in accordance with national and provincial policies of education development, methods and mechanisms for monitoring their achievements. Every teacher develops an individual plan of professional development according to the defined plan and Teaching Quality Standard of Canada.

Now let's analyze the process of teaching staff advanced training in Ukraine. The development of information and communication technologies promotes the change of forms and methods for the professional development of teachers. Higher and postgraduate education do not manage to reform according to the requirements of the society and technology development. Nowadays the increasing number of open online resources for training and professional development gives teachers opportunities to provide non-formal learning and continuous professional development in Ukraine. But not all teachers possess the following skills: "life-long learning", "time management," "formation of individual professional development path." This intensifies the need of the educational consulting, mentoring, implementation of new methods and technologies for teachers. Regulations regarding

demonopolization of teaching staff advanced training are being adopted, training centers that are competitors to the formal system of postgraduate education are being opened in Ukraine.

In order to improve teaching staff advanced training in Ukraine we suggest turning to the most common technologies used in the international practice and trying to adjust them in accordance with Ukrainian reality: coaching (coaching aims to achieve the full use of human resources), e-coaching (coaching online), mentoring (mentoring, targeted transfer of experience), e-mentoring (mentoring online), supervising (control, monitor of the educational and professional work of teachers and evaluation of the level of his/her competence formation), secondment (internship, rotation), shadowing (observation of the process of work), tutoring (support of the learning process, discussion of experience, transfer of the acquired knowledge into real practice), buddying (involvement of a learner in the sphere of another person's activities), storytelling (telling stories) and so on.

According to the research issue it is necessary to focus on the notions of coaching and mentoring and e-coaching and e-mentoring. The essence of coaching was mainly studied by the researches in the sphere of business, particularly: Douglas, Zeus & Skiffington [30], O'Connor, Du Bois and Bowes [19], Houck [11], and others. As for coaching researches, it is reasonable to single out works of such Ukrainian researchers as Borova, Nagara, Petrovska, Chernova, Kudryk, Surmyak, Whitmor [29] interprets coaching as a new style of human resources management, its technologies contribute to the mobilization of internal abilities and potential of employees, continuous improvement of their professionalism and skills, the increase of their competitiveness level.

Coaching is the establishment of interaction between a client who has managerial authority and responsibility in the organization and a consultant who uses a wide range of psychological (behavioral) methods and techniques to help clients achieve goals (O'Connor). Coaching results in the improvement of knowledge and assistance in self-development of an employee. The main advantages of using coaching for the professional development of teachers are the following: delivering of

natural potential based on the relationship with the coach (trust, individual approach to a learner), self-esteem raising; creative thinking formation, creative approach to solving problems and situations; internal abilities and potential mobilization; personal and professional development for achieving personal goals in life and job.

Mentoring is known to differ from e-coaching. Mentoring is learning from personal experience, practical transfer of professional or other skills and knowledge from older and more experienced to younger employees. A mentor guides an employee's activities in a particular sphere of production, implementing "follow-my-example" principle. Mentoring is an essential function for career success. The very combination of such technologies contributes to the professional development of teachers. Interest in these technologies is also sprawned by the fact that teachers have different experience duration, they are at certain levels of professional development and they need mentoring (e.g. those teachers who have less than 5 years of work-related experience need mentoring) and coaching (e.g. continuous cooperation of teachers who have some achievements in their profession).

The development of information and communication technologies, the formation of people's ICT competence promotes the use of the Internet resources and applications for the organization of coaching and mentoring and the development of e-mentoring and ecoaching.

Ellen A. Eusher, Christian Heun and Anita Blanchard [7] describe the possibility of the Internet training and consulting for various types of cooperation in the sphere of e-mentoring and disadvantages of their using. Walther (1996) [28] determined if the persons who communicate are members of one and the same group, for instance, they have common occupation, sometimes they can better perceive and understand each other. The researchers C.H.Shrestha, S.May, P.Edirisingha, L.Burke and T.Linsey [17] in the report on e-mentoring, which was held at the University during a year, defining the benefits of electronic or virtual mentoring, point out that the majority of the students involved in the experiment noted an increasing number of opportunities of access available for students in comparison with the past and social activity of participants.

Clutterbuck and Hussain [4] have summarized numerous individual case studies on the use of e-mentoring and e-coaching and their opportunities. They claim that virtual tools complement the possibilities of coaching of professional development making mentoring available for new audiences and new applications. The researchers also distinguish the difference between mentoring, coaching, e-mentoring and e-coaching. While online mentoring has burgeoned rapidly in the last several years, to date there have been very few scholarly articles published relating to this phenomenon other than program descriptions [12; 22].

S.B.Knouse [12] points that e-mentoring was developed on the basis of the unique possibilities of ICT and e-mentoring can encourage a positive attitude to learning opportunities throughout life. The common feature of electronic mentoring programs is the possibility to engage new participants regardless of geography and time constraints [12]. The concept of mentoring and its benefits for the implementation of STEM education is also studied in the article. The abovementioned tools have been efficient and productive for fifteen years (*www.MentorNet.net*). The emerging of convenient email programs and web browsers created opportunities for the use of elearning programs. The researchers [22] examined the history of electronic mentoring programs and determined their structure to ensure social justice and educational development. E-mentoring and e-coaching cannot be considered as something universal, but only as a cheap alternative to mentoring and coaching. These technologies have the following advantages: informational, social, psychological and instrumental. Some groups of people have difficulties in finding a mentor. One of the solutions is virtual mentoring - selection and online interaction with tutors [11]. The researcher observes the benefits of virtual mentoring in comparison with other forms of mentoring, describes examples of online mentoring for various special groups and purposes, considers online mentoring programs in the framework of differences between generations, technological advantages and communication styles.

The development of the Internet technologies, including cloud, Web 2.0 and Web 3.0 technologies [18], video broadcasting, organization of webinars,

teleconferences allow to provide e-coaching and e-mentoring in different educational systems, including teaching staff advanced training.

Conclusion. Thus, the performed theoretical analysis of teaching staff advanced training systems makes it possible to define priority trends for the use of foreign experience, which, in our opinion, may be useful in the development of teaching staff advanced training in Ukraine as nowadays there is a need for establishing an effective system of advanced training, which would unite various public and private institutions.

The results of the study on the teaching staff advanced training in near and far abroad countries present an opportunity to apply the best practices to the national system of postgraduate education, taking into account the best results of leading countries, namely, the decentralization of postgraduate pedagogical education; in-service teacher training according to teachers' interests and strategies of developments defined by the educational institution; active cooperation of schools with universities and other advanced training institutions; support from academic staff, authorities, community members; diversity of advanced training forms; organizational support for teachers in advanced training; development of reward systems for teaching staff according to the results of advanced training; the use of coaching, e-coaching, mentoring, e-mentoring; the use of distance learning as an alternative form of training and retraining of pedagogues; participation of non-governmental organizations (NGOs) in teaching staff advanced training. Unfortunately, the following study does not exhaust the defined problem. Particularly promising could be further research on the establishing of an effective model of teaching staff advanced training in Ukraine according to personal professional development needs.

References:

1. Andritsou M. (2003). La formation continue des professeurs de langues étrangères [Continuing Education of Foreign Languages Teachers]. In: *Le français dans le monde*, No 325, pp. 25–28 (in French).
2. Asunta T. (2006). Developments in Teacher Education in Finland. In-service Education and Training. In: *Modernization of Study Programmes in Teachers'*

- Education in an International Context.(23.02.2006). Ljubljana : University of Ljubljana, pp. 137–146.
3. Boyce L. A., Jeffrey Jackson R., & Neal, L. J. (2010). Building successful leadership coaching relationships: examining impact of matching criteria in a leadership coaching program. *Journal of Management Development*, 29(10), 914–931.
 4. Clutterbuck, D., & Hussain, Z. (2010). Virtual coach, virtual mentor. IAP.
 5. Cranton, P. (1996). *Professional Development as Transformative Learning. New Perspectives for Teachers of Adults*. The Jossey-Bass Higher and Adult Education Series. Jossey-Bass Publishers, Inc., 350 Sansome Street, San Francisco, CA 94104.
 6. Edge, J. (1991). *Cooperative Development: Professional development through Cooperation with Colleagues*. Harlow : Longman, 110 p.
 7. Eusher Ellen A., Heun Christian, Blanchard Anita (2003). Online mentoring and computer-mediated communication: New directions in research // *Journal of Vocational Behavior*. – Vol. 63. – Issue 2, October 2003, pp. 264-288.
 8. Hayes, D. (1995). In-service Teacher Development: Some Basic Principles. *English Language Teaching Journal*, Volume 49, No 3, pp. 3–4.
 9. Häring, L. (2000). Die Akademie für Lehrerfortbildung in Dillingen [The Academy for Educators in Dillingen]. In: *Die berufsbildende Schule*, 48(2000)12 (in German).
 10. Heimerer L., Lohrer K. (2000). Die zentrale und regionale Lehrerfortbildung. [The Central and Regional Teacher Training]. In: *Die berufsbildende Schule*, 48 (2000) 12, pp. 644 (in German).
 11. Houck C. (2011), Multigenerational and virtual: How do we build a mentoring program for today's workforce? *Perf. Improv.*, 50: 25–30. doi: 10.1002/pfi.20197
 12. Knouse S.B. (2001). Virtual mentors: Mentoring on the Internet. *Journal of Employment Counseling*, 38(4), p. 162–169.
 13. Kovalchuk V.I. (2016). High education system challenges in the context of requirements of labour market and society // *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. – 2016. – P. 88–90.
 14. Kovalchuk V., Vorotnykova M. E-coaching, E-mentoring for lifelong professional development of teachers within the system of post-graduate pedagogical education [Web site] // *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*. – 2017. – PP. 214–227. – Access mode : <http://tojde.anadolu.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1481-published.pdf>.
 15. Kovalchuk V. (2015) / Teaching staff advanced training: European experience. *Comparative Professional Pedagogy*, Volume 5 (3), pp. 25–31.
 16. Kovalchuk V. (2015) / Teaching staff advanced training in Russia, the Republic Kazakhstan, the USA and Canada // *Comparative Professional Pedagogy*, Volume 5 (4), pp. 16–21.
 17. Matviienko Olena (2016). Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity / Olena Matviienko // *Economics*,

- management, law : challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. – P. 204–208.
18. Morris R.D. (2011). Web 3.0: Implications for online learning. *TechTrends*, 55(1), p. 42–46.
 19. O'Connor R., DuBois D., & Bowes L., (2015). E- Mentoring for Improving the Career Planning of Youth (15-24): A Systematic Review. Retrieved from [Web of site]. – Access mode : <http://campbellcollaboration.org/lib/project/351>
 20. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 / Lyudmila Pet'ko // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 467–472. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13710>
 21. Pet'ko Lyudmila (2015). The “Case Study” Method as Means of Formation of a Professionally Oriented Foreign Language Teaching Environment in University Conditions // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 4 (July). Series "Education & Pedagogy". – Toronto : ShinyWordCorp. – PP. 48–65. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7974>
 22. Single P. B., & Single, R. M. (2005). E-mentoring for social equity: review of research to inform program development. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 13(2), p. 301–320.
 23. The Council of Ministers of Education Canada. (2012). Adult Learning and Education. Canada Progress Report for the UNESCO Global Report on Adult Learning and Education (GRALE) and the End of the United Nations Literacy Decade [Web site]. – Access mode : http://www.cmec.ca/publications/lists/publications/attachments/283/grale_en.pdf. Retrieved 20.10.2015
 24. The Council of Ministers of Education: Geneva. (2001). The Development of Education in Canada. Report of Canada [Web site]. – Access mode : <http://www.cmec.ca/Publications/Lists/Publications/Attachments/34/ice46devca.en.pdf>. Retrieved 16.10.2015
 25. Tytova Nataliya. Modern prospects in development of vocational education in Ukraine // Intellectual Archive. – 2017. – Vol. 6. – No. 2 (March/April). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 120–125. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13756>
 26. Shrestha, Celayne Heaton; May, Steve; Edirisingha, Palitha; Burke, Linda; Linsey, Tim (2009) // *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, Vol.20, No 2, p. 116-124.
 27. Strong Performers and Successful Reformers in Education: Lessons from PISA for the United States (2011) [Web site]. – Access mode : <http://dx.doi.org/10.1787/9789264096660-en>. Retrieved 14.08.2015
 28. Walther Joseph B. (February 1996). Computer-Mediated Communication: Impersonal, Interpersonal, and Hyperpersonal Interaction" // *Communication Research*. 23 (1): 3–43. doi:10.1177/009365096023001001

29. Whitmore J. (2014). Coaching for performance: Potenziale erkennen und Ziele erreichen. Junfermann Verlag GmbH.
30. Zeus, P., & Skiffington, S. (2000). The complete guide to coaching at work. Sydney: McGraw-Hill.
31. Академия повышения квалификации и профессиональной переподготовки работников образования (2015). [The Academy of Teaching Staff Training and Retraining] [Web site]. – Access mode : <http://www.apkpro.ru/>. Retrieved 12.10.2015
32. Анализ планов повышения квалификации педагогических работников, учебных программ областных институтов повышения квалификации педагогических кадров РК на 2011 год [Analysis of Plans on Teaching Staff Advanced Training, Study Programs of Regional Institutes of Teaching Staff Advanced Training in the Republic of Kazakhstan in 2011]. (2013). [Web site]. – Access mode : http://kk.convdocs.org/download/docs_97242/97242.doc. Retrieved 3.10.2015
33. Ахметова Г. (2011). Стратегические ориентиры модернизации системы повышения квалификации в республике Казахстан [Web of sit]. [Strategic Guidelines for Modernization of Advanced Training System in the Republic of Kazakhstan] // Менеджмент в образовании [Management in Education], No 4 (63), pp. 6–12 (in Russian).
34. Барбэрошиу А., Гремалски А., Жигэу И. (2009) Базовое образование в Республике Молдова с перспективы школы дружелюбной ребенку [Basic Education from the Perspective of a Child-Friendly School in the Republic of Moldova]. К., 142 p. (in Russian).
35. Вакуленко Т. (1995) Становление и развитие системы повышения квалификации учителей Германии [Forming and Development of System of Teaching Staff Advanced Training in Germany]. Thesis for PHD in Pedagogical Sciences. К. : Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, 186 p. (in Russian).
36. Гаманюк В. (1995) Система підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації у Німеччині [System of Teaching Staff Training and Advanced Training]. Thesis for PHD in Pedagogical Sciences. К. : Київський національний лінгвістичний університет, 221 p. (in Ukrainian).
37. Гаргай В. (2003) Курсовая модель повышения квалификации учителей на Западе [Course Model of Teaching Staff Advanced Training in Western Countries]. [Web site]. – Access mode : <http://www.sibuch.ru/article.php?no=205>. Retrieved 12.05.2015
38. Гагарина О. (2005) Условия повышения эффективности функционирования методической службы в системе повышения квалификации работников образования [Terms for Enhancing the Effectiveness of Methodical Service Functioning in the System of Postgraduate Pedagogical Education]. Thesis for PhD. Ставрополь : СКРИПКРО, 23 p. (in Russian).

39. Закон України «Про Вищу освіту» [Law of Ukraine on Higher Education]. (2014). Retrieved 25.07.2015 from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
40. Кіщенко, Ю. (2000). Формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельсу [Forming Teacher's Proficiency in the System of Pedagogical Education in England and Wales]. Abstract of the thesis for PhD in Pedagogical Sciences. К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. 20 р. (in Ukrainian).
41. Кику В., Гораш-Постіке В. (2010) Непрерывное образование дидактических кадров сферы раннего воспитания: Базовый куррикулум [Continuing Education of Didactic Personnel in the Field of Early Education : Basic Curriculum]. К.: «Imprint Star» SRL, 102 р. (in Russian).
42. Кодекс об образовании Республики Молдова [Web site] [Code of Education in the Republic of Moldova]. (2014). – Access mode : <http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/fl36.doc>. Retrieved 30.06.2015
43. Ковальчук В.І., Бирка М.В. (2010) Методичні рекомендації до курсу «Інформаційні технології» у ПТНЗ. Професія – «Кравець» (форма навчання ТУ) [Methodical recommendations for the course “Information Technologies” in the vocational school. Profession “Seamstress”]. – К. : ТОВ «Майстерня книги» (in Ukrainian).
44. Ковальчук В. (2011). Педагогічна майстерність викладача – основа його компетентності [Pedagogic mastery of a teacher – the basis of teacher's competence] // Професійно-технічна освіта [Profassional & Vocational Education]: науково-метод. журнал, No 6, 30 р. (in Ukrainian).
45. Ковальчук В. (2014). Результаты экспериментальной работы по развитию педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ в системе повышения квалификации [The results of the experimental work on the development of pedagogical skills in masters of Vocational training in the system of professional development] // Азимут научных исследований: педагогика и психология [Azimuth of scientific research: pedagogy and psychology] No2 (7), С. 44-47. (in Russian)
46. Ковальчук Василь Іванович. (2014) Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних начальних закладів у післядипломній освіті [Theoretical and methodological foundations for the training masters' pedagogical skill development in vocational schools in postgraduate studies] : дисс. ... д-ра пед.наук : 13.00.04. – Запоріжжя : Класичний приватний університет., 2014. – 369 с. [Thesis for PhD in Pedagogy] (in Ukrainian).
47. Корсак К., Гранюк Л. (2001). Франція: післядипломна освіта та її досягнення [France: Postgraduate Education and Its Achievements] // Післядипломна освіта в Україні [Postgraduate Education in Ukraine], No 1, pp. 28–31 (in Ukrainian).

48. Лащихіна В. (2009). Розвиток системи підготовки педагогічних кадрів у Франції (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) [Development of Teaching Staff Training System in France (the Second Half of XX – the Beginning of XXI Century)]: Abstract of the thesis for PHD in Pedagogical Sciences. К. : Київський національний лінгвістичний університет, 20 р. (in Ukrainian).
49. Муқан Н. (2007) Система неперервної професійної освіти педагогів Канади: інституції та їхня діяльність [System of Continuing Pedagogical Education in Canada: Institutions and Their Activities] // Вісник Львівського університету. – Серія: педагогічна [Bulletin of Lviv University. – Series: Pedagogy], No 22, pp. 227–231 (in Ukrainian).
50. Петько Л.В. (2010). Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови [Stimulation of students' creative development as a factor of pedagogical skill of a foreign language teacher] // Директор школи, ліцею, гімназії [Director of school, lyceum, gymnasium]. – 2010. – № 2. – С. 99–103. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7840>
51. Петько Л.В. (2015) Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету [Educational potential of the «Case study» method for the forming of the professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university] // Науковий часопис НПУ імені М.Д.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – Вип. 27. – С. 133–140. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9455>
52. Петько Л.В. (2013). Підготовка нового педагога-економіста – виклик сучасній педагогічній університетській освіті (на прикладі створення нових навчальних програм з іноземної мови за фахом зі спеціальності 6.030601 «Менеджмент (управління персоналом)» [The preparation of a future teacher in economics as a claim for modern higher school pedagogical education (by way the illustration of the new study programs in specialty 6.030601 «Management» of the discipline «Foreign language in professional sphere»] // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 27. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – С. 95–101. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7832>
53. Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів [Regulations on Advanced Training and Probation of Pedagogical and Scientific-Pedagogical Staff in Higher Educational Institutions]. (2013). [Web site]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0488-13> Retrieved 23.07.2015

54. Развитие образования. Национальный доклад Республики Беларусь [Education Development. National Report of the Republic of Belarus]. (2001). Мн. : РИВШ БГУ, 70 p. (in Russian).
55. Синенко С. (2002). Розвиток післядипломної педагогічної освіти в країнах Західної Європи (Англія, Франція, Німеччина) [Development of Postgraduate Education in Western European Countries (England, France, Germany)]. Abstract of the thesis for PhD in Pedagogical Science. К. : Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, 21 p. (in Ukrainian).
56. Синенко В. (2010). Система повышения квалификации работников образования – от кризиса в сознании до реальных перспектив [The System of Teaching Staff Advanced Training – from Crisis in Perception to Real Perspectives] // Сибирский учитель [Syberian Teacher], No 2, pp. 5–12 (in Russian).
57. Скрипчук, Н. (2007). Формування професійної майстерності вчителя іноземної мови в системі післядипломної освіти України і Франції [Web site] [Forming Foreign Language Teacher Proficiency in the System of Postgraduate Education in Ukraine and France]. – Access mode : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2007-1/07snvouf.htm>. Retrieved 2.08.2015
58. Соколова А. (2009). Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії [Professional Teacher Training in the System of Pedagogical Education in England and Scotland]. Abstract of the thesis for PhD in Pedagogical Sciences. Одеса : Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 20 p. (in Ukrainian).
59. Тавгень О. (2006). Система повышения квалификации педагогических кадров в условиях реформирования национального образования Республики Беларусь [System of Teaching Staff Advanced Training under the Conditions of National Education Reforming in the Republic of Belarus]. Человек и образования : академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования [Person and Education : an academic bulletin of Adult Education Institute of Russian Academy of Education], No 7, pp. 28–31 (in Russian).
60. Типове положення про атестацію педагогічних працівників : Наказ МОН України від 06.10.2010 р. № 930 [Regulations on the Accreditation of Teaching Staff : Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 06.10.2010 No 930]. (2010). [Web site]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10>. Retrieved 13.08.2015
61. Чернуха Н.М. (2013). Напрями освітологічної підготовки: соціологія освіти [Vectors of educational training : sociology of education] // Неперервна професійна освіта: теорія і практика [Continuing Professional Education: Theory and Practice]. –К. : Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2013. – №1-2. – С. 19-24.

Анотації

УДК 378.046.4

Ковальчук В.І. Шляхи вдосконалення підвищення кваліфікації педагогічних працівників: досвід і перспективи.

Автор розглядає проблему професійного вдосконалення науково-педагогічних працівників. Проведено ґрунтовний теоретичний аналіз систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників України, США, Канади, Республіки Казахстан, Франції, Республіки Молдова, Фінляндії. Запропоновано інноваційні підходи щодо забезпечення ефективності діяльності з підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, педагогічні працівники, самовдосконалення, освіта впродовж життя, післядипломна освіта, професійний розвиток.

Ковальчук В.И. Пути совершенствования повышения квалификации педагогических работников: опыт и перспективы.

Автор рассматривает проблему профессионального совершенствования научно-педагогических работников. Проведен теоретический анализ систем повышения квалификации педагогических работников Украины, США, Канады, Республики Казахстан, Франции, Республики Молдова, Финляндии. Предложены инновационные подходы обеспечения эффективности деятельности по повышению квалификации педагогических работников.

Ключевые слова: повышение квалификации, педагогические работники, самосовершенствование, образование на протяжении жизни, последипломное образование, профессиональное развитие.

Summary

Kovalchuk Vasyl. The ways of teaching staff advanced training improvement: experiences and perspectives.

In the paper the peculiarities in organization of teaching staff advanced training in Ukraine and foreign countries are reviewed; the basic problems and prospects for advanced training which stipulate for reforming the relevant national systems are revealed; common and distinctive trends in their development are elicited. Among the basic systems for teaching staff advanced training in the Republic of Kazakhstan, three are distinguished, namely, centers of educational excellence at the “Nazarbayev Intellectual Schools”, JSC “National Centre of Teaching Staff Advanced Training” (based on RIPKSO and 16 regional teaching staff advanced training institutes), teaching staff advanced training centres at universities and experimental sections. In the USA teaching staff advanced training is provided by multilevel higher educational institutions which offer a wide range of different full-time and distance training programs and some programs are taught directly in educational establishments.

The content of advanced training is determined by standards of professional pedagogical education according to the educational program and provides for fundamental, psychological, pedagogical, methodical, IT, practical, social and humanitarian training. Teaching staff advanced training in Canada is provided by various educational establishments, departments of education, school boards, regional centers of education, teachers unions and private providers of professional development services. In the Republic of Moldova progressive professional credits system is used. Credits are scored not only in assigning teaching degrees or issuing a certificate of continuing professional education, but also for teachers' evaluation at the educational institution. Advanced training of teaching staff in France is provided by various institutions of postgraduate education, university institutes and regional centers of education in order to help teachers to renew their professional knowledge and at the same time to refocus it on the level of consciousness according to the real problems of school and the community. The feature of teaching staff advanced training in France is that it is teachers' personal matter and duration of all periods of training should come to one year during all professional career. In Finland, teaching staff advanced training is organized directly in schools under aegis of the National Board of Education, the National Centre for

Advanced Training in Education, departments of teacher education and other faculties of higher educational institutions on credit system basis. Among the topical forms there are targeted, cascade, common (cooperative) teaching and learning by own example. In the UK, advanced training takes place in two models: the course model based on higher educational establishments and school based in-service education. The main purpose of advanced training system is to familiarize teachers with theoretical and practical innovations in educational activities, progressive teaching technologies, and consolidate their skills of independent acquisition of knowledge necessary for their professional development. In Ukraine the most common technologies used in the international practice are implemented into the teaching staff advanced training system, namely: coaching, e-coaching, mentoring, e-mentoring, supervising, secondment, shadowing, tutoring and buddying.

Key words: *improvement of professional skills, pedagogical workers, self-improvement, life-long education, postgraduate education, professional development.*

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Кравець Н.П.

кандидат педагогічних наук, доцент

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Вимоги науково-технічного прогресу покликали до життя питання розвитку творчої діяльності учнів, зокрема і розумово відсталих. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті під дитячою творчістю розглядається діяльність, результатом якої стає створення нових оригінальних, довершених матеріальних і духовних цінностей. Звідси одним із завдань спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих учнів виступає формування в учнів прийомів творчої пізнавальної та практичної діяльності з метою підготовки їх до майбутньої активної практичної діяльності. Як стверджує В. Моляко, «...наявність ... навіть невеликих творчих досягнень у окремих людей створює культурне поле, де кожна людина відчуває себе психологічно комфортно» [6, с. 37].

Питання творчості, творчого розвитку особистості розглядали у своїх роботах філософи, зокрема В.Кремень, К.Пігров, В.Цапок, В.Шинкарук, Л.Яценко та ін. Аналізуючи особливості філософії освіти як науки, В.Кремень наголошує, що «творчість, інновації, креативна діяльність виступають як невід'ємні характеристики творчої особистості, формування якої є сьогодні стратегічною метою освіти. Творча особистість не просто повторює те, що було зроблено до неї, не просто адаптується до вже зробленого. Вона в самому своєму бутті нерозривно пов'язана з інноваційною діяльністю [18, с. 500]. У «Філософському енциклопедичному словнику» за ред. В. Шинкарука творчість розглядається як продуктивна діяльність; створення будь-яких явищ мистецтва чи ремесла називається творчістю, а всі «створювачі» – їх творцями [31].

Розвитку творчих здібностей, творчої активності у осіб різного віку присвятили роботи психологи Д.Богоявленська, Л.Виготський, А.Матюшкін, В.Моляко, В.Рибалка, В.Роменець, С.Рубінштейн, та ін. Зазначимо, що Д.Богоявленська виділила одиницю аналізу творчості – феномен «ситуативно-

нестимульовальної продуктивної діяльності, що лежить в основі здібностей до пізнавальної саморегуляції. На думку автора, ця здібність і визначає творчість [3].

Відомий український психолог В.Моляко, аналізуючи процеси творчості, звернув увагу на особливості їх становлення у підлітковому віці, що важливо й для розумово відсталих підлітків: «Саме у підлітковому віці при дослідженні процесів творчості слід звертати увагу не лише на особливості творчої особистості, а й на особливості розвитку цієї особистості у соціальній групі, особливості групових норм та цінностей [6, с. 91-92]». Творчість школярів психолог розглядає як діяльність, результатом якої є новизна, оскільки діяльність пов'язана із засвоєнням нових знань і розв'язанням різноманітних завдань у шкільному та позашкільному навчально-виховному процесі. Водночас автор визначає критерії творчості учнів, зокрема: творчий рівень задач, які вони розв'язують на уроках та у вільний час; рівень оволодіння школярами прийомами, способами, стратегіями творчої діяльності, тобто рівень системної організації творчого інструментарію учнів; рівень новизни продукту творчої діяльності [7, с. 899].

Педагоги теж зосередили увагу на питаннях розвитку творчості, творчої активності, творчих здібностей учнів (В.Андрєєв, М.Гончаренко, С.Гончаренко, М. Данилов, Б.Коротяєв, Н.П.Кравець, Л.В.Петько, А.Семенова, В.Сухомлинський, Т.Шамова та ін.) [13; 19; 22; 23; 25; 29; 30; 35; 36; 37]. В «Українському педагогічному словнику» С.Гончаренко вказує, що «творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. ... Тому на всіх щаблях школи ... слід звертати особливу увагу на формування в учнів різноманітних, глибоких і міцних систем знань, на максимальну стимуляцію самостійної діяльності учнів, на розвиток стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань [4, с. 326]».

Творчі уміння й навички належним чином реалізуються завдяки соціалізації індивіда, оскільки одним із завдань соціалізації в педагогіці є «створення умов для виявлення і розвитку творчої обдарованості дитини» [7, с.

834]. У «Психологічному словнику» процес соціалізації розглядається як поступове набуття індивідом соціального досвіду сфери його спілкування й діяльності, особлива роль у соціалізації індивіда відводиться розвитку й збільшенню його контактів з іншими людьми та в умовах суспільно значимої сумісної діяльності [27, с. 364]. За «Дефектологічним словником» – соціалізація – процес і результат входження індивіда в соціальне середовище й становлення його як соціальної істоти. ... Результатом соціалізації є соціалізована соціально адаптована людина. Розумово відсталі часто не соціалізовані, оскільки не можуть самостійно зрозуміти, пояснити свої мотиви діяльності, мету, плани, поведінку, вчинки, мислення, свідомо керувати власними діями, звертати увагу на інтереси й потреби іншої людини [5, с. 446].

Одним з чинників, що забезпечує успішність соціалізації розумово відсталих учнів, виступає література, зокрема художня, яка стає носієм соціального досвіду, основним пропагандистом знань, умінь, навичок, цінностей та ідей суспільства, насамперед соціалізатором для вказаної категорії школярів. Зважаючи на вище викладене, ми звернули увагу на створення умов творчого середовища на уроках літератури з метою підготовки розумово відсталих учнів до творчої діяльності, оскільки практичного смислу набувають завдання формування творчої особистості й для цієї категорії учнів, що є одним з важливих завдань спеціального корекційного навчання й виховання.

Нас цікавили питання, що стосуються забезпечення творчої діяльності учнів на уроках літератури, так і її труднощів для цієї категорії дітей, зважаючи на особливості психофізичного розвитку розумово відсталих з огляду на те, що одне з провідних завдань спеціальних навчальних загальноосвітніх закладів для розумово відсталих – якісна підготовка їх до життя та праці. Неабияку роль у цьому відіграють уроки літератури, на яких учні не лише оволодівають знаннями й уміннями, а й навчаються творчо їх використовувати як у процесі навчання, так і у різноманітних життєвих ситуаціях. Звідси неабиякого значення набуває проблема створення творчого середовища у процесі навчання учнів літератури з метою формування в них готовності до творчості –

прагнення до творчої діяльності та здатність її виконувати. Адже творчу діяльність школярі опановують завдяки належно організованій читацькій діяльності, оскільки сучасна наука визнає творчий характер читання [32; 33; 34; 35]. З метою творчого розвитку розумово відсталих підлітків на уроках літератури застосовуються різноманітні форми організації діяльності учнів та належне їх співвідношення, систематичне включення підлітків до творчої самостійної роботи.

Здатність до творчості даної категорії школярів розглядаємо не як сукупність окремих компонентів психофізичної діяльності, а як врахування усіх складових особистості кожного розумово відсталого школяра. Тому враховували психофізичні особливості учнів, зокрема особливості уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, мовлення та використали різноманітні підходи до формування у підлітків здатності до творчості на уроках літератури. Відомо, що словесна творчість є занадто складним видом творчої діяльності людини, оскільки виникає під впливом творів мистецтва, казок, вражень від почутого й побаченого у навколишньому середовищі.

Розумово відсталі підлітки у зв'язку з порушеннями психофізичного розвитку опановують уміння продукувати елементарну художню словесну творчість. Зважаючи на це, процес мовленнєвої творчості школярів розглядаємо у вигляді трьох взаємозалежних етапів: 1) розуміння умови завдання та її оцінка; 2) прогнозування майбутнього творчого продукту (усного чи письмового висловлювання або матеріального продукту); 3) попереднє вирішення завдання (передбачення кінцевого результату). Важливо, щоб учні навчилися творити щось нове самостійно на основі отриманих знань, адже творчість – досить складний процес. Для розумово відсталих дітей творчість на уроках літератури – це їхня самостійна діяльність спрямована педагогом, за якої у новій ситуації використовуються здобуті знання для продукування нового продукту (усне чи письмове висловлювання, виріб тощо).

Спостерігаючи за учнями на уроках літератури та на самопідготовці, дійшли висновку, що чим нижчий рівень розумового розвитку школярів, тим

важче їм творчо працювати, творча діяльність знижується, не продукується. Отже, ефективність творчої діяльності залежить від рівня інтелекту, що особливо яскраво проявляється в процесі самостійного продукування учнями елементарної художньої словесної творчості. Також спостерігаються розбіжності між накопиченими знаннями і невмінням користуватися ними задля виконання завдань. Впливає порушення сигніфікативної функції мовлення: розумово відсталі не поєднують слова з мисленнєвими образами предметів, оскільки слова для них не стали (за І.П.Павловим) «сигналами сигналів». Діти беруться відразу за виконання будь-якого завдання, але роботу швидко призупиняють, не знаючи, як діяти. Окремі починають копіювати діяльність однокласників [14].

Відомий психолог Л. Виготський довів, що фізичний та психічний дефект у дитини створюють ґрунт для вироблення перешкод щодо розвитку її спілкування з оточуючими у встановленні соціальних зв'язків, що стає несприятливим фактором для особистісного розвитку, порушуючи нормальне «вростання» дитини в культуру.

Вивчаючи особливості сприймання розумово відсталих, І. Соловйов виявив значні недоліки в чуттєвому пізнанні школярів. Психолог довів, що розумово відсталі сприймають протягом певного часу значно меншу кількість об'єктів, ніж діти з типовим розвитком; у процесах сприймання проявляється неповноцінність аналізу й синтезу; спостерігається уповільнений розвиток сприймання, минулий досвід не бере участі у процесах сприймання [21, с. 39]. Учні стикаються зі значними труднощами, намагаючись уявити щось почуте чи самостійно прочитане.

Також на відтворення почутого чи прочитаного негативно впливає бідність словникового запасу через обмеженість пізнавальної діяльності, відсутність потреби в різноманітних позначеннях предметів і явищ словом, насамперед порушення сигніфікативної та регулювальної функцій мовлення. Працюючи з літературними творами, учні не розуміють смислу слів, оскільки внутрішнім мисленнєвим образам уявлень розумово відсталих властива

симультанно-сукцесивна структура, а не симультанна, що характерно для типового розвитку. Мисленнєві образи предметів чи явищ виникають у процесі читання несвідомо, переважно існуючи на предметній основі. Як свідчать наші спостереження, навіть запам'ятавши дещо з прочитаного тексту (окремі речення, фрази) та намагаючись переказати їх, розумово відсталі часто не розуміють смислу того, що переказують. Когнітивні процеси беруть незначну участь у виникненні образів уявлень. Спостерігається порушення гнучкості й рухливості у процесі не лише виникнення образів уявлень, а й порушується збереження їх внаслідок недоліків мислення, пам'яті. Майже відсутня емоційність образів, що негативно впливає на їх засвоєння та утримання в пам'яті, призводячи до нерозуміння чужого мовлення у процесі його сприймання, оскільки осмислення розпочинається на етапі сприймання. Відомо, що смисл слова не передається, тому за твердженням відомого українського мовознавця О.Потебні повторене дитиною слово до того часу не матиме для неї смислу, поки вона сама не поєднає з ним відомих образів, не пояснить його сприйманням, яке стане її власністю [8].

Як вказує Б.Пінський, розумово відсталі намагаються пригадувати, але не здатні. Відсутність навички самоконтролю призводить до значних помилок у процесі повторення. Відстає розвиток не лише довільного, а й мимовільного запам'ятовування. Довільне запам'ятовування вимагає мисленнєвої активності, яка передбачає проникнення у смисл тексту, що сприяє точному, швидкому й міцному запам'ятовуванню [21, с. 111]. Окрім того, учні допускають багато привнесень, які не відповідають змісту тексту, що свідчить про порушення цілеспрямованої діяльності [21, с. 106–107].

Ж. Шиф довела, що фізіологічною основою мислення є аналітико-синтетична діяльність мозку, яка продукується обома сигнальними системами, але внаслідок нерозривного зв'язку мислення і мовлення провідна роль належить другій сигнальній системі, що у розумово відсталих порушено. Притаманні розумово відсталим мисленнєві недоліки утруднюють розуміння прочитаного, а косність та інертність мисленнєвих процесів стають

перешкодою на шляху слідування за ходом думки, за розгортанням послідовності читаного матеріалу.

За твердженням В.Петрової, фонетичні недоліки мовлення розумово відсталих учнів обумовлені порушеннями засвоєння звукової системи рідної мови. Водночас психолог вказала причини, що їх викликають: недорозвиток фонематичного слуху, недостатня диференціація слухового сприймання, характерні недоліки узагальнень, недостатня виразність мовлення, засобами якої є активний поділ та інтонація фрази. Обмеженість інтересів, знижена активність, перевага пасивності призводять до того, що розумово відсталі школярі у процесі читання не ставлять запитань і самі не намагаються висловлюватися. Спостерігається різний темп читання в учнів одного класу, зокрема швидке читання, за якого не дочитується корінь слова. Внаслідок перестановки звуків слова неправильно читаються і сприймаються, внаслідок чого учні не можуть зрозуміти зміст прочитаних слів [21].

Сам результат і хід творчої діяльності розумово відсталих учнів залежать від творчої уяви, яка у них не розвинута. Порушена відтворювальна уява, коли за описом потрібно відтворити предмет, що раніше не сприймався. Від цього залежить осмислення творів художньої літератури за самотійного читання. Як вказує М.Нудельман, уява порушена внаслідок недостатньої динамічності образів сприймання і пам'яті [21]. Порушена мотивація діяльності. Розумово відсталим важко осмислити завдання, які потрібно вирішити, підпорядкувати власні дії поставленій меті, тому дії обумовлені ближніми мотивами, а не дальніми; відсутня уява кінцевого результату своєї діяльності. Неналежна розумова й фізична працездатність теж впливають на якість творчої діяльності.

Вчені (С.Балканська, В.Студенікін, Л.Кузенкова), обстежуючи дітей з епілепсією, виявили значні когнітивні порушення, що виникають внаслідок складної взаємодії біологічних та соціальних факторів, які обумовлюють, крім інших порушень, мовленнєву дисфункцію, порушення уваги. Вченими доведено, що у хворих на роландичну епілепсію найбільш порушені функції, що стосуються аналітико-синтетичних процесів, розподілу уваги,

короткотривалої зорової пам'яті, образного мислення, темпу психомоторної діяльності [2].

Проведений нами аналіз 893 особових справ учнів 7-9 класів на предмет сутності діагнозу, встановленого психолого-медико-педагогічною консультацією свідчить, що серед дітей чітко виділяються дві групи. У 44% школярів розумова відсталість супроводжується нервово-психічними відхиленнями, серед яких 18% дітей мали психоорганічний синдром; для 16% характерний спектр аутистичних порушень; 3,5% респондентів, крім розумової відсталості, страждали на епілепсію; 4,5% склали діти з психопатією.

До другої групи увійшло 56% обстежених учнів, у яких поряд з розумовою відсталістю наявні соматичні захворювання, внаслідок чого порушується узгодженість різних емоційних регуляцій, виникають різноманітні емоційні розлади, що обумовлюють відхилення у психічному розвитку дітей. До даної групи увійшли соматично ослаблені діти з синдромом Дауна, порушеннями зору (міопія, амбліопія), з кіфозами, сколіозами, плоскостопістю, з хронічним тонзилітом. Так серед обстежених у 12% дітей наявна плоска стопа; 1,5% мали серцево-судинні захворювання; 13,5% – різноманітні порушення зору; 5,5% страждали кіфосколіозами; 7,5% респондентів склали діти з синдромом Дауна, 1,5% – з гідроцефалією; у 4,5% школярів наявна мінімальна мозкова дисфункція; 19% дітей страждали хронічним тонзилітом, що заважало їм тривалий час зосереджуватися на будь-якій діяльності, насамперед читацькій. За нашими спостереженнями на уроках та в позаурочний час учні цієї групи часто хворіли на респіраторні захворювання, мали хворі аденоїди, що спричиняло порушення носового дихання, внаслідок чого мозок недостатньо постачався киснем. Нервові клітини втрачали сприйняття, переставали реагувати на подразники. У дітей наступала сонливість, що призводило до розсіюваності, швидкого стомлення, відсутності реакцій на оточення, порушень уваги і, як наслідок, порушень читацької діяльності. Діти починали дихали ротом, часто хрипіли, їм важко було читати чи говорити [15].

Організуючи експеримент, ми зважали на висновки Л. Виготського про те, що не всі сторони психіки розумово відсталих дітей порушені в однаковій мірі: існує взаємозв'язок і взаємозалежність різноманітних функцій організму, як психічних, так і соматичних. Недоліки психічної діяльності більше проявляються за складнішої природи психіки, вищого її рівня.

Аналізуючи психофізичні особливості учнів, звернули увагу на стан емоційної сфери, оскільки емоційна сфера тісно пов'язана з переходом елементарних емоцій до вищих почуттів, що взаємопов'язані з інтелектом. За типового розвитку емоційно-вольова сфера характеризується наявністю витривалості, посидючості, терпіння, що проявляється насамперед реакцією на невдачі, рівнях вимог, здатності долати перешкоди. З цього приводу І.Бодеман вказував, що потрібно остерігатися недооцінки емоційно-вольової сфери розумово відсталої особистості, порушення якої можуть призвести до зниження працездатності [15]. Вказана порада перекликається з думкою відомого українського олігофренодидакта І.Єременка, висловленої ним з приводу організації самостійного читання розумово відсталих підлітків: «стимулу до самостійного читання можна досягти, якщо учні: 1 / усвідомлюють користь від читання; 2 / часто з приводу прочитаного зазнають емоційних переживань; 3 / в певних ситуаціях досить гостро відчувають дефіцит знань [20, с. 9].

За Л. Виготським, у дітей з типовим розвитком прояв емоцій, афективних реакцій регулюється інтелектом, а у розумово відсталих проявляється під впливом афективних станів. Психологи довели, що емоційний розвиток розумово відсталих дітей залежить як від часу виникнення дефекту, його структури, так і від початку надання дітям корекційної допомоги. Одна з найскладніших проблем емоційного розвитку розумово відсталих дітей – тривожність. Психологи розглядають тривожність як індивідуальну психологічну особливість, що виявляється у схильності людини до частих та інтенсивних хвилювань, перебування тривоги, як особливе утворення чи як властивість, обумовлену слабкістю нервових процесів. Серед розумово відсталих шкільна тривожність насамперед проявляється у формуванні потреби

досягнення успіху, стресі в ситуації перевірки знань, стресі самовираження [26]. Крім тривожності, для розумово відсталих учнів характерна гіперактивність з синдромом дефіциту уваги. Учні часто на уроках відволікаються на зовнішні подразники, не можуть зосередитися на виконанні завдання; діяльність хаотична, неспокійна. Звернене до них мовлення учителя чи однокласників до кінця не вислуховують, легко переключаються на інший вид діяльності, що не стосується завдання на уроці, тому не можуть виконати до кінця запропоноване учителем завдання [33].

Для дітей із синдромом Дауна, зі спектром аутистичних порушень характерні прояви агресії, якщо вони не можуть виконати завдання або воно їм «не подобається». Агресія проявляється як фізично, так і вербально. Вербальна агресія у дітей із синдромом Дауна проявляється у відмові виконання ними запропонованого завдання. Учні досить емоційно висловлюють власне ставлення до запропонованої їм діяльності, «проціджуючи» крізь зуби: «не буду-у-у, не хочу-у-у це читати» (спостерігаються характерні прояви порушень звуковимови). Учні зі спектром аутистичних порушень мовчки відкладають підручник на край парти або підходять до столу учителя і мовчки кладуть підручник на стіл, повертаючись на своє улюблене місце [15].

Моніторинг складу учнів шкіл для розумово відсталих засвідчив: у кожному класі навчаються діти з різним рівнем розвитку пізнавальних можливостей і станом функціонування нервової системи. Більшість респондентів характеризуються перевагою процесу збудження над процесом гальмування, що значно впливає на якість засвоєння знань та формування умінь і вимагає запровадження внутрішньокласного диференційованого навчання та індивідуального підходу, зокрема й у процесі організації читання. Читання – специфічний вид двобічної комунікативно-пізнавальної діяльності людини, у якій виділяється зовнішній, виконавчий, операційний бік читання і внутрішній – процес осмислення й розуміння змісту прочитаного. З огляду на це насамперед обстежили стан сформованості навички читання у розумово відсталих семикласників, оскільки у сьомому класі вони опановують предмет

«українська література». У розумово відсталих семикласників виявилися не сформованими як смислова, так і технічна складова навички читання. Лише 58% школярів перебували на етапі синтетичного читання; 23% обстежених – на етапі аналітико-синтетичного способу читання; решта читали повільно по складах. Темп читання виявився в усіх обстежених нижчим за норму. Читання характеризувалося значними помилками щодо правильності: учні в процесі читання повторювали склади, слова, допускали перестановки букв, складів, але порушень звуковимови не було. Майже в усіх не сформована виразність читання – одна з якісних ознак читання. Жоден з обстежених учнів не дотримувався інтонації, особливо логічних пауз. Лише 27% дотримувалися граматичних пауз у кінці розповідних речень, але окличні й питальні речення читали монотонно. У 16% школярів спостерігали порушення наголошування слів. Розуміння смислу прочитаного матеріалу (усі читали незнайомий текст) виявилось теж на досить низькому рівні. Учні не розуміли й не могли пояснити сутності вчинків героїв, причинно-наслідкових і часових зв'язків між зображеними подіями; 43% не змогли придумати назву до прочитаного оповідання: із запропонованих назв вибирали ті, які не були інформативними щодо змісту прочитаного тексту твору; 24% обстежених, відповідаючи на запитання до змісту прочитаного, намагалися повторити зміст речень з прочитаного тексту, але продукували лише уривки або об'єднували частини двох речень у одне, не розуміючи їхнього смислу [33, с. 127-129].

На читацьку діяльність розумово відсталих учнів негативно впливають як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники, що знаходять відтворення у самостійній творчій діяльності школярів. Суб'єктивні чинники: наявність розумової відсталості, недостатня сформованість навички читання, відсутність інтересу до читання художньої та науково-пізнавальної літератури. Об'єктивні чинники склали: недостатнє використання педагогами інноваційних технологій навчання, недостатнє комплектування шкільних бібліотек дитячою літературою та пресою, низька зацікавленість батьків дитячим читанням [15 с. 58].

Навчально-пізнавальна діяльність з літератури, спрямована на розвиток творчого мислення і мовлення розумово відсталих учнів, розглядається нами як формування готовності до творчості, як створення навчального середовища, спрямованого на розкриття творчих якостей учнів. Звідси творчість для розумово відсталих підлітків – це здатність у процесі самостійної навчальної читацької діяльності на уроках літератури творити щось нове: зв'язне висловлювання у формі діалогу, монологу, усну або письмову творчу роботу, ілюстрацію до твору, виріб тощо. «Художній літературі як формі існування культури, належить провідна роль щодо можливостей поступового впливу на свідомість учня-читача, його емоційну та вольову сфери, на особистість в цілому [33, с. 123]».

Якщо дівчатка підліткового віку з діагнозом «помірна» або «тяжка» розумова відсталість» можуть дуже гарно вишивати хрестом, коли потрібно враховувати кольори, рахувати кількість хрестиків кожного кольору, а хлопчики виготовляти складні вироби з дерева, фанери тощо, дотримуючись при цьому правильності поєднання розміщення їхніх частин на виробі, то чому не можуть творчо щось виконувати на уроках літератури учні з діагнозом «легка розумова відсталість»? Адже, як справедливо вказує С.Рубінштейн, «людина, яка навчилася щось робити, іноді в результаті сама стає іншою. Існує не лише залежність того, що вона собою являє, але й зворотня залежність [28, с. 39]».

Готовність до творчості – намагання творити та здатність її виконувати, прагнення до творчої діяльності. Для розумово відсталих характерна безініціативність, байдужість, індиферентне ставлення до діяльності, обмежений пасивний і дуже бідний, примітивний активний словник; комунікативна фобія; невміння структурувати зв'язне висловлювання, що проявляється у порушеннях діалогічного й монологічного мовлення. Творчість же передбачає наявність знань, умінь, дій, оскільки творчість – це та ж самостійна діяльність. На уроках літератури творчість школярів проявляється у знаннях сутності твору, активній участі в аналізі твору; розуміння змісту прочитаного; умінні складати план прочитаного твору та переказати прочитане

за планом. Вершина успіху – вибірковий самостійний переказ будь-якої частини тексту твору, інсценізація прочитаного чи відтворення епізоду твору в малюнках, виробках.

Одне з провідних завдань спеціальних навчальних загальноосвітніх закладів для розумово відсталих учнів – якісна підготовка їх до життя та праці. Неабияку роль у цьому відіграють уроки літератури, на яких учні не лише оволодівають знаннями й уміннями, а й навчаються творчо їх використовувати у різноманітних життєвих ситуаціях. Звідси неабиякого значення набуває проблема створення творчого середовища у процесі навчання учнів літератури з метою формування в них готовності до творчості – прагнення до творчої діяльності та здатність її виконувати. Адже творчу діяльність школярі опановують завдяки належно організованій читацькій діяльності, оскільки сучасна наука визнає творчий характер читання. З метою творчого розвитку підлітків на уроках літератури ми застосовували різноманітні форми організації діяльності учнів та належне їх співвідношення, систематичне включення підлітків до творчої самостійної роботи.

Допомагають створити умови для засвоєння, систематизації, узагальнення й усвідомлення знань, творчої продуктивної діяльності щодо їх використання інтерактивні методи навчання, які набувають широкої популярності завдяки залученню школярів до постійної творчості, сприяють розвитку та корекції інтелектуальних порушень, насамперед мислення, пам'яті, мовлення.

Проводячи експериментальне навчання, ми намагалися поєднати застосування методів навчання літератури, діалогових, ігрових та комп'ютерних технологій з метою розвитку і корекції пізнавальних психічних процесів, усвідомлення сутності художніх творів, виховання учнів як активних читачів. До репродуктивного методу відноситься прийом «написання творчих робіт». Пропонуючи творчі завдання, насамперед враховували стан пізнавальних можливостей, індивідуальні та вікові особливості кожного школяра. У письмових роботах учні висловлювали власні думки про вчинки

дійових осіб, вчилися узагальнювати і використовувати знання, здобуті на попередніх уроках, насамперед оцінювати зображені події, вчинки героїв. Виконуючи творчі роботи, вчилися самостійно досліджувати проблему, зіставляти, порівнювати, узагальнювати, тобто аналізувати.

Після залучення літературних ігор у навчальний процес на уроках літературного читання та на самопідготовці, змінилося ставлення учнів до уроків. Школярі з нетерпінням почали запитувати, що будуть вивчати на наступному уроці, чи будуть розгадувати і складати кросворди, відповідати на «цікаві» запитання, про кого і про що складатимуть загадки і прислів'я. Семикласники запропонували інсценізувати казку «Мудра дівчина», а восьмикласники (школа з російською мовою навчання) – розіграти сценку «По щучьому велению». Навіть учні з низьким рівнем розвитку пізнавальних можливостей схвально відгукувалися про уроки літературного читання і теж виявили бажання брати участь в інсценізації. 83,9% школярів відповіли, що на уроках літературного читання їм дуже цікаво, подобається «відгадувати різні відгадки, зображати когось із героїв казки чи оповідання [12]».

Методу творчого читання на уроках літератури ми приділяли особливу увагу з огляду на специфіку вивчення художніх творів розумово відсталими учнями та завдання предмету “література”, оскільки метою даного методу є активізація художнього сприймання учнів, формування художніх нахилів та творчих здібностей. Серед прийомів методу, спрямованих на розвиток творчої особистості, виділили коментоване читання, художнє розповідання, близький до тексту переказ твору, виразне читання, ілюстрування прочитаного малюнками, виробами, складання усних і письмових відгуків на прочитане [13].

Залучаючи учнів до коментованого читання, активізували їхні знання з інших предметів, завдяки чому активно працювала думка кожного школяра, активізувалася увага, збуджувалися уява, воля, викликаючи інтерес до читаного матеріалу. Зважаючи на притаманні розумово відсталим недоліки навички читання навіть у 7-9 класах, неабиякого значення надавали прийому виразного читання, формуючи у школярів уміння виразного читання завдяки вправлянню,

оскільки приклад (зразок) виразного читання учні не можуть наслідувати. Доступним виявився даний прийом у процесі читання діалогів з оповідань та уривків з байок, зокрема з творів Г.Сковороди, Л.Глібова, І.Крилова.

Засвоєння змісту художнього твору, розуміння його смислу найсуттєвіше проявилось завдяки переказуванню – важливій для школярів творчій діяльності. Передаючи думки автора твору (для розумово відсталих, як і для інших читачів – це чужі думки), учні відповідали своїми словами, добираючи їх з власного словникового запасу та адекватно вживали у мовленні, творчо відтворювали прочитане.

Художня література як мистецтво слова спрямована на індивідуальне сприймання й почуття учня-читача, завдяки чому формуються життєві риси його особистості, відбувається емоційний відгук на те, що читається, що схвилювало. Почуття ж, як відомо, стають основою звичок, основою для стійкого емоційного ставлення до різноманітних суттєвих явищ життя. Стійкі види емоційного ставлення спрямовуються на зміну особистості підлітка в позитивний бік. З огляду на це, на уроках літератури ми застосовували художню розповідь, завдяки якій читання й слухання того, що читається, ставало духовною потребою кожного школяра. Прослухавши художню розповідь, учні виявляли бажання не лише самостійно розповісти те, що прослухали, користуючись запропонованим їм планом розповіді, але й прагнули наслідувати вчинки героїв оповідань, копіювати їхню поведінку, що забезпечувало зрушення між інтелектуальним і афективним компонентами особистості в бік інтелектуального. Коригувалися не лише вищі психічні функції, а й нижчі. Основне – у процесі роботи з творами художньої літератури відбувалося інтенсивне формування почуттів та уявлень, формувалися стійкі моральні переконання, забезпечуючи розвиток творчої особистості. Також особливу увагу приділяли роботі з віршами, адже лірика – єдиний у своєму роді засіб виховання почуттів, що допомагає виховувати у сучасного школяра інтелектуальну тонкість, чуйність, оволодіння усіма відтінками переживань,

збагачує мову новими словами й висловлюваннями, стимулює до творчості – вдалого прочитання вірша чи усного його декламування з дотриманням усіх вимог.

Робота з творами художньої літератури була спрямована насамперед на корекцію недоліків усного мовлення школярів, розвиток творчих здібностей. Працюючи над текстом художнього твору, учні складали зв'язні висловлювання, що стосуються його змісту. Переказуючи зміст прочитаного твору чи його уривку, діти не завжди звертали увагу на допомогу у вигляді запитань та завдань, поданих в апараті засвоєння, відповідаючи монотонно, іноді простими реченнями, часто однослівно, не виявляючи будь-якого емоційного ставлення до власної мовленнєвої діяльності. Надана індивідуальна допомога у вигляді наочної опори (вміщені у підручнику з літературного читання сюжетні малюнки, репродукції картин, що стосуються змісту прочитаного, фотоматеріали тощо) підвищувала мотивацію до переказу, активізувала мовленнєву діяльність, позитивно впливала на читацьку діяльність, викликаючи бажання читати художній твір і творити щось своє, що б свідчило про розуміння й засвоєння прочитаного. Проте розгальмованих школярів надана допомога у вигляді різноманітної наочності не стимулювала як до читання, так і до переказу змісту прочитаного чи продукування власного висловлювання, що певним чином стосувалося змісту прочитаного матеріалу. Такі учні потребували індивідуальної роботи, яка полягала у повторенні змісту інструкції (плану усного переказу прочитаного), навідних запитань, повторному читанні уривку з прочитаного твору, відповідей на запитання, що стосуються його змісту [11].

Діалогові технології передбачають здійснення роботи над твором на основі комунікативно-діяльнісного та корекційно-розвиткового підходів, що відповідає основним принципам навчання розумово відсталих школярів, насамперед принципу корекції. Саме під час діалогу двох суб'єктів: читача і автора через книгу відбувається процес соціалізації особистості, її прилучення до духовних і матеріальних цінностей суспільства, знайомство з його традиціями. Проводячи діалогове навчання, запровадили наступні види

діяльності учнів: літературні ігри, складання асоціативних ланцюжків, просторових блоків, уявне інтерв'ю з письменником, прийом “мікрофон”, прийом “ланцюжок думок”, “акваріум”, дискусію, зіставлення творів різних видів мистецтв. Доцільним у ході обговорення прочитаного твору виявилось складання таблиці, що поділена на дві частини. У першій частині вказано завдання, на які потрібно дати відповідь: сюжет, герої, конфлікти, історичний підхід, авторська позиція, мова героїв, мова автора. У другій частині учні записують відповіді.

У результаті запровадження діалогових технологій формується позитивна самооцінка, відбувається корекція емоційної, пізнавальної, вольової сфер особистості, розвиток і корекція зв'язного діалогічного і монологічного мовлення, формування і корекція комунікативних умінь, створення у процесі роботи з текстом твору індивідуального смислу, який співпадає зі смислом, вкладеним у текст автором, формування позитивного ставлення до читання, виховання активного, уважного читача,

Завдяки комп'ютерним технологіям у школярів сформувався вищий рівень навичок самостійної діяльності: вміння виділяти головне, узагальнювати, робити висновки; підвищився інтерес до читання художніх творів. Підлітки стали активнішими, охайнішими, почали проявляти самостійність, намагаючись досягнути успіху, правильно міркуючи про якість засвоєння матеріалу та контролюючи власну діяльність, дотримуючись самоконтролю дій, водночас не порушуючи дисципліну; з'явилося бажання до творчої, результативної роботи. Адже відразу йшов зворотній зв'язок – оцінка результатів діяльності, що викликало позитивну мотивацію до її продовження [9, с. 36].

Емоційна насиченість навчального процесу забезпечувала не лише розумовий, а й творчий розвиток кожного розумово відсталого школяра. Тому варто стимулювати учнів до творчої діяльності, зважаючи на чинники, що негативно впливають на стан читацької діяльності розумово відсталих підлітків. Треба дати їм можливість пізнати життя в усіх його проявах.

Допомагає це художня література, яку свого часу О.Мазуркевич назвав «підручником життя».

У процесі творчої діяльності на уроках літератури проявлялася творча активність учнів як здатність перетворювати й отримувати нові способи діяльності. Учні ставали творчо активними, що досить важливо для цієї категорії школярів. Проаналізувавши отримані результати, ми визначили показники сформованості творчої активності розумово відсталих підлітків на уроках літератури: високий рівень інтересу до уроків літератури, здатність фантазувати, уявляти, моделювати, прояв радісних емоцій, здатність переживати ситуацію успіху, відкриття нових для себе знань, прагнення до оригінальності, прояв прогнозування, самостійності та умінь долати труднощі.

Творчий розвиток на уроках літератури на прикладах літературних героїв та описаних подій, що з ними сталися, допоможе розумово відсталим підліткам підготуватися до конкретних видів діяльності у подальшому післяшкільному житті, до зміни стилів поведінки, до пошуку виходу зі складних життєвих ситуацій, що слугуватиме забезпеченню належній їх соціалізації як в малому середовищі, так і в соціумі взагалі.

Література:

1. Андреев В.И. Дидактика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань : Изд-во Казанского унта, 1998. – 238 с.
2. Когнитивные нарушения и их коррекция у детей с эпилепсией / С.В. Балканская и др. // Практика педиатра. Неврология, 2008. – №3 (Март). – С. 24–28.
3. Богоявленская Д.Б. Диагностика становления творческой личности. Психодиагностика и школа. – Таллин: ТРГУ, 1980. – 129 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
5. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред.. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. – К. : «МП Леся», 2011. – 528 с.
6. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред.. В.О.Моляко, О.Л.Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред.. В.Г.Кремень. – К. : Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Кравець Н.П. Аналіз художнього твору – важлива складова читацької діяльності розумово відсталих учнів // Збірник наукових праць

- Кам'янець-Подільського пед. ун-ту імені Івана Огієнка. – Вип. XII: Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 462 с. – С. 202–206.
9. Кравець Н.П. Використання комп'ютерних технологій у процесі роботи розумово відсталих школярів із творами художньої літератури // *Особлива дитина: навчання і виховання*, 2014. – №1(69). – С. 28–37.
 10. Кравець Н.П. Засвоєння знань дітьми, які мають труднощі у навчанні // *Початкова школа*, 2003. – №6. – С. 7–10.
 11. Кравець Н.П. Індивідуальний підхід як основа корекційної роботи з розумово відсталими дітьми на уроках читання // *Нова педагогічна думка: Науково-методичний журнал* – Рівне, 2006. – №3. – С. 55–59.
 12. Кравець Н.П. Літературні ігри і виховання розумово відсталих учнів як активних читачів // *Актуальні питання корекційної освіти. (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.* – Вип. V. В 2-х т., том I. – Кам'янець-Подільський: ПП. Медобори-2006, 2015. – С. 155- 173.
 13. Кравець Н.П. Метод творчого читання і формування читацької діяльності розумово відсталих учнів // *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія.* – Вип.22 : зб. наук.пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С.119–124.
 14. Кравець Н.П. Оптимізація соціальної інтеграції учнів допоміжної школи на основі корекції сигніфікативної функції мовлення // *Дефектологія*, 2000. – №3. – С. 18–22.
 15. Кравець Н.П. Особливості психофізичного розвитку розумово відсталих учнів та чинники, що ускладнюють їхню читацьку діяльність // *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський держ. ун-т імені Миколи Гоголя).*– Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2016. – №2. – С. 51–58.
 16. Кравець Н.П. Підготовка руки до письма // *Дошкільне виховання*, 2003. – №10. – С. 18–19.
 17. Кравець Н.П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови : навчально-метод. посібник. – К. : «А.С.К.», 1999. – 127 с.
 18. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні: інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
 19. Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності // *Проблеми підготовки сучасного вчителя.* – 2012. – № 6 (1). – С. 238–244.
 20. *Методичні рекомендації щодо роботи над підручником з літературного читання в допоміжній школі / упор. І.Г. Єременко.* – К. : РУМК, 1986. – 43 с.
 21. *Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы / под ред. Ж.И. Шиф.* – М. : Просвещение, 1965. – 343 с.

22. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-психологів та дефектологів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальностей: 6.010105 «Корекційна освіта (за нозологіями)», 6.030102 «Психологія», 6.030103 «Практична психологія»: навч. посібник для студентів, магістрантів, аспірантів. – К. : Талком, 2015. – 160 с.
23. Петько Л. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови // Директор школи, ліцею, гімназії, 2010. – №2. – С. 99–103.
24. Петько Л. В. Реалізація концепції підготовки магістрів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому просторі // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: Тр. XI Міжнар. наук.-практ. конф., листопад 2011 р. – Ч. I. – К. : ВМУРЛ «Україна». – 2011. – С. 92–94.
25. Петько Л.В. Стимулювання творчих здібностей підлітків засобами втілення образу казкового персонажу // Лялька як знак, образ, функція: М-ли Всеукр. наук.-практ-конф. «Другі Марка Грушевського читання» / за ред. О.С. Найдена. – К. : ВД.»Стилос», 2010. – С. 200’–204.
26. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная диагностика. – М. : НПО «МОДЭК», 2006. – 304 с.
27. Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с.
28. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М. : Педагогика, 1989. – В 2 т. – Т.1. – 488 с.
29. Тернопільська В.І. Проблема соціально-комунікативної культури у педагогічній спадщині В. Сухомлинського // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – Слов’янськ, 2007. – С. 84 – 89.
30. Тернопольская В.І., Федорова М.А. Нравственные ценности младших школьников: технологии воспитания : монографія. – Saarbrücken : LAPLAMBERT Academic Publishing, 2015. – 182 с. URI <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15504>
31. Філософський енциклопедичний словник / ред. кол.: Шинкарук В.І. (гол. ред.); наук. ред. Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
32. Kravets N. Preparing mentally retarded teenagers at Literature lesson for creative activities // Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles/ - С.Е.І.М., Valencia, Venezuela, 2017. – P. 192–196.
33. Kravets N.P. Readiness of Mentally Retarded Pupils-Teenagers to the Reader’s Activity Mastering / N.P. Kravets // Intellectual Arhive. – 2015. – Volume 4. Num. 4 (July). Series “Education & Pedagogy”. – Toronto: Shiny Word Corp. – PP. 123 – 136. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8413>.
34. Kravets N.P. Faktors that complicate the reading activity of mentally retarded Students / N.P. Kravets // Economies, management, law: Collection of scientific articles. – Les Editions L Originale, Paris, France, 2016. – PP. 451–455.

35. Kravets N.P. Creative activity of mentally retarded pupils at Literature lessons in the process of using literary texts in the classroom // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017.
36. Matviienko Olena. Social and educational causes of deformation in the moral development of children of primary school age // Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles. Psychology. – Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE, 2016. – P. 382–386.
37. Pet'ko Lyudmila. Developing students' creativity in conditions of university // Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. – Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. – P. 272–276.

Анотації

УДК 376-056.016.821.161.2

Кравець Н.П. Творчий розвиток учнів з особливими освітніми потребами як один із шляхів їх соціалізації.

У роботі розглянуто питання творчого розвитку учнів з особливими освітніми потребами. Доведено залежність прояву ними творчості від стану пізнавальних психічних процесів та належного використання на уроках літератури діалогових і комп'ютерних технологій, методів навчання літератури, літературних ігор, що сприятиме соціалізації підлітків.

Ключові слова: учні з особливими освітніми потребами, творчість, пізнавальні психічні процеси, урок літератури, інноваційні технології, соціалізація.

Кравец Н.П. Творческое развитие учеников с особенными образовательными потребностями как один из путей их социализации.

В работе рассмотрены вопросы творческого развития учащихся с особенными образовательными потребностями. Доказана зависимость проявления творчества таких учеников от состояния их познавательных психических процессов, надлежащего использования на уроках литературы диалоговых и компьютерных технологий, методов обучения литературы, литературных игр, что также способствует социализации подростков.

Ключевые слова: ученики с особенными образовательными потребностями, творчество, познавательные психические процессы, урок литературы, инновационные технологии, социализация.

Kravets N.P. The creative development of pupils with special educational needs as one of the ways of their socialization.

The creative development of students with special educational needs as one of the ways of their socialization is presented. The article deals with the dependence of creative development of students with special educational needs (their cognitive mental processes, the using at the Literature lessons some dialogue and computer technologies, methods of teaching literature, and literary games) which promote in socializing students.

Key words: students with special educational needs, creativity, Literature lesson, innovative technologies.

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ШКОЛИ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ

Матвієнко О.В.

д. пед. наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

На кожному етапі розвитку суспільства домінують певні орієнтири щодо виховання підростаючого покоління. Останнім часом у сфері освіти дедалі більшого визнання набуває гуманістичний підхід, для якого характерні увага до емоційних аспектів взаємодії вчителя й учнів і, відповідно, перенесення центру ваги з процесу навчання на процес учіння, з процесу виховання на процес самовиховання [1; 2; 3; 11; 12; 15; 17; 18; 19; 20; 21].

Традиційні психолого-педагогічні уявлення про навчально-виховний процес назвемо моносуб'єктними. Теоретичний аналіз дає змогу виокремити дві основні, прямо протилежні моносуб'єктні концепції навчання і виховання: *інтерналістську*, згідно з якою навчання та виховання розглядаються як автономні процеси під впливом програм біологічної і соціальної спадковості, і *екстерналістську*, котра розглядає активність навчання та виховання як наслідок впливу зовнішніх чинників. Саме ця (екстерналістська) традиція мала найбільше розповсюдження у вітчизняній педагогіці. Практика свідчить, що існуючі нині підходи до процесу навчання та виховання вже не задовольняють потреби сьогодення. До загальновідомих істин радянської педагогіки відносяться уявлення про те, що навчання складається з двох взаємопов'язаних діяльностей – викладання і учіння. Проте, при цьому викладання традиційно розглядається як формування учіння, керування навчальною діяльністю учнів. Тепер викладання здійснюється або за допомогою організації навчального матеріалу (програм, підручників та ін.), або шляхом формування навчальних дій учнів і відповідних орієнтованих основ, навчальних завдань і цілей, педагогічних вимог і оцінок .

У новому баченні навчально-виховний процес виступає як закономірна, послідовна, неперервна зміна елементів розвитку взаємодіючих суб'єктів. Учень стає повноцінним суб'єктом навчально-виховного процесу, що

передбачає спільне зростання та розвиток як учня, так і вчителя. Отже, *навчально-виховний процес виступає як розвиваюча відкрита система. Основним системотвірним чинником навчально-виховного процесу (як реальної практики) є педагогічна взаємодія.* Вона передбачає і процес передачі (обміну) теоретичних та практичних знань, і передачу (обмін) духовних цінностей, створюючи сприятливі умови для самореалізації суб'єктів навчально-виховного середовища.

Такий підхід спричинює те, що учіння захоплює особистість повністю і не може бути зведене просто до повідомлення інформації, яку необхідно запам'ятати. Досвід навчання допомагає людині сформувані особистісні якості, які відрізняють її від інших, роблять унікальною; виявити в собі думки, дії і переживання, які мають загальнолюдський характер. У такому розумінні учіння, по суті, прирівнюється до становлення людини. Це стосується як учнів, так і вчителів, і оживляє відому ще з часів К.Ушинського тезу про те, що особистість виховується особистістю [4; 5; 6; 7; 13; 14].

Аналіз нормативних джерел освіти дає змогу констатувати: сьогодні Україна декларувала такий стан розвитку системи освіти, де має забезпечуватися «альтернатива вибору» середнього навчального закладу, певного змісту навчання, засобів навчання тощо. Незаперечною проблемою стає в такому разі пошук управлінського рішення для системи освіти – у середній школі України створити навчальну діяльність на теоретичних засадах, які б віддзеркалювали діяльність майбутнього суспільства – була певною діяльністю, забезпечувала «нові» умови свідомої взаємодії навчання й освіти в напрямі культурного розвою людства та виховувала громадянина, враховуючи національні та етнічні традиції, створюючи для особистості умови цінності й самоцінності, соціоприродовідповідності. Проте свідомість окремої людини сконструювати практично неможливо, адже вона є індивідуальною, конкретною диференційованою свідомістю, що розвивається за власними внутрішніми законами. Свідомість є знаннями, які через слово, математичний

символ і узагальнений образ художнього твору можуть бути передані й стати надбанням інших членів суспільства. Свідомість – знання «разом із кимось».

Навчально-виховне середовище як система (педагогічна система) формується за правилом найбільшого сприяння взаємодії родового і видового вчителя (за М.Мойсеєвим), має свій напрям (пізнавальний інтерес – Н.Бібік, О.Ковальов, В.Лозова, М.Полані, Г.Щукіна). В основу моделювання такого простору (як після-дія) покладено «кристал-клітину», яка слугує будівельним модулем «кристалічної решітки» навчально-виховного середовища і втілює порцію педагогічної енергії, маючи такі координати: «ЗО» – зміст освіти, «Ц» – ціль (навчання, виховання, учіння, розвитку), «М» – метод, «ОФ» – організаційна форма, «РР» – реальний результат.

На взаємодію у навчально-виховному середовищі школи впливають різноманітні умови та чинники. З-поміж них виокремлюють суб'єктивні та об'єктивні. Вихідним поняттям для категорії «суб'єктивний чинник» є поняття «суб'єкт», а для категорії «об'єктивний чинник» – об'єкт. Оскільки об'єкт – це те, на що спрямована дія, то в системі соціальних відносин об'єктом може бути будь-яка особистість чи група людей. У педагогічних дослідженнях об'єктом може бути педагогічне явище і процес. Суб'єктивне – це все, що проходить крізь свідомість людей. Виходячи з цього, стає зрозумілим, що суб'єктивні чинники розглядаються з урахуванням свідомості людини чи групи людей. Крім того, суб'єктивні чинники охоплюють у себе стихійні, непередбачувані дії. Структура суб'єктивного чинника складна і тісно пов'язана з об'єктивним чинником, який, своєю чергою, пов'язаний із об'єктивними умовами, оскільки вони виступають як певні характеристики цих чинників. Суб'єктивні й об'єктивні чинники діалектично взаємопов'язані і взаємозалежні. Крім того, набувають дієвості певні умови, за яких чинники виявляються сильніше.

У філософії поняття «умова» розглядають як те, від чого залежить щось інше, істотний компонент комплексу об'єктів (речей, їхніх станів, взаємодій), із існування якого із необхідністю випливає існування даного явища. Весь цей комплекс називають достатніми умовами явища. Якщо зі всіх достатніх умов

відібрати загальні, отримаємо необхідні умови, котрі виникають щоразу, коли має місце це явище. Повний набір цих умов, з якого неможливо виключити жодного компонента, не порушивши зумовленості, і до якого не можна додати нічого, що не було б зайвим, називають *необхідними* і *достатніми* умовами. Найчастіше умови розглядають як дещо зовнішнє для явища, на відміну від ширшого поняття *чинника*, що містить як зовнішні, так і внутрішні складові. *Умова* – «необхідна обставина, яка уможливує здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [8; 9].

Отже, коли явище викликає інше явище, воно – причина; коли явище зумовлює існування іншого, воно – умова; коли явище взаємодіє з іншими в процесі розвитку цілого, до якого воно належить, воно – чинник. У педагогіці нерідко одне й те саме явище і процес можуть перебувати в різній функціональній залежності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми свідчить про неоднозначність визначення дослідниками умов педагогічної взаємодії.

На думку багатьох дослідників, підґрунтям педагогічної взаємодії є дотримання таких умов, коли вчитель, аналізуючи власне «Я», створює у педагогічному процесі необхідний простір для самоактуалізації особистості; забезпечує учню статус об'єкта виховної діяльності, допомагає у формуванні та уточненні цілей, які поставлені перед кожним окремо і перед групою загалом; організовує гуманну педагогічну взаємодію в системі «вчитель – учень», «учень – учень», відчуває емоційний настрій групи та сприймає його; надає такі можливості, які сприяють налагодженню гуманних взаємин, не тільки виховує, а й займається самовихованням у процесі спілкування, прагне досягти вияву емпатії; актуалізуючи мотиваційні ресурси, стимулює процес у структурі мотиваційної сфери особистості учня.

Деякі автори визначають методологічні умови, що сприяють педагогічній взаємодії «вчитель – учень»: забезпечення учню статусу суб'єкта навчальної діяльності; організація гуманного педагогічного спілкування та взаємодії; розвиток різноманітних форм та методів управління навчальною діяльністю,

приймів внутрішнього контролю за набуттям знань та вмінь; дієва, гуманістично спрямована й педагогічно доцільна допомога учневі під час розв'язання проблемних задач.

Інші дослідники вказують на особистісно-діяльнісний підхід у процесі навчання, де учень є «центральною фігурою», а вчитель виступає в ролі людини, яка полегшує процес навчання, створює атмосферу «взаємної довіри» та живого спілкування, що уможливорює самореалізацію людини в процесі навчання. У системі «педагог–вихованець» необхідною умовою самоактуалізації виступають діалогічний стиль взаємин між суб'єктами педагогічної взаємодії, гуманістичні стосунки, можливість задовольнити власні потреби у взаєморозумінні, співчутті, співпереживанні.

Педагогічну взаємодію у навчально-виховному середовищі школи ми розглядаємо як явище зв'язку особистостей у навчально-виховному процесі, що реалізується через спільні дії й характеризується взаємовпливом учасників.

У зв'язку з цим необхідно схарактеризувати педагогічну взаємодію шляхом зіставлення із поняттями, які широко використовують у психолого-педагогічній і соціально-педагогічній літературі, – взаємозв'язок, взаємовідносини, вплив.

Порівнюючи *взаємозв'язок і педагогічну взаємодію*, слід відзначити, що педагогічна взаємодія у навчально-виховному середовищі завжди детермінована певною метою – передачею знань, суспільного досвіду тощо. Будь-яка взаємодія у педагогічному процесі є взаємозв'язком, проте не будь-який взаємозв'язок можна визначити як педагогічну взаємодію особистості. Неважко бути прямо чи опосередковано пов'язаним з якимось явищем, натомість, щоб вступити з ним у взаємодію необхідно, як мінімум, мати мету, усвідомлювати взаємозумовленість спільної діяльності, планувати досягнення передбачуваного результату. Тобто педагог має розуміти зв'язок своєї праці із глобальною системою освіти, але вступає він у систему педагогічної взаємодії зі своїм найближчим оточенням. Таким чином, порівняно із взаємозв'язком педагогічна взаємодія має конкретніший, предметно-діяльнісний характер.

У процесі взаємодії між людьми встановлюються певні відносини офіційного чи неофіційного характеру. Порівняно із взаємодією, формування *взаємин* менш кероване, хоча взаємини, що склалися, можуть або сприяти, або ускладнювати процес спільної діяльності. Результативність взаємодії багато в чому визначає модальність взаємин суб'єктів діяльності, але потім, у разі повторних контактів, взаємини починають упливати на процес педагогічної діяльності.

Відносини «не завжди виявляються у спілкуванні в чистому вигляді». Вони, наголошує О.Леонт'єв, ніби пропускаються крізь особистість людини, набуваючи суб'єктивної форми і повної самостійності, тобто виступають у ролі взаємин. Розвиток і вдосконалення взаємин у педагогічному процесі є важливим чинником формування особистості як вихованця, так і педагога, адже вони є своєрідним оцінюванням особистостями одне одного.

Оскільки розвиток людини відбувається в діяльності і завдяки їй, тож людина постійно перебуває в центрі уваги системи педагогічного виховання. Однак саме залучення дитини до діяльності, що вимагає напружених фізичних або духовних зусиль, проблематичне, і розв'язання цієї проблеми суттєво залежить від характеру сталих взаємин між педагогом і дітьми. Педагогічна взаємодія з одного боку виступає чинником, а з другого – є причиною, що зумовлює міру розвитку дитини, яка вступає у взаємодію з педагогом.

Заслужують на особливу увагу суперечливі визначення *взаємодії та розвитку*. Взаємодія, зокрема й педагогічна, спрямована на створення відносно збалансованого (тимчасового або сталого) стану сторін взаємодії. А розвиток, як його розуміють як незворотну спрямовану зміну об'єктів, у результаті якої виникає новий якісний стан цих об'єктів, часто порушує баланс станів. Поштовхом до розвитку зі стану спокою взаємодії можуть послугувати ситуації, що виникають як усередині системи, так і за її межами. Процес розвитку зорієнтований на незворотні новоутворення компонентів системи, формування нових, вищих і складніших станів і зв'язків.

Взаємодія зумовлена характером впливу педагога на дітей. Вплив – той короткий момент операційної акції, що його справляє одна людина на іншу всілякими способами: власним психофізичним апаратом (голосом, мімікою, пластикою, жестами, позою), діями, вчинками, діяльністю. Відповідний вплив (реакція) зумовлений тим самим людським апаратом, продовжуючи тональність і зміст початкового впливу. «Акція – реакція» – становить психологічне підґрунтя будь-якої взаємодії: чи то сумарної сукупності взаємних впливів, чи то їхньої системи.

Отже, *вплив* – це цілеспрямоване перенесення інформації та досвіду від однієї людини до іншої, окремий випадок спрямованого впливу, пов'язаний із переконанням, навіюванням (іноді навіть із гіпнотичним навіюванням). Принципова різниця між впливом і взаємодією полягає у тому, що вплив односпрямований, тоді як у взаємодії, особливо педагогічній, потрібен прямий і зворотний зв'язок. Ефективність взаємодії визначається реакціями учасників діяльності, які коригують ефективність отримання кінцевого результату.

Вплив у педагогічному процесі можна виправдати у разі розв'язання тактичних задач, але постійний вплив може спричинити у майбутньому до втрати ініціативи, віри в себе, небажання приймати відповідальні рішення тощо, або, навпаки, сформувані позиції індивідуалізму у прагненні зберегти своє «Я», негативізму, агресивності стосовно суб'єкта впливу.

Із розвитком гуманістичної психології й педагогіки, станом розроблення і реалізації особистісно зорієнтованого (особистісно центрованого) підходу в освітній діяльності виникає потреба у заміні професійної орієнтації педагога з тієї, що впливає, на позицію взаємодії. При цьому вплив залишається в арсеналі вчителя одним із механізмів педагогічної взаємодії, покликаною розв'язувати конкретні, найближчі завдання.

Під «*впливом*» зазвичай розуміють зміни поведінки однієї людини внаслідок дій (вербальних чи невербальних) іншої. Вплив може бути цілеспрямованим (переконання, навіювання) і нецілеспрямованим (наслідування, зараження), тоді як педагогічна взаємодія завжди

регламентована, продиктована самою структурою освітнього процесу. Тому в освітньому процесі загалом і в педагогічній діяльності зокрема ці поняття перебувають у відносинах взаємозумовленості:

— педагогічна взаємодія і вплив можуть бути рівнозначними, посилювати і підкріплювати одне одного в тому разі, якщо педагог (який вже перебуває за певних обставин у системі педагогічних взаємодій) має сугестивні властивості;

— педагогічна взаємодія може передувати впливу: коли ціннісні орієнтації вчителя в якийсь період починають впливати на процес формування цінностей і світосприймання учня.

Завдання педагога полягає в тому, щоб у кожному конкретному випадку обрати оптимальний варіант педагогічної взаємодії, тобто якнайкраще врахувати можливості самих учнів, сприяти вияву їх самостійності, передбачити раціональні форми управління навчально-виховною діяльністю для досягнення максимально можливих результатів за мінімальний час.

Особливості функціонування педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи визначають чинники, пов'язані з навчально-виховним процесом, особливостями спілкування і правовими нормами, властивостями педагога та учнів. Функціонування може бути *зовнішнім* і *внутрішнім*.

Зовнішнє функціонування педагогічної взаємодії виявляється у подіях, у вчинках, діях, результатах. Як зазначає О.Киричук, *внутрішнє* дістає вияв у домінуючих реакціях, у готовності діяти у певній ситуації певним чином. Воно тісно пов'язане з відповідним рівнем інтелектуальних здібностей, умінням логічно оцінювати ситуації педагогічної взаємодії, швидкістю реакції, нестандартним мисленням, самостійністю.

Функціонування педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи обмежене трьома напрямками: *регулятивно-практичним*, *ціннісно-орієнтаційним*, *емоційним (афективним)*, в основі яких закладено *інформаційний обмін*.

Регулятивно-практична функція дістає вияв у саморегуляції й самокоригуванні вчителя своєї педагогічної взаємодії з учнями.

Регуляція процесу педагогічної взаємодії, коригування поведінки та вчинків як учнів, так і вчителів неможливе без обміну інформацією, який є процесом взаємного, зустрічного, симетричного перенесення і відтворення структурних особливостей систем взаємодії.

Регулятивно-практична функція включає регулювання, коригування вчителем взаємин окремих учнів, а також учня і колективу, до якого він належить. Регулятивно-практична функція виявляється зокрема у саморегуляції й самокоригуванні вчителем своєї педагогічної взаємодії з учнями.

Ще однією функцією педагогічної взаємодії учителя та учнів є *ціннісно-орієнтаційна*. У навчально-виховному процесі через педагогічну взаємодію відбувається пізнання учителем і учнями один одного, орієнтація в їх особистості, поведінці (зовнішня сторона функції), а також самопізнання і самоорієнтація педагога і вихованця (внутрішня сторона педагогічної взаємодії). Діалектика цієї функції така: ціннісні ідеали, рівень сформованості свідомості й соціальної активності, інтереси та здібності, стан рефлексії, навички співпраці, способи самоутвердження.

Ця функція вказує також на інформацію, яку учні сприймають і яка стає їх внутрішньою потребою та допомагає орієнтуватися у навколишньому середовищі. Під її впливом формується певний стиль мислення, життя вихованців, відбувається зміна емоційних і мотиваційних процесів. У педагогічній взаємодії учителя з учнями відбувається не лише формування, а й зміна одних моральних цінностей іншими.

Перша властивість – уміння взаємно пізнавати вчителем і учнями один одного, можливість орієнтуватися у їх психологічному, фізіологічному стані.

Друга властивість – уміння розрізняти серед педагогічних ситуацій конфлікти і вивчати причини їх виникнення.

Третя властивість – учитель може вивчити, зрозуміти особливості власної уваги, уяви, мовлення, кінестезії.

Педагогічна взаємодія учителя і школярів досягне потрібних результатів, коли на уроці й поза ним враховуватиметься емоційно-вольовий чинник. Тому *третьою функцією педагогічної взаємодії називаємо емоційну (афективну)*. Вчитель має «відчувати» дитину, вміти радіти і співпереживати їй, виражати емоції для створення доброзичливого клімату у навчально-виховній роботі.

Під час організації навчально-виховного процесу педагогічна взаємодія уможливує емоційний контакт учителя та учнів. Це – перша сторона афективної функції. Друга полягає у виявленні культури почуттів, спрямованості на педагогічну взаємодію, сприяє саморегуляції настрою й емоцій.

Основу афективної функції становить інформація, що має емоційне навантаження. Це інформація про емоційний і психічний стан як учнів, так і вчителя, про їх «налаштованість» до взаємодії, про відносини, що виникають між учителями та учнями класу, про почуття симпатії, антипатії, індіферентності, що виникають у навчально-виховному процесі.

Від емоційного характеру педагогічної взаємодії учителів та учнів залежить увесь навчально-виховний процес, бо кожна педагогічна дія має певне емоційне тло, що збагачує чи збіднює всю навчально-виховну роботу.

Складовими педагогічної взаємодії є взаємини, що виникають між учителем та учнями, основу яких становлять емпатія, симпатія, антипатія, індіферентність, амбівалентність, які є психологічними механізмами функціонування педагогічної взаємодії [10; 16].

До якісно-позитивних відносин, що виникають у процесі педагогічної взаємодії між педагогом і вихованцями, належить симпатія, що виражає приязнь, прихильність, доброзичливість, чуйність до іншого.

Протилежністю симпатії є антипатія – відчуття відрази, неприхильності. Часто основою для антипатії є підсвідомість, коли у педагога виникає необґрунтована неприязнь до вихованця.

Індиферентні якості (байдужість, неупередженість, незворушність) указують на повну втрату інтересу до інших людей і є більшим злом, ніж негативні якості.

Отже, афективна функція педагогічної взаємодії учителя й учнів початкових класів спрямована на досягнення ними емоційного контакту під керівництвом педагога.

Категорія суб'єкта є однією з центральних у філософії й психології. С.Рубінштейн дає достатньо повну характеристику категорії суб'єкта. Згідно з позицією О.Леонтьєва, у пізнанні, відображенні дійсності завжди перебуває активний (пристрасний) суб'єкт, який моделює об'єкт і зв'язки, в яких він перебуває. До цих суб'єктних характеристик людини необхідно додати її характеристику і як особистості в ролі суб'єкта. Вона містить, за О.Леонтьєвим, спрямованість, мотиви; ставлення до оточення, до діяльності, до себе; саморегуляцію, що виражається у таких якостях, як зібраність, організованість, терпимість, самодисципліна; креативність, інтелектуальні риси індивідуальності; емоційність. Усі ці характеристики властиві й суб'єктам взаємодії. Спираючись на характеристики суб'єкта, ми вважаємо, що суб'єкт педагогічної взаємодії – це носій активного, діяльнісного, перетворювального начала. Саме з такого погляду ми й характеризуємо вчителя та учня.

У педагогічній взаємодії завжди є активність обох сторін – вчителя та учня, хоча міра її виявлення різна. Ця активність може бути ініціальною чи реактивною щодо суб'єкта, вона може бути перетворювальною з ініціальної позиції або збережувальною; вона може бути утворювальною, розвивальною або руйнівною. З реактивної позиції, з позиції того, на кого впливають, можна вирізнити активність прийняття чи неприйняття, організацію відповідного впливу, протистояння небажаному впливу чи участі у спільній дії. Ситуація, коли тільки того, хто ініціює, ототожнюють із суб'єктом, а того, хто реагує, – з об'єктом, неправомірна. Вони обидва активні в здійснюваних діях та діяльності, вони обидва – суб'єкти взаємодії. Отже, *активність* є головною характеристикою сторін взаємодії у педагогічному процесі.

Взаємодія є основою й умовою встановлення найрізноманітніших зв'язків між об'єктами (суб'єктами). Вона є основою будь-якої системи, що, як відомо, завжди передбачає зв'язок її елементів, компонентів. Відповідно *системність* як репрезентованість взаємодії об'єктів (суб'єктів) у всіх їх зв'язках і відносинах є також її характеристикою.

Наступними характеристиками педагогічної взаємодії є *усвідомленість* і *цілепокладання*. Вони визначають і форми цієї взаємодії, наприклад, співпрацю і спілкування. Обидві ці форми пов'язані між собою, виявляючись у навчальному процесі. Взаємодія у формі співпраці (протиборство, протистояння, конфлікт – також форми взаємодії) передбачає і спілкування як його ідеальну форму. Вони зумовлюють, доповнюють одне одного.

Емоційна активність означає залучення всіх сторін життя особистості до взаємодії. Це активізація емоційних станів і процесів, що сприяє виникненню позитивних мотивів навчання, пошуку нових знань, формуванню необхідних умінь та навичок, взагалі розвитку особистості.

Усвідомленість і *цілепокладання* характеризують свідомий вибір і реалізацію змісту, цілей, засобів суб'єкт-суб'єктної взаємодії й вибір форми взаємодії (співпраці як оптимальної).

Оптимальний варіант позитивної педагогічної взаємодії увиразнюється у педагогічному спілкуванні, навчальній співпраці вчителя та учнів.

Для визначення стилю педагогічної взаємодії спинимося на деяких дослідженнях наукового обґрунтування різних «індивідуальних» стилів. Сьогодні поняття «стиль» тлумачиться в дуже широкому контексті: як стиль поведінки, стиль діяльності, стиль керівництва (лідерства), стиль спілкування, когнітивний стиль тощо. Стиль «педагогічної взаємодії» – явище багатогранне. Воно характеризується стилем педагогічної діяльності і стилем взаємин учителя і учнів. Стиль педагогічної діяльності, відображаючи її специфіку, охоплює і стиль керівництва, і стиль саморегуляції, і стиль спілкування, і когнітивний стиль викладача. Стиль педагогічної діяльності виявляє вплив щонайменше трьох чинників: 1) індивідуально-психологічних особливостей

суб'єкта цієї діяльності – вчителя (індивідуально-типологічні, особистісні, поведінкові особливості); 2) особливостей самої діяльності; 3) особливостей тих, хто навчається (вік, стать, статус, рівень знань).

У педагогічній діяльності, яка зазвичай здійснюється в суб'єкт-суб'єктній взаємодії у конкретних навчальних ситуаціях організації й управління навчальною діяльністю тих, хто навчається, ці чинники співвідносяться також: 1) із характером взаємодії; 2) із характером організації діяльності; 3) із предметно-професійною компетентністю викладача; 4) із характером спілкування. При цьому під стилем спілкування, за В.Кан-Каликом, розуміємо індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога і тих, хто навчається, а когнітивний стиль визначає особливості пізнавальної діяльності й характеризується поле незалежністю, диференціацією, аналітичністю.

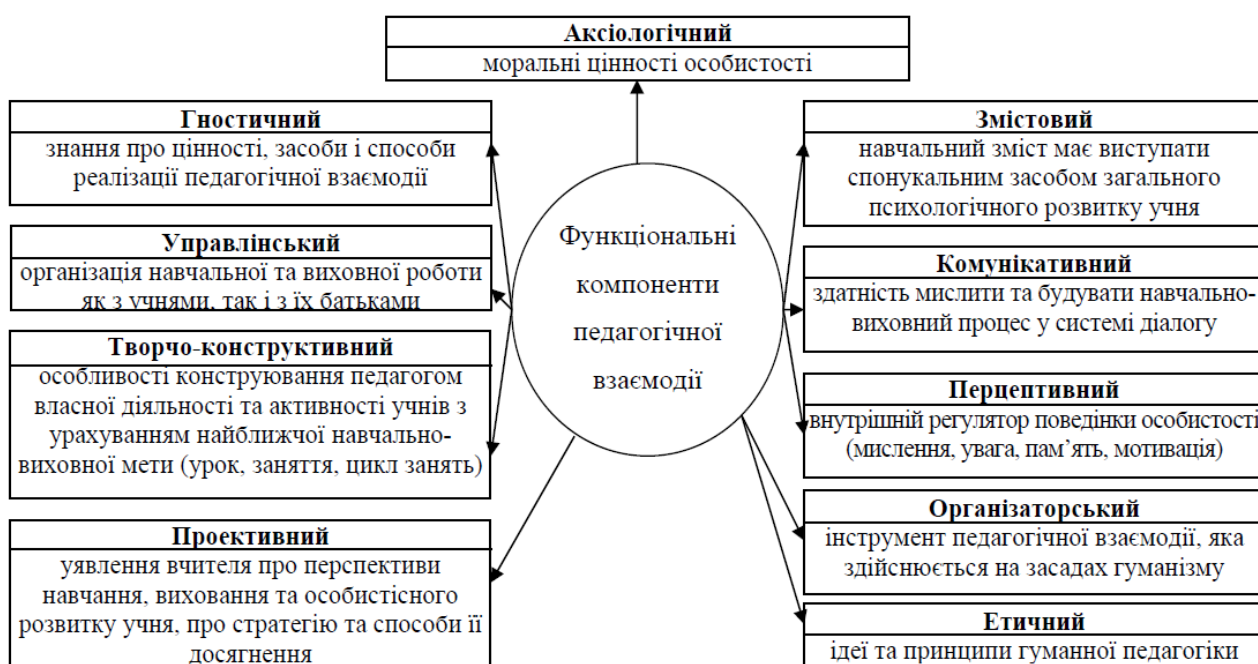

Рис. 1. Функціональні компоненти педагогічної взаємодії як багатовимірною системного явища

Аналіз наукового фонду категорій дає підстави стверджувати, що існують різні підходи стосовно класифікації стилів педагогічної діяльності: авторитарний, демократичний, ліберальний; емоційно-імпровізаційний.

Учитель має спланувати власну вербальну та невербальну поведінку, спрогнозувати можливість реакції учнів на ту чи іншу ситуацію.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи дав нам змогу вирізнити функціональні компоненти педагогічної взаємодії як багатовимірною системного явища (рис. 1).

1. *Аксіологічний* (від грец. *axia* – цінність і *logos* – вчення) компонент визначає та охоплює моральні цінності суб'єктів педагогічної взаємодії.

2. *Етичний* компонент у діяльності педагога, який сповідує ідеї та принципи гуманної педагогіки.

3. *Гностичний* (від грец. *gnoseo* – пізнання) компонент належить до сфери знань педагога.

Сутність гностичної складової у структурі педагогічної взаємодії полягає у накопиченні необхідної суми знань про цінності, засоби і способи реалізації педагогічної взаємодії.

Особливе значення за сучасних умов для вчителя, який обстоює позиції гуманної педагогіки, мають психологічні знання: знання закономірностей розвитку особистості, індивідуальних особливостей учня, механізмів формування позитивної мотивації різних видів діяльності, діагностичних методик тощо.

1. *Управлінський* компонент посідає надзвичайно важливе місце в структурі педагогічної взаємодії. Професійна педагогічна діяльність – це діяльність управлінця, організатора навчальної та виховної роботи як з учнями, так і з їх батьками.

2. *Змістовий* компонент педагогічної взаємодії передбачає перебудову змісту освіти. Навчальний зміст має виступати спонукальним засобом загального психологічного розвитку учня, і насамперед його становлення як особистості.

3. *Комунікативний* компонент є одним із головних у структурі педагогічної взаємодії. Саме через спілкування трансформуються всі глибинні процеси цього системного утворення: здатність мислити та будувати

навчально-виховний процес у системі діалогу; здатність розуміти іншого, знаходити компроміс, уміння вести дискусію тощо.

4. *Перцептивний (від лат. perceptio – сприйняття) компонент* у структурі педагогічної взаємодії виконує функцію внутрішнього регулятора поведінки і має афектно-емоційну природу. Сприйняття об'єктів дійсності завжди пов'язане з мисленням, пам'яттю, увагою й спрямоване відповідною мотивацією.

5. *Організаторський компонент* – інструмент педагогічної взаємодії, що здійснюється на засадах гуманізму.

6. *Творчо-конструктивний компонент* – особливості конструювання педагогом власної діяльності й активності учнів з урахуванням найближчої навчально-виховної мети (урок, заняття, цикл занять).

Елемент конструктивності в педагогічній діяльності органічно пов'язаний з такою складовою в її структурі, як креативність. Це здатність до творчості, спроможність генерувати незвичайні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

7. *Проективний компонент* тісно пов'язаний із творчо-конструктивним і включає уявлення про перспективи навчання, виховання та особистісного розвитку учня, а також про стратегію та способи її досягнення.

Таким чином, успіх навчання і виховання школярів переважно залежить від особливості взаємодії з ними вчителя, зокрема від його внутрішньої професійної культури, органічною складовою якої є педагогічна етика. Вона відображає специфіку функціонування людських чеснот у цілісному педагогічному процесі, визначає моральні норми вчинків учителя, що в практичній діяльності впливає на характер його взаємин як з колегами, так і учнями.

Як регулятор моральної поведінки вчителя педагогічна етика визначає належне, допустиме та обов'язкове в педагогічній професії. За своїм змістом, функціями і методами вона є органічною частиною кожної педагогічної дії.

В основі етики педагога закладено гуманістичні цінності: любов до

людей, доброта, довіра, розуміння позиції іншого, відповідальність за свої дії, прагнення до саморозвитку і самоактуалізації, відкритість до нового досвіду тощо. Гуманістична природа педагогічної етики має значення для правильної постановки вчителем цілей, завдань та вибору форм і методів навчання, допомагає відшукати «правильну лінію у кожній унікальній ситуації діяльності». Дотримання норм педагогічної етики, виявлення педагогом відповідальності, доброзичливості, культури спілкування, такту й інших змістових компонентів етики детермінують його професійну поведінку, надають їй цілісності й виваженості.

Найбільш вимогливими до вияву етичної поведінки вчителя є молодші школярі. Як свідчать результати опитування, вони високо цінують моральні якості вчителя, практично ігноруючи професійні. Діти відзначили, що вони поважають вчителя за його доброту, лагідність, справедливість, вміння добре навчати й зрозуміти проблеми учня .

Такі очікування з боку дітей до вчителя початкових класів пояснюються віковими потребами й особливостями молодшого шкільного віку: 1) зміною соціальної ситуації розвитку, складністю адаптації до неї; 2) виникненням основних психологічних новоутворень: довільності, внутрішнього плану дії, рефлексії; 3) підвищенням уразливості, виникненням тривожності; 4) активним формуванням самооцінки як компонента самосвідомості; 5) емоційною залежністю від учителя; 6) сенситивністю віку до формування моральних норм життя шляхом наслідування поведінкових моделей дорослих, особливо вчителя; 7) безмежною довірою до вчителя, визнанням його авторитету, лідерства тощо.

Етика поведінки вчителя початкових класів виявляється у різних сферах взаємодії з учнями і є визначальною для гармонійного соціально-психологічного розвитку молодших школярів. Своім змістом педагогічна етика здійснює комплексний вплив на соціальну адаптацію, формування ціннісно-мотиваційної сфери, самооцінку, психічний стан, емоційну стабільність молодшого школяра. Вона спрямована на поглиблення й розвиток механізмів,

що організують і регулюють моральні основи життя дітей молодшого шкільного віку та їх життєдіяльність у цілому.

Виховуючи динамізм і особливості розвитку молодших школярів, педагогічна етика як чинник і умова їх соціально-психологічного розвитку визначається через такі особливості поведінки вчителя: 1) підходити до кожного учня з «оптимістичною гіпотезою», спираючись на його найкращі риси, вірити у можливості дитини; 2) підтримувати в учневі все позитивне, формувати в нього прагнення стати кращим; 3) відмовитися від порівнянь, не протиставляти одну дитину іншим, порівнювати її тільки з нею, а нові досягнення порівнювати з попередніми; 4) збагачувати особистісний досвід участі дітей у різних видах діяльності, спілкуванні, навчанні, розвиваючи їх самостійність і творчість; 5) виявляти зацікавленість у кожній дитині: радість у ситуації успіху, засмученість і випадку неправильного вчинку, стурбованість при невдачах; 6) стимулювати і заохочувати творчість і самостійність; 7) надавати учням відносну свободу, обмежувати опіку; 8) завжди давати дитині шанс бути кращою тощо.

Дотримання вчителем норм педагогічної етики з одного боку дає змогу здійснювати педагогічне корегування поведінки дитини, нейтралізувати її аморальні вияви, передавати особисте ставлення до неї, відтворювати моральні приклади для наслідування тощо, а з другого – найбільші труднощі педагогічної професії виявляються саме у сфері взаємодії з учнями. Ускладнення частіше бувають у ситуаціях морального вибору за таких обставин: 1) порушення учнями дисципліни на уроці; 2) небажання виконувати вимоги вчителя; 3) дитячі пустощі; 4) відволікання уваги дітей під час уроку; 5) дитяча заздрість; 6) неохайність деяких дітей; 7) бійки на перервах тощо.

Згадані вище обставини найтипівіші у шкільному житті, їх вирішення потребує від учителя певного морального вибору, свідчить про рівень його професійності та культури. Неправильна етико-педагогічна поведінка в таких випадках може провокувати виникнення конфліктів, «блокувати розвиток повноцінної особистості».

Проведено чимало досліджень, які свідчать про залежність між негативними взаєминами у системі «вчитель – учень», емоційною депривацією і дитячою агресивністю. Встановлено, що негативне ставлення до дитини, її тривожність підвищують ймовірність протиправної поведінки та виявів агресивності, погіршують стосунки з однолітками.

Зазначене актуалізує проблему розробки педагогічних заходів щодо упередження етико-педагогічних помилок поведінки вчителя, що можливо за умови корекції та вдосконалення його діяльності на змістовому, особистісному і технологічному рівнях.

Запобіганню неестетичних дій у стосунках з дитиною сприяє самоаналіз і рефлексивний контроль власної поведінки вчителем. Для самоаналізу результату педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи для майбутніх учителів нами була зроблена систематизація неефективних прийомів педагогічної взаємодії та їх впливів на поведінку учнів (табл.1).

Таблиця 1

Неефективні прийоми педагогічної взаємодії у системі «вчитель – учень»

№	Назва прийому	Негативні наслідки у поведінці учня
1.	Прояв обурення у драгівливій формі	Ненавість до вчителя, агресія
2.	Виклик тривоги перед майбутнім покаранням	Подвійна мораль, брехня, хитрощі
3.	Прискіпливі осуди, систематичні докори	Знижена самооцінка, почуття провини або зухвала поведінка
4.	Висміювання	Замкненість, ненавість до вчителя
5.	Нетактовне з'ясування, хто винен	Бажання помсти, виправдання себе
6.	Покарання оцінкою	Почуття несправедливості
7.	Залякування низькою оцінкою	Пошук обхідних шляхів
8.	Допитування і доноси	Ненавість, подвійна мораль
9.	Дисциплінарне покарання виставлянням за двері	Бравада, агресія
10.	Ізолювання від частини (всього) колективу	Замкненість, самотність, озлобленість

На основі дослідження Б.Скока ми розробили порівняльну таблицю педагогічної взаємодії учителя щодо створення емоційного настрою учнів та регуляції власної поведінки в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня (табл. 2).

Сучасна практика організації педагогічної взаємодії вимагає особистісно зорієнтованого підходу в досягненні цілей і завдань.

Шляхи та умови активізації педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного середовища школи

Непродуктивно	Продуктивно
<ul style="list-style-type: none"> – роздратування, невдоволення – моралізація – неемоційність, пасивність – негативна оцінка особистості – глузування, поблажливість 	<ul style="list-style-type: none"> – підбадьорення, похвала, гумор, усмішка – переконання, особистий приклад – стимулювання діяльності учнів шляхом переключення на інші види діяльності – організація діяльності, а не поведінки – створення ситуацій успіху, взаємодовіри

Педагогічна взаємодія може бути реальною, коли її організатори виходять з розуміння того, що:

1) у кожного учасника цієї взаємодії свій особистісний смисл, що визначає його індивідуальні поля смислів: інформаційно-діяльнісне, мотиваційно-діяльнісне; 2) мета такої взаємодії – знайти в людині або закласти в неї механізми самореалізації, саморозвитку, самовдосконалення, необхідні для самобутнього становлення; 3) результати такої взаємодії в контексті гуманістичної парадигми, її продуктом виступають особистісні змісти, що визначають ставлення до тієї інформації і до тих видів діяльності, що їм пропонувалися; 4) педагогічна взаємодія задовольняє екзистенціальні потреби її учасників: потреби індивідуального буття, особистісного існування, волі та вільного вибору дій, вчинків, позиції особистісної відповідальності, саморозвитку, самовизначення, професійного зростання, професійної творчості й самоствердження.

Подібність і розбіжність установок породжують симпатії та антипатії між людьми, визначають рівень їхньої сумісності, розкриває наявність внутрішньої єдності суб'єктів спілкування.

Сумісність – це ефект взаємодії людей, який означає максимальне суб'єктне задоволення партнерів один одним за певних енергетичних витрат і значної взаємодії ідентифікації. Суб'єктивна задоволеність – це головна ознака сумісності.

Міжособистісні стосунки та сумісність створюють ще один важливий феномен – *психологічний клімат*. Але психологічний клімат у підсумку

характеризується швидше спрацьованістю, ніж сумісністю. Спрацьованість – це результат взаємодії конкретних учасників діяльності.

Таблиця 3

Сфери педагогічної взаємодії вчителя та учнів у навчально-виховному середовищі школи

Сфери взаємодії учителя та учнів	Сприймання дитиною елементів навчально-виховного середовища	Необхідні якості вчителя, його педагогічні дії	Шляхи підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії
Пізнавальна	Допитливість, спостережливість, здатність бачити нове у звичайному	Ерудиція вчителя, його вміння застосовувати евристичну бесіду	Розвивати допитливість та спостережливість у майбутнього вчителя, його кругозір. Створювати у стінах вузу евристичні ситуації, акцентуючи увагу студентів на їх значенні в роботі з дітьми
	Пізнавальний інтерес	Уміння вчителя виділяти у знайомому нове та викликати своєю емоційністю зацікавленість темою та пізнавальний інтерес	Залучати майбутніх учителів до самостійного науково-методичного пошуку під час навчання у ВНЗ
	Усвідомлення необхідності тих знань, що вивчаються програмою	Чітке знання шкільних програм та підручників, усвідомлення значущості кожної теми для формування цілісної картини світу та практичного застосування цих знань	Навчити студентів вільно орієнтуватися у матеріалі, легко встановлювати міжпредметні зв'язки, ознайомити їх з діючими у школі навчальними програмами та підручниками
	Можливість вибору навчального матеріалу	Уміння вчителя так побудувати заняття, щоб у дітей склалася ілюзія «самостійності» вибору теми	Навчити вдало поєднувати кращі якості демократичного і авторитарного спілкування
	Можливість самостійно вибирати шлях пошуку та робити висновки	Не зловживати авторитарними методами, більше давати творчих завдань, заохочувати до самостійного творчого пошуку	Активізація форм і методів вузівського навчання через дискусії, ділові ігри, творчі завдання
	Радість від пізнання світу. Задоволення від навчання	Уміння вчителя цікаво подавати навчальний матеріал	Розвивати емоційну пам'ять студентів, формувати у них усвідомлення значущості її у дітей та вміння цікаво подавати навчальний матеріал
Емоційно-вольова	Відчуття успіху	Вміння створювати і підтримувати у дітей відчуття успіху	Сформулювати мотиваційну готовність і навчити ефективно використовувати цю стратегію (при вивченні психології, педагогічної спадщини та досвіду вчителів-новаторів)
	Впевненість у власних силах, оптимізм	Педагогічний, життєвий та соціальний оптимізм вчителя, авансування особистості, мудре використання стимулюючого потенціалу оцінки	Аргументовано переконувати студентів у винятковій значущості і професійній необхідності педагогічного оптимізму, навчити використовувати його у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня
	Відчуття власної потреби оточуючим	Регулярно практикувати спільне планування роботи, уміння вселити у свідомість вихованця його значущість	Навчити демократичному стилі спілкування з дітьми, встановленню особистісного контакту з ними
	Відчуття захищеності	Щире піклування вчителя про учня, терпіння, чуйність, здатність до співпереживання, щира зацікавленість у долі вихованця	Розвивати покликання до роботи з дітьми, задоволення від спілкування з ними, відчуття успіху в цій справі
	Відчуття захищеності	Щире піклування вчителя про учня, терпіння, чуйність, здатність до співпереживання, щира зацікавленість у долі вихованця	Виробити звичку постійно тримати в полі зору долю вихованця й внутрішню потребу при першій необхідності йти на допомогу. Виховання чуйності педагога не на словах, а в практичних діях, учинках
	Радість від спілкування	Щирість, поєднана з педагогічною майстерністю, прийняття вихованця як повноправного партнера у спілкуванні	Пробудити якості інтраверта у майбутнього вчителя. Активізація форм і методів вузівського навчання через ділові ігри, конкретні педагогічні ситуації, тренінги спілкування. Приклад вузівських викладачів

Вона характеризується продуктивністю, емоційно-енергетичними витратами та задоволеністю собою, партнерами та змістом роботи. *Першим*

критерієм розмежування спрацьованості та сумісності є характеристика умов взаємодії. Це офіційні умови (пов'язані з вирішенням завдань) та неофіційні умови (пов'язані із задоволенням потреби у спілкуванні). *Другим критерієм* є відносна значущість одного з партнерів та суб'єктивна задоволеність один одним. *Третій критерій* – напруженість (енергозатрати) у процесі вирішення спільного завдання.

Спрацьованість характеризується задоволенням змістом діяльності, сумісність – задоволенням спілкуванням (табл.3). Ідеться про різну спрямованість членів групи – на зміст діяльності або на міжособистісні стосунки. Звідси психологічний клімат можна визначити через задоволеність міжособистісними стосунками по вертикалі (вчитель – учень) та горизонталі (виконавці). Опосередковано, через систему відносин, сумісність та спрацьованість регулюють ставлення людини до провідної діяльності, праці. Несумісність і неспрацьованість є головними чинниками конфліктних ситуацій.

Виходячи з наведених положень, вважаємо за доцільне виділити особливості функціонування педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи: 1) Педагогічна взаємодія (як вид взаємодії) є умовою оптимізації навчально-виховного середовища школи першого ступеня. 2) Ефектом взаємодії, її внутрішніми сторонами є педагогічний вплив і співпраця вчителя та учнів. 3) Педагогічна взаємодія опосередкована педагогічним спілкуванням. Якщо у процесі взаємодії відбувається взаємообмін уявленнями, установками, рисами характеру і поведінкою, то спілкування сприяє переданню та обміну раціональної й емоційної інформації. У свою чергу, педагогічні відносини і взаємини також, з одного боку є результатом педагогічної взаємодії, а з іншого – сприяють її виникненню.

Література:

1. Вайнола Р.Х. Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Ренате Хейкіївна Вайнола. – К., 1998. – 182 с.
2. Карпенко О.Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами: дис. ...канд. пед. н.: 13.00.01 / Карпенко

- Олена Георгіївна; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 1999. – 191 с.
3. Матвієнко О.В. Практикум з курсу «Теорія виховання» : навч. посібник. – К. : Стилос, 2001. – 256 с.
 4. Матвієнко О.В. Організація педагогічної практики з виховної роботи у початковій школі : навч. посібник. – К. : Стилос, 2003. – 124 с.
 5. Матвієнко О.В. Комунікативна культура вчителя як засіб формування особистісних значень дитини // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 6. – Глухів : ГДПУ, 2005. – С. 121–124.
 6. Матвієнко О.В. Професійне педагогічне спілкування як особлива форма взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 88. – Черкаси. – 2006. – С. 95–101.
 7. Матвієнко О.В. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності. – Івано-Фр. : НАІР, 2015. – 276 с.
 8. Матвієнко О.В., Дідур Н.А. Тенденції модернізації соціокультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи // Innovative processes in education: Collective monograph. – АМЕЕТ Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – 256 p. – PP. 103–116.
 9. Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (1). – С. 238–244.
 10. Матвієнко О. Виховання толерантності починається з учителя // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 29–32.
 11. Матвієнко О.В. Виховання школярів : педагогічні задачі та завдання. – К.: Фоліант, 2005. – 200 с.
 12. Петько Л.В. Педагогічна сутність у визначенні поняття «освітнє середовище» // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-тет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 34. – С. 109–118.
 13. Петько Л.В., Везезій В.Ф. Підліток у різновіковому загоні // Рад. школа. – К. – 1989. – № 11. – С. 6–12.
 14. Петько Л. В. Туризм – справа захоплююча // Рад. школа. – 1990. – № 11. – С. 25–29.
 15. Тернопільська В.І. До питання виховання учнів молодшого шкільного віку // Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку. – 2014. – С. 109–112.
 16. Тернопільська, В.І. Толерантність як складова соціально-комунікативної культури особистості / ВІСНИК Житомирського державного університету ім. І.Франка. – 2008. - № 40. – С. 92–95.
 16. Чернуха Н.М. Інтеграційна єдність навчання і виховання у сучасному освітньому просторі вищого навчального закладу / Н.М.Чернуха // Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Педагогічні науки». – 2014. – № 24 (317). – С. 125–130.

17. Чернуха Н.М. Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: відповідь на виклики сьогодення / Н.М.Чернуха, Г.Асланов // Innovative processes in education: Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017.
18. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017.
19. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.
20. Pet'ko Lyudmila. Developing students' creativity in conditions of university // Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. – Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. – P. 272–276.

Анотації

УДК 37. 013.42: 371. 83

Матвієнко О.В. Педагогічна взаємодія суб'єктів навчально-виховного середовища школи як складова соціально-педагогічної системи.

Охарактеризовано педагогічну взаємодію шляхом зіставлення із поняттями, які широко використовуються у психолого-педагогічній і соціально-педагогічній літературі, а саме: взаємозв'язок, взаємовідносини, вплив. Педагогічна взаємодія суб'єктів навчально-виховного середовища школи розглядається як складова соціально-педагогічної системи.

***Ключові слова:** педагогічна взаємодія, навчально-виховне середовище, соціально-педагогічна система.*

Матвиенко Е.В. Педагогическое взаимодействие субъектов учебно-воспитательной среды школы как составляющая социально-педагогической системы.

Охарактеризовано педагогическое взаимодействие путем сопоставления понятий, которые широко используются в психолого-педагогической и социально-педагогической литературе, а именно: взаимосвязь, взаимоотношения, влияние. Педагогическое взаимодействие субъектов учебно-воспитательной среды школы рассматривается автором как составляющая социально-педагогической системы.

***Ключевые слова:** педагогическое взаимодействие, учебно-воспитательная среда, социально-педагогическая система.*

Matviienko Olena. Pedagogical interaction of the subjects in educational and upbringing school environment as a component of the socio-pedagogical system

Determined pedagogical interaction in the way of comparison with some concepts widespread in psycho-pedagogical and socio-pedagogical literature: intercommunication, relations, influence. Pedagogical interaction of the subjects in educational and upbringing school environment is considered as a component of the socio-pedagogical system.

***Key words:** pedagogical interaction, educational and upbringing environment, socio-pedagogical system.*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Олексюк Наталія

д. пед. наук, професор

*Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка
(м. Тернопіль, Україна)*

Люди з особливими потребами є в усіх країнах та в усіх сферах суспільства. Як зазначають статистичні звіти Організації Об'єднаних Націй, сьогодні у світі налічується приблизно 450 мільйонів людей з порушеннями психічного та фізичного розвитку, що складає 1/10 частину населення нашої планети [6, с. 8]. Значну частку цих людей становлять діти з особливостями розвитку. Всесвітня організація охорони здоров'я засвідчує, що дітей з особливостями розвитку є близько 200 мільйонів. Причинами дитячої інвалідності зазвичай є органічні ураження нервової системи, психічні розлади, хвороби сенсорних органів та вроджені вади розвитку. Вражаючим є факт, що майже 20% дітей з особливостями розвитку виховуються поза сім'єю, тобто перебувають в державних установах [1, с. 5].

Як відомо, рівень цивілізованості суспільства залежить від ставлення до дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю, в тому числі – до дітей з особливостями розвитку та сімей, в яких вони виховуються. Суспільство їх сприймає по-різному: одні – з жалем, інші – байдуже, треті – допомагають їм. Існує хибне уявлення про інтелектуальну і психічну неповноцінність дитини з особливостями розвитку, що часто прирікає її на повну ізоляцію. Таке ставлення до дітей означеної категорії породжує їхню соціальну дезадаптацію, спричинює подальші порушення організації життєдіяльності, труднощі у самообслуговуванні, отриманні освіти, формуванні професійних навичок і самореалізації [2, с. 28].

Налагодження життєдіяльності особливих дітей потребує від суспільства певних додаткових заходів, зусиль та засобів (це можуть бути спеціальні центри реабілітації, програми, навчальні заклади). Усі вони повинні базуватись на знанні завдань, сутності, змісту та особливостей процесу соціалізації дітей з

інвалідністю та можливостей впливу на них. Саме тому актуальною проблемою сьогодення в нашому суспільстві є дослідження та виявлення оптимальних форм, методів та прийомів соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливостями розвитку як в умовах реабілітаційних центрів, так і в домашніх умовах. Завданнями соціально-педагогічної роботи з особливими дітьми є: рання адаптація, корекція комунікаційних навичок, фізична реабілітація, медична, психологічна, логопедична корекція, а також педагогічна та психологічна допомога сім'ям, які виховують дітей означеної категорії. На ефективність соціально-педагогічної роботи з такими дітьми і сім'ями, де вони проживають, можна очікувати за умови детального та конструктивного вивчення особливостей їхньої життєдіяльності, врахування їх психофізіологічних особливостей, ступеня впливу на дітей з особливостями розвитку соціального середовища, а також сформованості готовності до участі в соціально-педагогічній реабілітації [4, с. 11-12].

Різні аспекти проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливостями розвитку та їх реабілітації знайшли висвітлення у численних працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, загальні проблеми інвалідності, психолого-педагогічні особливості людей з обмеженими функціональними можливостями розкрито в роботах О. Безпалько, І. Іванової, В. Кондратенко та ін. Л. Грачов, В. Карапозюк, В. Петрович розглядали питання соціальної адаптації та соціалізації дітей з особливостями розвитку як важливої складової загального процесу допомоги родині. Г. Комягіна, В. Ніколаєва, А. Шевцов досліджували процес реабілітації осіб з особливостями розвитку. Зміст соціально-педагогічної / соціальної роботи з родинами, які виховують дітей з особливостями розвитку висвітлювались А. Капською, Р. Кравченко, Т. Семигіною, С. Харченком, М. Хомич. Вивченням правового аспекту соціального захисту даної категорії осіб займались Е. Новак, О. Полякова, Б. Сташків. Незважаючи на те, що в соціальній педагогіці приділяється значна увага організації допомоги дітям з особливостями розвитку, державні та розроблені на їх основі регіональні

програми не достатньо враховують особливості процесу соціальної реабілітації цих дітей, що і зумовило наш науковий пошук.

Як відомо, до дітей з особливостями розвитку належать діти зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними перешкодами можуть заважати їхнім повноцінному розвитку та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. На сьогодні поняття людина з особливостями розвитку розцінюється, як складна біопсихосоціальна категорія, характерологічна особливість якої полягає в тому, що представники означеної категорії відчувають труднощі не тільки внаслідок захворювання, відхилень або вад розвитку, а й у результаті непристосованості соціального оточення до їхніх соціальних потреб [1, с. 29].

Саме на допомогу дитині з особливостями розвитку у досягненні та подальшій підтримці нею оптимального фізичного, інтелектуального, психічного й соціального рівнів життєдіяльності і спрямовується такий напрям соціально-педагогічної роботи, як соціально-педагогічна реабілітація. Соціально-педагогічна (включає освітню) реабілітація, передбачає навчання, виховання та всебічний розвиток, у першу чергу, осіб з розумовими обмеженнями, створення умов для розвитку їх потенційних можливостей. Її складовими є різні форми підготовки особистості дитини з особливостями розвитку до активного життя у суспільстві та сім'ї, окремі напрями її професійної орієнтації та навчання певних видів трудової діяльності [9, с. 37].

Результативність процесу соціально-педагогічної реабілітації дитини з особливостями розвитку залежить від багатьох факторів, зокрема від її: реабілітаційного потенціалу (комплексу біологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних характеристик, а також факторів соціального середовища, що дозволяють реалізувати особі її потенційні можливості) та ступеня обмеження життєдіяльності (величини відхилення від норми життєдіяльності, яка буває у вигляді: помірно вираженого обмеження життєдіяльності; вираженого обмеження життєдіяльності та значного обмеження життєдіяльності індивіда). Як реабілітаційний потенціал, так і

ступінь обмеження життєдіяльності індивіда залежить від характеру особливостей його розвитку [3, с. 101-102].

На основі аналізу наукової літератури можемо виокремити такі категорії дітей з особливостями розвитку: з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом); з порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором); з порушеннями інтелекту (із затримкою психічного розвитку, розумово відсталі); з мовленнєвими порушеннями; з порушеннями опорно-рухового апарату (травмами хребта, параплегією (спинний мозок травмовано нижче шийного відділу, відтак, у людини вражена нижня частина тіла й ноги, а також частина внутрішніх, тазових органів), тетраплегією (спинний мозок пошкоджений на рівні шийного відділу, внаслідок цього руки й ноги в людини повністю або частково позбавлені чутливості та рухливості)); зі складною структурою порушень (сліпоглухонімі; із дитячим церебральним паралічем, поєднаним з розумовою відсталістю); з емоційно-вольовими порушеннями; з аутизмом; з дитячим церебральним паралічем; з труднощами у навчанні (проблемами зі сприйняттям тексту (дислексією – дитина не сприймає друкований текст, не здатна трансформувати його в слова); порушеннями в опануванні письма (дисграфією); труднощами опанування правил орфографії (дисорфографією); неспроможності сприймати інформацію на слух (або зорово); прямолінійним, негнучким сприйняттям); з порушенням психічної діяльності (маніакально-депресивним психозом (періодичними змінами настрою (від сильного збудження й ейфорії до пасивності та пригніченості); шизофренією (психозами, за яких стан характеризується аномальним мисленням, поведінкою та емоціями); психічними порушеннями (можуть відчувати емоційні розлади або збентеження, які ускладнюють їм життя; у них може бути свій особливий, мінливий погляд на світ); епілепсією (порушенням центральної нервової системи, причини якого остаточно не з'ясовані; інколи епілепсія передається спадково, а також може бути спричинена травмою голови; гіперкінезами (мимовільними рухами тіла або кінцівок, які властиві дітям із церебральним

паралічем і можуть виникати також у людей з пошкодженням спинного мозку); з синдромом Дауна) [1; 6; 10].

Основні характеристики дітей з особливостями розвитку: дитина часто «випадає» із середовища однолітків; соціальні наслідки вади підсилюють, живлять і закріплюють її особливість; вада не тільки змінює відношення дитини до фізичного світу, але і позначається на відносинах з людьми; дитина з особливостями розвитку – перш за все особлива дитина, до неї формується незвичайне, не таке, як до інших дітей, відношення; у процесі взаємодії особливої дитини з середовищем створюється ситуація, яка спонукає до компенсації; первинним стимулом до виникнення компенсаторних процесів є ті об'єктивні труднощі, з якими зустрічається дитина з особливостями у процесі свого розвитку [8, с. 124].

Окрему категорію дітей з особливостями розвитку становлять діти з синдромом Дауна. Вперше цей синдром описав англійський лікар Джон Даун в 1886 році, а таємницю синдрому – наявність зайвої сорок сьомої хромосоми – відкрив у 1959 році французький генетик Жером Леженом. Згідно офіційної статистики, в Україні проживає близько 15 тис. осіб із синдромом Дауна, з яких майже 8 тис. – діти. Щороку з таким синдромом в Україні народжується понад 420 малят. Ймовірність народження дитини з синдромом Дауна не залежить від способу життя батьків, стану їхнього здоров'я, шкідливих звичок, освіти, харчування, достатку, національності чи віросповідання. І хоча причини виникнення синдрому Дауна до кінця не встановлені, лікарі виявили категорію батьків, які потрапляють в групу ризику народження дітей з означеною особливістю, а саме: жінки з пізньою вагітністю (80% дітей з цим синдромом народжується у жінок після 35-річного віку); жінки, які перенесли багаторазові пологи; батьки, у яких в роду народжувались особи з синдромом Дауна. Доведено, що усі малюки з синдромом Дауна можуть стати в майбутньому повноцінними членами суспільства за наявності відповідної соціальної, психолого-педагогічної та медичної підтримки [6, с. 56-58].

Соціалізація дітей з синдромом Дауна – це складний процес, що потребує переорієнтації, і насамперед – у напрямі розробки методології і методики моделі соціально-педагогічної роботи у цілому та соціально-педагогічної реабілітації, зокрема. Специфіка такого підходу викликає необхідність суттєвих змін у ставленні до означеної категорії дітей, які потребують не тільки матеріальної, фінансової, гуманітарної підтримки і заходів реабілітації (медичної, професійної, соціально-побутової), а й належних умов для актуалізації своїх здібностей, розвитку особистих якостей і потреб у соціальному, моральному і духовному самовдосконаленні [9, с. 74]. Сутність соціалізації дітей з синдромом Дауна полягає у створенні таких умов для саморозвитку дитини, в результаті яких дитина адаптується та проявляє активну життєву позицію [1, с. 33].

Проблеми, вирішення яких сприятиме соціалізації дітей з синдромом Дауна можна охарактеризувати як: проблеми дитини (підтримка фізичного здоров'я, формування особистості, забезпечення емоційної підтримки, навчання, задоволення соціальних потреб), проблеми сім'ї (забезпечення фінансової підтримки, налагодження житлових умов, формування навичок догляду та навчання дитини, вирішення емоційних проблем, подолання соціальної ізоляції), проблеми професіоналів (медичних працівників – профілактика та підтримка здоров'я; педагогів і психологів – розробка та впровадження спеціальних методів освіти та виховання дітей та батьків; соціальних працівників – забезпечення допомоги, інформування про ресурси, сімейна та групова робота, захист інтересів дітей та сім'ї, інтеграція зусиль професіоналів; інженерів і виробників – розробка та виготовлення спеціальних засобів для підтримки ефективної життєдіяльності та навчання дітей, створення спеціальних робочих місць; юристів, представників законодавчої та виконавчої влади – створення та впровадження відповідної системи захисту прав та обов'язків інвалідів та їх сімей), проблеми фізичного середовища (зменшення впливів, що зашкоджують здоров'ю та життєдіяльності дитини, створення

дружнього для дитини простору), проблема суспільства (зміна ставлення до дітей з синдромом Дауна та до сімей, в яких вони проживають) [4; 8; 10].

На сьогоднішній день, з метою вирішення окреслених проблем, в Україні сформовано державну систему соціальної підтримки дітей з особливостями розвитку у цілому та з синдромом Дауна, зокрема. Окрім державної системи, на допомогу дітям з синдромом Дауна та їхнім батькам спрямовується діяльність численних недержавних, громадських, благодійних і релігійних організацій.

Соціально-педагогічна підтримка дітей з особливостями розвитку – це вирішення цілого комплексу проблем, пов'язаних із виживанням дитини, її лікуванням, освітою, соціальною адаптацією й інтеграцією в суспільство. Зміст роботи соціального педагога з дитиною з особливостями розвитку полягає у створенні таких умов, які сприятимуть внутрішньому саморозвитку дитини, постановці і досягненню нею своїх цілей, реалізації різних типів поведінки, гнучкої соціальної адаптації та самореалізації [2, с. 30]. Поряд з цим, соціальний педагог не може вирішувати повністю за дитину з особливостями розвитку її проблеми, він повинен допомогти особистості сформувати незалежність від зовнішнього впливу, навчити опиратися на власні сили, тобто допомогти самореалізуватись у подоланні перешкод. У процесі розвитку особливій дитині вкрай потрібні емоційне тепло, безпека та контакти з навколишнім світом. І для того, щоб така дитина зростала та набувала нових умінь і навичок, важливою є робота соціального педагога (реабілітолога), здатного побачити в дитині з особливостями особистість – унікальну і неповторну, особливу і прекрасну. Адже зможе допомогти той, хто бачить надію в безвиході, і осилить дорогу, по якій не кожен захоче піти. Таким чином, соціально-реабілітаційна робота з дітьми з синдромом Дауна вимагає від соціального педагога не тільки міцних професійних знань, уміння використовувати найпродуктивніші для кожної конкретної ситуації технології соціальної реабілітації, а й відповідних професійних і особистісних якостей, без яких багатьом вона може здаватися рутинною, надто обтяжливою і замість користі приносити шкоду клієнтам і суспільству [7, с. 144].

Відомо, що соціально-педагогічна робота з дітьми з синдромом Дауна, як спосіб оптимізації їхнього розвитку, виконує три соціальні функції: підвищення рівня соціальної адаптації особливої дитини, профілактику її дезадаптації та соціально-педагогічну реабілітацію. Про функцію соціальної адаптації можна говорити як про «швидку допомогу», яка в ідеалі співпадає з розвитком несприятливих подій, що загрожують виникненням кризи в дитини. Профілактика спрямована на протидію можливим, прогнозованим негативним факторам і наслідкам впливу несприятливих ситуацій. Функція реабілітації здійснюється тоді, коли певні порушення уже відбулися і призвели до виникнення труднощів у житті дитини. В реальній практиці одна й та ж дія соціального педагога може мати як адаптаційне, так і профілактичне чи реабілітаційне значення. Домінуючою з означених функцій, безперечно, є реабілітаційна, оскільки вона передбачає застосування цілого комплексу форм і методів роботи та покликана допомогти дитині з особливостями розвитку не лише адаптуватись до життя в навколишньому світі, а й розвинути та реалізувати свої потенційні можливості [3, с. 105-106].

Реалізація вказаних функцій соціальним педагогом відбувається шляхом застосування ним найрізноманітніших форм та методів роботи. Організаційні форми соціалізації дітей з синдромом Дауна поділяють на групові (вирішуються проблеми, пов'язані з труднощами в спілкуванні, соціальній адаптації, самоусвідомленні) та індивідуальні (відбувається пристосування до вимог старших, колективу; орієнтація на особистість батьків, вихователів, сильного ровесника; наслідування позитивному прикладу; самоадаптація). Однією із найефективніших методик роботи з особливими дітьми є методика Марії Монтесорі, в основі якої лежить ідея про те, що кожна дитина з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій індивідуальний шлях розвитку та діє принцип «допоможи зробити мені це самій». Тобто методика спрямована на навчання особливої дитини самостійності в усьому, а роль сім'ї, близьких чи соціального педагога зводиться до забезпечення відповідного середовища та матеріалів, які сприятимуть її розвитку [1; 9].

Методика М. Монтессорі, як елемент комплексної реабілітації дитини з синдромом Дауна, включає такі етапи: первинну діагностику та формування терапевтичних цілей; початковий терапевтичний етап (передбачає поглиблене знайомство з особливою дитиною та її проблемами, уточнення цілей і визначення терапевтичних задач, визначення об'єму та об'єкта реабілітації (дитина, дитина і її батьки); власне терапевтичний етап, під час якого реалізується індивідуальний план роботи з дитиною з синдромом Дауна за напрямками (корекція негативних та стереотипних форм поведінки, симптомів психічної дисфункції – порушення уваги, мотивації тощо; оптимізація та стимуляція розвитку психічних функцій; стабілізація функціональної взаємодії між дорослими і дитиною; профілактика розвитку вторинних негативних симптомів та станів дитини); контрольно-оцінювальний етап (визначається динаміка розвитку дитини та зміни мікросоціального середовища); прогностичний етап (з'ясовується необхідність подальшого продовження терапії). Згідно методики М. Монтессорі, соціальний педагог нічого не робить за дитину з синдромом Дауна, а допомагає їй досягти всього самостійно; дитина вчиться незалежності й відповідальності за свої дії [6, с. 59]. Як правило, методика М. Монтессорі використовується різними спеціалістами, які займаються реабілітацією дитини, у тісній співпраці.

Під час застосування методики М. Монтессорі у роботі з дітьми з синдромом Дауна, соціальний педагог повинен дотримуватись наступних принципів: корисності та доцільності; науковості; гуманізму; індивідуального і диференційованого підходу; систематичності; послідовності з поступовим ускладненням занять; доступності; закріплення набутих дітьми умінь та навичок разом з батьками й іншими спеціалістами. У роботі з дітьми цієї категорії педагогу також важливо правильно підібрати навантаження для дітей – завдання не повинні бути занадто легкими, але і не повинні перевтомлювати дітей: ускладнення має зростати поступово. Вправи методики М. Монтессорі рекомендовано вибудовувати так, щоб вирішення мислительних, перцептивних, вербальних пізнавальних завдань складалось з орієнтованої, виконавчої,

контрольної та корекційної частин [7, с. 150]. При виборі конкретних корекційних вправ обов'язково враховуються рівень когнітивного розвитку дитини з синдромом Дауна та доступний для неї вид діяльності. Під час реабілітаційних заходів соціальний педагог має досягнути таких цілей, як: навчання дитини самостійності, особливо – у побуті; виконання вправ на розвиток дрібної і загальної моторики; налагодження сприйняття і досягнення перцептивних змін; позитивне сприймання мови та розширення словникового запасу; розвиток витримки і концентрація уваги; формування адекватної поведінки в грі, роботі та навчанні; організація спілкування; допомога у налагодженні контактів між дитиною й батьками. Поляризацію (концентрацію) уваги у дитини з синдромом Дауна можна розвинути, якщо для цього є сприятливі умови, а саме: запропонувати дитині у потрібний момент необхідні матеріали, з якими вона може і хоче займатися; під час самостійної діяльності дитини не вмішуватися і не порушувати її концентрацію уваги; працюючи з матеріалом, дитина повинна задовольняти власні внутрішні потреби; під час діяльності вона має почувати себе щасливою і врівноваженою [3, с. 109].

Для тяжкохворих дітей з синдромом Дауна, яких об'єднує відділення соціального патронату, корекційні заняття за методикою М. Монтесорі можуть проводитися за місцем їх проживання. Звична домашня обстановка сприяє спокою та комфорту дитини. Педагог приносить з собою Монтесорі-матеріали або використовує предмети домашнього побуту чи іграшки. У таких випадках не тільки дитина спостерігає презентацію (заняття з дитиною за методикою М. Монтесорі називаються презентацією; урок-презентація – це експеримент учителя і від реакції дитини залежить, що буде їй показано наступного разу), а всі члени сім'ї також мають можливість навчитись застосовувати навколишні предмети та явища для розвитку навичок та вмінь дитини [8, с. 131]. Дітям з синдромом Дауна, які відвідують загальноосвітню школу в інклюзивних класах, методика М. Монтесорі допомагає: сформувати самосвідомість і виховати довіру до себе; посилити сприйняття в усіх проявах; структурувати

окремі завдання; покращити основні уявлення; навчитися читати з розумінням; зрозуміти правила граматики; подолати особистісні проблеми [5, с. 49].

Результатом соціально-педагогічної реабілітації дитини з синдромом Дауна є її соціальна інтеграція – процес, який характеризує міру досягнення особою оптимального рівня життєдіяльності та реалізації своїх потенційних здібностей і можливостей у результаті міжособистісної взаємодії в конкретному соціально-культурному просторі та соціальному часі. Критеріями результативності соціально-педагогічної реабілітації особливої дитини є її особистісний розвиток за відповідний період та її здатність до інтеграції в соціальне життя з урахуванням реабілітаційного потенціалу [3, с. 110].

Таким чином можемо стверджувати, що впровадження методики М. Монтесорі в процес соціально-педагогічної реабілітації дітей з особливостями розвитку (у тому числі – дітей з синдромом Дауна) розвиває їхню індивідуальність, формує належну поведінку та позитивну дисципліну, допомагає повірити в свої сили, забезпечує необхідними для життя навичками, що у цілому сприяє інтеграції дітей означеної категорії в суспільство. У перспективі вважаємо за необхідне детально проаналізувати закордонний досвід соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливостями розвитку (в тому числі – з синдромом Дауна).

Література:

1. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : [навчально-методичний посібник] / Л. Б. Люндквіст, В. В. Бурлака, А. Г. Шевцов [та ін.]. – К.: Герб, 2007. – 288 с.
2. Іванова І. Б. Організація соціально-педагогічної та психологічної допомоги інвалідам у системі соціальних служб для молоді. / І. Б. Іванова // Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції. – К., 2015. – С.28–32.
3. Єжова Т. Є. Зміст і завдання соціальної реабілітації [Текст] / Т. Є. Єжова // Соціальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – С. 101–110.
4. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями : навч.-метод. посіб. для соц. працівн. і соц. педагог. // За ред. А. Й. Капської – К.: ДЦССМ, 2003. – 248 с.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва – К.: «Саміт-Книга», 2009. – 272 с.

6. Самойленко В. Б. Медична і соціальна реабілітація: підручник / В. Б. Самойленко, Н. П. Яковенко, І. О. Петряшев [та ін.]. – К. : Медицина, 2013. – 463 с.
7. Олексюк Н. Зміст професійної підготовки соціальних реабілітологів до роботи з різними категоріями осіб / Н. Олексюк // Innovative processes in education : Collective monograph. – АМЕЕТ Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – С. 142–151.
8. Олексюк Н. С. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : навчально-методичний посібник / А. Й. Капська, Н. С. Олексюк, С. М. Калаур, З. З. Фалинська – Тернопіль: Астон, 2010. – С. 123–133.
9. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : [монографія] / А. Г. Шевцов. – К. : МП Леся, 2009. – 484 с.
10. Oleksiuk N. S. Theoretical bases of professional training of social rehabilitation specialists on the disabled in Ukraine / N. S. Oleksiuk // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 346–348.

Анотації.

УДК 37.013

Олексюк Наталія. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ.

На основі аналізу наукової літератури розкрито зміст поняття «соціально-педагогічна реабілітація» як важливого напрямку соціально-педагогічної роботи. Значну увагу приділено теоретичним і практичним основам соціально-педагогічної реабілітації дітей з особливостями розвитку. Обґрунтовано мету і завдання, виділено основні етапи, охарактеризовано форми і методи здійснення та визначено критерії результативності соціально-педагогічної реабілітації дітей означеної категорії (зокрема, дітей з синдромом Дауна) із застосуванням методики М. Монтесорі. Погляд автора буде цікавим для фахівців у галузях: соціальна педагогіка, соціальна реабілітація, соціальна робота.

Ключові слова: діти з особливостями розвитку, діти з синдромом Дауна, соціалізація дітей з особливостями розвитку, соціально-педагогічна робота, соціально-педагогічна реабілітація, методика М. Монтесорі.

Oleksiuk Nataliya. THE SOCIO-PEDAGOGICAL REHABILITATION OF CHILDREN WITH PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT AS AN IMPORTANT DIRECTION OF SOCIAL- PEDAGOGICAL WORK.

Abstract. Based on the analysis of the scientific literature reveals the content of the concept of «social-pedagogical rehabilitation» as an important direction of social-pedagogical work. Considerable attention is given to theoretical and practical fundamentals of social and pedagogical rehabilitation of children with peculiarities of the development. Substantiation of goals and tasks, highlighted the main stages, characterized the form and methods of implementation, and defined the criteria for the effectiveness of social-pedagogical rehabilitation of children the categories (in particular, children with Down syndrome) with the use of methods of m. Montessori. Opinion of the author will be interesting for specialists in the fields of social pedagogy, social rehabilitation, social work.

Keywords: children with peculiarities of the development of children with Down syndrome, the socialization of children with peculiarities of the development, socio-pedagogical work, socio-pedagogical rehabilitation, methodology of M. Montesori.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Тернопільська В. І.,

д.пед.н., професор

Литвиненко О. Г.,

здобувач кафедри теорії та історії педагогіки

Пономарьова О. Ю.

здобувач кафедри теорії та історії педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна, м. Київ)

Стрімкий розвиток демократичних процесів в країні актуалізує проблему формування толерантності як детермінанти формування соціальної активності особистості. Ці процеси повною мірою спрямовуються на адаптацію людини до політичної, економічної, культурно-демографічної ситуації та шліфують її здатність розвиватися духовно, інтелектуально, фізично. Одним з актуальних завдань сучасної освітньої політики виступає виховання соціально-активної, високодуховної, підготовленої до активної, творчої, соціально-значущої й міжкультурної життєдіяльності молодшої людини [34; 35; 38; 44].

Зазначимо, що стан морального, соціально-комунікативного розвитку людини визначається, насамперед, її міжособистісними взаєминами, що в свою чергу, передбачає позитивне ставлення до внутрішнього світу іншої людини, не протиставленні «Я – Інший (Він)», сформованість духовно-моральних якостей особистості та її готовність до відповідної поведінки завдяки усталеним навичкам толерантних взаємовідносин де толерантність виступає як механізм соціально-активної взаємодії із середовищем, що оточує підрастаючу особистість [3; 14; 15; 16; 18; 19; 20; 29; 30; 40; 41; 44].

Окрім цього, слід врахувати, що толерантність, як складова соціальної активності особистості, ґрунтується на певному рівні знань зміст яких розкривається у нормах і цінностях прийнятих у соціумі та є основою для їх практичного втілення в контексті толерантних взаємин. Зокрема, на основі соціальних норм і цінностей відбувається формування певного ставлення до своєї поведінки, партнерів зі спілкування, взаємодії та суспільства в цілому. Зважаючи на це, норми та цінності виступають умовою пізнання дійсності,

оскільки лише завдяки їм у них виробляється ціннісне, толерантне ставлення до інших людей, актуалізуються їх самоціннісні потенціали [26; 27; 28; 39; 43].

Як писав А. Макаренко у «Книзі для батьків»: «Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Виховання дітей є найважливішою галуззю нашого життя. Вони творитимуть історію». Здійснити це можливо за умови безболісного, адекватного входження особистості в суспільне життя під керівництвом учителя, який активно включається в навчально-виховний процес.

Проблема соціальної активності особистості розкривається у працях філософів (В.Андрущенко, Ю.Волков, О.Кирилюк, В.Коган, В.Мовчан, М.Вебер та інших), педагогів, психологів (А.Макаренко, В.Сухомлинський, Б.Ананьєв, К.Абульханова-Славська, О.Киричук, А.Мудрик, Л.Петько та ін.).

Феномен толерантності як соціальної цінності розглядали у своїх роботах Ю.Іщенко, В.Компанієць, В.Присакар, О.Швачко. Педагогічному аспекту толерантності присвячені роботи: Л.Бернадської, В.Бойченко, Е.Койкова, О.Лавроненко, О.Лисенко, В.Лопатинської, О.Матвієнко, Н.Мирончук, В.Тернопільської, Т.Троценко та ін.

Активність особистості вчені окреслюють як одну з якостей соціального суб'єкта, що включає в себе сукупність власних можливостей (особистісних здібностей, умінь, знань і навичок, спрямованість творчих прагнень на досягнення життєвої мети, потреб, інтересів тощо). На їх думку, активність виявляється в різних видах і формах індивідуальної та колективної діяльності індивіда в житті суспільства [31, с. 15; 18].

Так, у філософському словнику означений термін розглядається як поняття, що відображає характер функціонування індивідів та соціальних груп у суспільстві. Активність пов'язана з перетворенням інтересу в фактор дії, з пізнанням, цілеполяганням та перетворенням дійсності, обумовлена діяльною природою людини, протиріччями між умовами існування та об'єктивними потребами особистості, спрямована на ліквідацію невідповідності між потребами й умовами буття суб'єкта [32].

Відтак, активність можна визначити як поняття, що виражає сутність діяльності особистості й протиставляється поняттю споглядальності. Однією з найголовніших умов розвитку активності виступає взаємодія індивіда з соціумом, що проявляється у різноманітних видах діяльності, задоволенні соціальних потреб, вияві толерантності.

В нашому випадку ми спираємось на визначення толерантності як моральної цінності особистості, яка характеризує терпиме ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної належності; інших поглядів, характеру, темпераменту, звичок; різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та самовиявлення людської особистості.

Варто зазначити, що саме людська особистість на сучасному етапі розвитку людства все більше і більше розглядається як неповторна індивідуальність, як суб'єкт толерантної взаємодії у просторі власних життєвих координат, що одночасно перебуває у багатовимірній суспільній реальності.

Термін «соціальний» (від лат. *socialis* – загальний, суспільний) – стосується всього загальнолюдського, тобто того, що пов'язане із спільним життям людей, різними формами їх спілкування, передусім того, що належить до суспільства й суспільності... [33].

Поряд з цим філософи стверджують, що духовний світ людини невід'ємно пов'язаний з духовним світом суспільства, набуттям соціальних якостей, її корисності [17, с. 45–46]. Філософи давнини розглядали особистість як приналежну до природи і невід'ємну її частину.

Соціальну активність ми розуміємо як внутрішній регулятор діяльності людини в соціумі. Зокрема, активність особистості своє найвище вираження отримує в самодіяльності як особливому виді суспільно-корисної діяльності та відзначається її ініціативністю й самодіяльністю. Соціальна активність передбачає сформованість соціальних якостей.

Соціальні цінності, які відповідають потребам та інтересам особистості, у поєднанні з соціальними нормами складають єдину ціннісно-нормативну

систему регуляції поведінки індивіда, а також виступають у якості феноменів суспільної свідомості. Саме вони набувають для особистості значення цілей, соціальних орієнтирів, мотивують діяльність і дають змогу здійснювати її в певних соціально схвалених межах [1, с. 58–59].

Крім того, соціальна активність особистості виступає суттєвою суспільною якістю людини та виявляється в її здатності до цілеспрямованої взаємодії із середовищем, внутрішньої готовності до дії та характеризується усвідомленою й енергійною діяльністю.

Наслідком соціальної активності виступає соціалізація як процес і кінцевий результат взаємодії людини з природним, предметним, соціокультурним середовищем, результат виховання громадянина держави, його фізичного, психічного, соціального й духовного розвитку. Соціальне середовище, в якому формується особистість, треба розуміти не тільки як оточення, але й як систему можливостей, вимог та очікувань, яка виконує конструктивні й диригентські функції щодо цього процесу.

У цьому контексті соціальна активність виступає рушійною силою до діяльності та є складною системою особистості школяра, що включає: ініціативність, ґрунтовність знань, умінь і навичок, що формуються внаслідок цього процесу.

Соціальна активність виявляється у здатності людини змінювати навколишню дійсність у відповідності до особистих потреб, поглядів мети. Разом з тим, в процесі свого розвитку особистість набуває цінностей, форм поведінки, переконань, якостей, які необхідні їй для існування в соціумі, поступово розширюючи свої соціальні якості.

Соціальну активність можна окреслити як складну інтегровану якість особистості, що виявляється в ініціативній, спрямованій, соціально значимій діяльності і готовності діяти в інтересах соціальної спільності.

Разом з тим, ця якість не є природною, на її формування спрямовані зусилля вчителів, батьків, спільноти.

М.Монахов [21, с. 10] визначив критерії оцінки соціальних якостей особистості: 1) товариство – наявність друзів, добровільна участь у колективних заняттях, спортивних іграх, прагнення поділитися своїми радощами з друзями, безкорислива допомога другу, бажання не підвести свій клас; 2) повага до старших – ввічливість, слухняність, надання посильної допомоги вчителям, батькам, дорослим; 3) доброта – доброзичливість, турботливе ставлення до молодших, готовність поділитися книгами, підручниками та ін. з товаришами, любов до тварин; 4) чесність – щирість, правдивість, звичка не брати без дозволу чужі речі, визнання своїх помилок, виконання обіцянок; 5) працелюбність – сумлінне навчання, виконання обов'язків з введення домашнього господарства; активна участь у колективному обслуговуванні, в суспільно корисній праці, інтерес до занять з праці; 6) бережливість – охайний зовнішній вигляд, порядок в особистих речах, дбайливе ставлення до шкільного майна; 7) дисциплінованість – старанність, дотримання правил поведінки в школі, на вулиці, вдома, в суспільних місцях, виконання вимог колективу класу; 8) допитливість – інтерес до всього нового, невідомого, звернення із запитаннями до оточуючих, любов до читання; 9) прагнення бути сильним, спритним – дотримання режиму дня та правил особистої гігієни, щоденне виконання ранкової зарядки, інтерес до занять фізкультурою, активна участь у спортивних змаганнях.

До означених критеріїв, на нашу думку, слід віднести толерантність. Можна стверджувати, що виховання толерантності у школярів потребує включення у виховний процес умов, адекватних їх віковим та індивідуальним особливостям, що виражається, в першу чергу, в готовності вчителя до безоцінного прийняття дитини, яке ґрунтується на довірі, емпатії, відкритості у взаєминах з нею. Крім того, взаємини у дитячому колективі мають бути організовані на засадах взаємодопомоги, довіри, доброзичливого й відкритого спілкування. Особливу увагу слід приділяти практиці гуманних взаємин школярів, наполегливій щоденній роботі, спрямованій на перехід «знаних» мотивів (орієнтація у тому, що таке добре, а що погано) у «реально діючі»

мотиви (повсякденне керування у своїй діяльності засвоєними нормами взаємодії, спілкування, поведінки). Як правило, досить часто спостерігається розбіжність між знаннями і реальною поведінкою вихованців, що виявляється у їх невмінні переносити знання та дії, використані в одній ситуації на іншу, знаходити правильний спосіб поведінки, взаємодії, спілкування на основі вже відомих правил. Досить часто ця розбіжність пояснюється недостатністю практичного досвіду школярів щодо втілення наявних знань у власну поведінку. Щоб подолати цей дисбаланс, необхідно систематично привчати вихованців до вияву толерантності у взаєминах, активності в міжособистісній взаємодії, спілкуванні з оточуючими [29, с. 69–70].

Серед змістових складових соціальної активності особистості автори виділяють основні такі компоненти: афективний (особистість емоційно ставиться особистості до життєвих потреб та діяльності, наявності емоційного досвіду, спілкування); когнітивний (обсяг соціальної інформації, як результату пізнання особистості явищ дійсності законів природи і суспільства); аксіологічний (спрямованість соціальних орієнтацій, що проявляються в характері інтересів, ідеалів, устремлінь; мотиви спілкування і взаємодії з оточуючими; ціннісні орієнтації в основних сферах діяльності); праксеологічний (формування організаторських умінь і навичок, управлінських, виконавських, необхідних для здійснення соціально-комунікативної, громадської, навчально-пізнавальної, трудової діяльності) [9; 11, с. 63–67; 12, с. 9–12].

Успішність формування соціальної активності є відображенням мотивації й виявляється саме в ситуаціях вибору та передбачає наявність ставлення до ровесників, старших, самого себе, оточуючої дійсності; розвиток у них емоційної сприйнятливості; сформованість моральних, комунікативних почуттів (провини, совісті, сорому, відповідальності, симпатій, прихильності, поваги, вдячності); гуманістичну установку на спілкування; розвинуту емпатію; саморегуляцію емоцій, поведінки у міжособистісних взаєминах. Він

характеризує розвиток ціннісно-орієнтаційної свідомості й визначення кола особистісно-значимих цінностей [27, с. 92].

У структурі соціальної активності школярів ми виокремлюємо емоційно-ціннісний, праксичний, когнітивний компоненти. Емоційно-ціннісний компонент інтегрує цінності, установки, переконання особистості й слугує основою формування мотивів соціально-комунікативної культури особистості. Він передбачає сформованість моральних, комунікативних почуттів; гуманістичну установку на спілкування; вміння диференціювати та адекватно в процесі спілкування виражати власні почуття та психоемоційні стани; використовувати емоційну експресію, як засіб спілкування; розвинуту емпатію, позитивну «Я – концепцію», наявність емоційно-позитивного ставлення до ровесників, старших, самого себе, оточуючої дійсності; емоційну саморегуляцію [28].

Слід зазначити, що емоції залежать від мотивів і беруть участь у регуляції діяльності, поведінки в цілому. Невідповідність між мотивами і реальною поведінкою супроводжується емоційними переживаннями. На цій основі ґрунтується моральна функція емоцій – прямий сигнал про розлад між буттям і свідомістю, між учинком і його моральним значенням. Емоції безпосередньо пов'язані з основними мотивами життєдіяльності особистості й можуть тонше, швидко обминаючи логічні розміркування, підказати, як потрібно оцінювати ту чи іншу подію, людину, вчинок [23, с. 11].

За вченими найкращим засобом у справі виховання є дати проявитися в душі дитини будь-якому позитивному почуттю, і залежно від сили цього вияву в душі тоді залишиться певний слід, пам'ять про пережите, що спрямовує волю. Хай діти відчують, якими вони можуть бути чесними, відкритими, благородними, простими, добрими, діяльними. Хай вони запам'ятають хороші порухи своєї душі і стануть вірити собі. Це дуже важливо [24, с. 148].

Праксичний компонент соціальної активності передбачає оволодіння дітьми комунікативними вміннями і навичками, які дозволяють успішно встановлювати контакти з іншими людьми; експресивними уміннями, що

забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивними уміннями, що уможливають пізнавати внутрішній світ партнера по спілкуванню та розуміння самого себе. Цей компонент репрезентує свідомо регульовану поведінку на основі соціально-значущих норм, правил; соціальну активність; успішну адаптацію молодших школярів у соціумі. Його можна охарактеризувати як здатність виявляти ініціативу та творчість, приймати обґрунтовані адекватні рішення в ситуаціях міжособистісної взаємодії. Окрім того, він спонукає вихованців до мобілізації зусиль, спрямованих на самопізнання, самореалізацію ними власних можливостей, до саморозвитку їх як суб'єктів соціально-активної особистості [28].

Когнітивний компонент актуалізує набуття школярами знань і навичок взаємодії з оточуючими, та дотримання й усвідомлення прийнятих у суспільстві цінностей, моделей і норм поведінки.

У цьому контексті слід наголосити, що у кожному суспільстві створюється своя система норм і цінностей, виконання яких є обов'язковим для його членів. Більшість цих унормованих зразків поведінки люди переймають і використовують у своїй життєдіяльності неусвідомлено, у силу усталених традицій.

На думку Л.Канішевської, яка зазначає, що завдяки когнітивному компоненту індивід засвоює соціальний досвід, що охоплює набуття відомостей про форми суспільного життя та взаємодію людей, про соціальні інститути, соціальні норми та цінності; формування затребуваної сукупності основних соціальних ролей [6]. Завдячуючи когнітивному компоненту визначає ступінь аналітичного розвитку молодшого школяра та творчого підходу до проблем, справ.

Т.Мальковська, розглядає соціальну активність з одного боку як стійку рису учня: життєдіяльну, цілеспрямовану, ініціативну, відповідальну з максимальною вимогливістю до себе, яка проявляється у соціальних знаннях, навичках, уміннях. З іншого боку як заохочення до діяльності. Виходячи з цього, вчена виділяє такі критерії соціальної активності: спрямованість

соціальних орієнтацій, кількісні та якісні показники провідних видів діяльності та мотиви, які спонукають до взаємодії з оточуючими людьми [13].

Н.Щуркова зазначає, що в процесі спільної діяльності, коли дитина взаємодіє з іншими людьми, відбувається оволодіння вихованцем етичним досвідом; набуваються відповідні етичні уміння; формуються стійкі реактивні риси, що складають характер людини, породжується структура особистісних цінностей, у їх системі людина як цінність перебуває ієрархічно на найвищому рівні, формується усвідомлене ставлення школяра до себе як людини, набувається відчуття самоцінності. Окреслює коло поведінкових характеристик людини, що відображають культуру її ставлення до інших: особистість зважає на присутність іншої людини й вибудовує свої дії з урахуванням її інтересів; контролює свій настрій, не пригнічує ініціативи іншого, завжди готова висловити своє доброзичливе ставлення й привітність щодо інших і реалізує цю готовність за потреби [37, с. 25–26].

Соціальну активність можна розглядати як складне інтегральне утворення, що включає в себе компоненти двох рівнів: міжособистісної й операційно-діяльній взаємодії. Воно спрямоване на установлення соціальних контактів дитини, побудову стійких взаємин у соціумі. Соціальна активність передбачає готовність особистості до взаємодії у соціумі, вияву толерантності.

На нашу думку, толерантність, як одна з детермінант розвитку соціальної активності набуває особливого значення на етапі формування власного світогляду особистості, прийняття відповідальних рішень. Важливим психологічним процесом якого виступає активне становлення самосвідомості та стійкого образу власної особистості, свого «Я», коли особливої актуальності набувають процеси соціальної й особистісної само ідентифікації. Це особливий період у становленні особистості, який характеризується якісними змінами, що зачіпають практично всі сфери життя людини, ведуть до кардинальної перебудови майже всієї системи відносин з оточуючими. Припускаємо, що таким періодом є старший шкільний вік, адже саме в цей період починається активне формування дорослості, свідомість і самосвідомість досягають певного

рівня, а сама дитина опановує соціальні ролі. Саме цей період життя молоді особи значною мірою визначає подальшу життєву орієнтацію, вибір у якості пріоритету мирного співіснування і взаєморозуміння, набуття й укорінення толерантності як однієї з провідних життєвих цінностей [5; 10, с. 57–64].

Зауважимо, що толерантність є системною характеристикою особистості, яка усвідомлює свої права і обов'язки. А вихідною категорією слугує активність, що передбачає пошук і знаходження свого місця в житті, усвідомлення своїх обов'язків стосовно держави, суспільства та іншої особистості [8, с. 12–13]. Саме цей процес пошуку і утвердження притаманний юнацькому віку, адже саме в даний період їхнього розвитку особливо гостро визначається прагнення до самовизначення, самоствердження, самореалізації, що належать до одних із найважливіших потреб старшокласників та є умовою їх гармонійного соціального розвитку. Уявлення про себе, своє «Я» неминуче породжує потребу в реалізації своїх можливостей і здібностей в соціумі, що дає всі підстави вважати реалізацію цих вікових потреб юнаків і дівчат ставити на передній план оволодіння соціально-комунікативною культурою як основного компонента їх особистісного й соціального зростання [26].

На особливу увагу заслуговують змістові компоненти толерантності які мають бути притаманні соціально активній особистості.

Вчені, з огляду на толерантність як складну особистісну якість, виділяють у її структурі такі складники як терпіння, терпеливість, покору і терпимість як до навколишнього середовища, так і до себе [4], окреслюють такі змістові компоненти толерантності як емпатію (співчуття, співпереживання), товарицькість (комунікабельність, альтруїстичні тенденції) та прийняття (прийняття, усвідомлення переживання людини) та ін. [36].

Мотиваційно-ціннісні складові толерантності особистості виявляється в мірі ціннісного ставлення людини до себе, інших, оточуючої дійсності, вмотивованості вчинків та є орієнтиром у її особистісному зростанні. Ці складові є відображенням мотивації й проявляються у ситуаціях вибору, він передбачає наявність емоційно-позитивного ставлення до молодших,

ровесників, старших, самого себе; саморегуляцію емоцій, поведінки у стосунках з усіма учасниками соціальної взаємодії.

Варто зазначити, що у процесі розвитку мотивів толерантності зіштовхується потреби особистості та зовнішній вияв соціального середовища. І, як наслідок, відбувається або добровільне прийняття й особистісна асиміляція соціальних вимог, норм, цінностей, або підкорення без особистісного засвоєння. Звичайно, щоб мотив став реально діючим, його потрібно закріпити в діянні.

Ефективність активної соціальної взаємодії також залежить і від ступеню розвитку емпатії. В аспекті міжособистісної взаємодії, спілкування емпатія розглядається вченими, як виконана за іншого інтроспекція або здатність відчувати, бачити, виокремлювати, відтворювати й реагувати на почуття та переживання інших людей. Вона має складну структуру. В.Тернопільська включає в неї когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти [28, с. 130-131]. Як когнітивне явище емпатія – це спосіб розуміння іншої людини, спрямований на аналіз її особистості, й не тільки осмислене, але й інтуїтивне пізнання її емоційних переживань. Це здатність проникати в афективні орієнтації іншої людини, це співчутливість до її переживань, здатність прилучатися до емоційного життя іншого, розділяти його емоційні стани, відчувати емоційне благополуччя чи негаразди. І, нарешті, поведінковий компонент виявляється в здатності «вкладати» себе в іншого і впливати на зміни його особистості, його підтримці й активній допомозі [22, с. 24].

Одне слово, ми бачимо в емпатії важливий чинник соціально-комунікативного розвитку особистості. Вона є ефективним засобом розкриття, засвоєння й збалансованості внутрішнього змісту міжособистісних взаємин, соціальних норм.

Стрижнем становлення будь-якої риси особистості є рівень знань, якими володіє людина. Такою основою становлення толерантної, соціально-активної особистості слугує достатній рівень знань складників толерантності як когнітивного утворення, що забезпечує його успішне спілкування з

оточуючими та знаходить свій вияв в умінні підходити до питань взаємовідносин з іншими людьми в соціумі [28, с. 74; 2, с. 41–49; 6, с. 14–17].

Зміст цих знань розкривається у правилах, нормах, цінностях прийнятих у суспільстві на основі яких формується певне ставлення особистості до самого себе, своєї поведінки, партнерів зі спілкування, взаємодії. Ми погоджуємося з В.Тернопільською, що саме норми та цінності виступають для людини умовою, засобом, основою, продуктом пізнання соціальної дійсності, оскільки лише завдяки їм у них виробляється ціннісне, толерантне ставлення до інших людей, через їх призму актуалізуються само ціннісні потенціали та можливості [28, с.123-125].

Толерантність ми розглядаємо також як комплекс, що інтегрує загальнокультурні, загальносоціальні знання, а саме: історію та культуру як власного народу, так і народів світу; гендерні, вікові, етнічні та інші соціальні особливості представників різних груп; процеси, які дають характеристику сучасності; цінності, якими керуються в житті різні народи, їхні релігії, особливості політичного устрою держав; знання про норми, цінності, моделі толерантної поведінки, прийняті у соціумі, та усвідомлення доцільності їх дотримання, а також оволодіння системою знань про сутність і особливості толерантності та толерантної взаємодії. Ця якість виражається в актуалізації у свідомості людини знань, набутих нею у процесі взаємодії, спілкування, опорі на узагальнення, що сформувалися в процесі пізнання. Передбачає оволодіння досвідом міжособистісної взаємодії, виявленні толерантного ставлення до ровесників, старших, молодших, саморегуляції поведінки. Толерантність проявляється у діях, учинках, поведінці, вмінні спілкуватися, взаємодіяти з оточуючими.

Знання про толерантність є необхідною, але недостатньою умовою для успішної соціальної взаємодії особистості. Ці знання мають стати її переконаннями та стилем життя. Тому дослідники наголошують на мотиваційно-ціннісній основі знань, оскільки лише тоді знання внутрішньо засвоюються, коли переживаються як цінність, стають внутрішніми мотивами

поведінки. Знання про толерантність набувають цінності за умови їх злиття з почуттями та мотивами поведінки людини.

Діяльнісна складова передбачає практичне використання набутих знань і вмінь толерантних взаємовідносин у реальних ситуаціях, активної взаємодії між усіма учасниками соціальної діяльності. Толерантність в контексті цього аспекту розглядається нами як свідомий вибір і реалізація людиною способів толерантної взаємодії із оточуючим світом і пошуку сенсу в цій взаємодії та виражається у єдності соціальних, комунікативних знань, умінь і навичок.

На нашу думку, саме ця складова є домінуючою серед інших, адже саме вона передбачає вміння особистості діяти в умовах багатовимірному світу, полікультурно [38] мислити, здійснювати саморегуляцію. У той же час людина має виявляти соціальну гнучкість та соціальну перцепцію, бути здатною до позитивної самооцінки.

З огляду на це, виокремлення діяльнісної складової толерантності є досить очевидним, адже толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості це не тільки знання та сформовані ціннісні установки, а й сукупність практичних дій, учинків, завдяки чого люди взаємодіють на основах толерантності чи добирають засоби для цього. Толерантність в контексті цього аспекту дослідження, розглядається нами як вибір і реалізація особистістю способів толерантної взаємодії із оточуючим світом і пошук сенсу в цій взаємодії та виражається у єдності соціальних, комунікативних знань, умінь і навичок.

Виокремлення та аналіз трьох складників толерантності особистості дає нам змогу окреслити основні показники кожного з них, які визначаючи й доповнюючи один одного, характеризують кількісний і якісний аспекти особистості людини та відображають наявність, широту, дієвість вияву толерантності під час соціальної взаємодії.

Зокрема, мотиваційно-ціннісна складова інтегрує цінності, установки, переконання особистості й слугує основою формування мотивів толерантності, що визначається через рівні усвідомлення необхідності оволодіння і вияву

толерантності у взаємодії з іншими. *Показниками мотиваційно-ціннісного компонента* ми визначили: 1) наявність емоційно-позитивного ставлення до себе, ровесників, старших, оточуючої дійсності; 2) визнання цінності самовладання, емоційної саморегуляції; 3) емпатійна зорієнтованість; 4) наявність стійкого інтересу та емоційної оцінки своїх знань щодо толерантності та бажання і наміру оволодіння вміннями і навиками для здійснення толерантних взаємовідносин; 5) гуманістична установка на спілкування.

Когнітивна складова толерантності характеризує співвідношення рівня розвитку знань про культурні норми, правила, моделі поведінки, прийняті в соціумі, віддзеркалює рівень і дієвість знань про сутність толерантності й особливості взаємодії з іншими людьми, структуру й стилі спілкування, а також їх актуалізацію у встановленні й реалізації взаємовідносин, вибір способів, засобів і механізмів взаємодії. Показниками є: 1) розуміння сутності поняття «толерантність» особистості; 2) усвідомлення важливості міжособистісних, міжнаціональних, міжетнічних толерантних взаємовідносин; 3) розуміння існування меж толерантності.

Як вже зазначалося, діяльнісна складова передбачає практичне використання набутих знань і вмінь толерантних взаємовідносин у реальних ситуаціях, активної взаємодії між усіма учасниками соціальної діяльності. Толерантність в контексті цього аспекту розглядається нами як свідомий вибір і реалізація особистістю способів толерантної взаємодії із оточуючим світом і пошуку сенсу в цій взаємодії та виражається у єдності соціальних, комунікативних знань, умінь і навичок. *Показниками діяльнісної складової* нами визначено: 1) вияв свідомої саморегуляції поведінки на основі набутих знань і вмінь толерантних взаємовідносин, відсутність упередженості у стосунках; 2) сформованість у молоді умінь реалізації навичок толерантних взаємовідносин та ступінь відповідності мотивів толерантності поведінки юнаків та дівчат із їх діями та вчинками; 3) здатність налагодження толерантної взаємодії на засадах прав і свобод усіх учасників міжособистісної взаємодії; 4)

здатність до конструктивного вирішення суперечливих ситуацій на засадах терпимості, чуйності й самовладання.

Соціальне самовизначення і пошук себе, власного «Я» нерозривно пов'язані з формуванням світогляду, який в свою чергу включає в себе соціальну орієнтацію особистості, тобто усвідомлення себе частиною соціальної спільноти, відповідальність за своє майбутнє [30, с. 193].

Виходячи із вищезазначеного, можна припустити, що толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості виступає внутрішнім регулятором діяльності людини в соціумі, передбачаючи сформованість соціальних якостей та отримуючи своє найвище вираження в самодіяльності, в наслідок чого й настає соціалізація особистості, являючи собою результат взаємодії людини з багатограним середовищем.

Література:

1. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М.Прохоров]. – М. : СПб, 1997. – 1330 с.
2. Булка Н.І. Креативність і соціальна компетентність // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №10. – С. 41–49.
3. Вайнола Р.Х. Особливості професійної підготовки майбутнього педагога в контексті особистісного підходу // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – Вип. 4. – С. 61–71.
4. Герасимов С.А. Педагогические средства воспитания толерантности у детей младшего школьного возраста [Электронный ресурс] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Герасимов Сергей Александрович. – Архангельск, 2004 – 269 с. – Режим доступа: <http://www.disserr.com/contents/106555.html/>, свободный. – Название с экрана.
5. Зиганшина Н.Л. Формирование толерантного поведения подростка в семье: дисс. ...канд. пед. наук. / Зиганшина Н.Л. – Казань, 2006. – 164 с.
6. Калина Н.Ф. Диагностика социального интеллекта личности // Журнал практического психолога. – 1999. – №5. – С. 14–17.
7. Канішевська Л.В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.07 / Канішевська Л.В. – К., 2011.– 489 с.
8. Киричук О.В. Індикатори і показники громадянського самовизначення особистості // Етнонаціональний розвиток в Україні на смак української

- етнічності в діаспорі: сутність, реалії, конфліктологія, проблеми та прогнози на протязі ХХІ століття. – Київ-Чернівці, 1977. – С.12–13.
9. Киричук О.В. Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу школи: нав.-метод. посібник для вчителів, студентів пед. навч. закладів / О.В. Киричук, О.М.Коберник. – К. : ІЗМН, 1998. – 106 с.
 - 10.Кравцов О.Г. Истоки становления и развития толерантной/интолерантной личности в подростковом возрасте // Мир психологи. – 2007. – №4 (52). – С. 57–64.
 - 11.Кузьминков И.И., Никонова Л.М. Духовные потребности как источник социальной активности личности // Социальная активность и свобода личности: межвуз. сб. науч. тр. ; под. обр. ред. К.М.Никонова. – Волгоград: ВПИ им. А.С.Сирафимовича, 1981. – С. 63–67.
 - 12.Куненко Л.О. «Ефект Моцарта» або звуковий вітамін С» / Л.О.Куненко // Дефектологія. – 2002. – №1 – С. 9–12.
 - 13.Мальковская Т.Н. Воспитание социальной активности старших школьников: уч. пособие / Т.Н.Мальковская. – Л. : ЛГПИ им. А.И.Герцена, 1973. – 172 с.
 - 14.Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (1). – С. 238–244.
 - 15.Матвієнко О. Виховання толерантності починається з учителя // Рідна школа. – 2005. – №6. – С. 29–32.
 - 16.Матвієнко О.В. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності / О.В.Матвієнко. – Івано-Фр. : НАІР, 2015. – 276 с.
 - 17.Петрушенко В.Л. Онтологія соціального. Поняття та зміст соціальних якостей // Філософія: Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих закладів освіти 1–2 рівнів акредитації. – [4-е видання, стереотипн.]. Львів: «Новий світ» – 2000», 2006. – С.451–456.
 - 18.Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика [Монографія]. – К. : ВМУРОЛ «Україна». – 2010. – 268 с.; бібліогр. : С. 249–267. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8143>
 - 19.Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. праць № 9 (11). – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95.
 - 20.Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
 - 21.Приходченко К.І., Литвин Л.Є. Діагностика у виховному процесі // Виховна робота в школі. – 2006. – №7. – С. 2–33.

22. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Савчин Мирослав Васильович. – К., 1997. – 447 с.
23. Семиченко В.А. Психологія емоцій. – К. : «Магістр – S», 1998. – 68 с.
24. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3: Народження громадянина. – 1977. – 670 с.
25. Тернопільська В.І. Довідник з виховної роботи зі студентами / В.І.Тернопільська, Т.В.Коломієць, І.О.Піонтківська. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2014. – 264 с.
26. Тернопільська В.І. Психологія для старшокласників: соціально-комунікативний аспект: навч посібник, – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 308 с.
27. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : [Монографія]. – Вид.-во ПП «Рута», 2008. – 300 с.
28. Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.07 / Тернопільська Валентина Іванівна. – К., 2009. – 573 с.
29. Тернопільська В. І. Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку // Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2014. – Вип. 82, Ч.1., С. 66–71.
30. Тернопільська В. І. Психологія для старшокласників (від самопізнання до соціальної відповідальності): навч. пос. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 272 с.
31. Філософський енциклопедичний словник / [голова редкол. В. І. Шинкарук]; НАН України Інститут філософії ім. К.С. Сквороди. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
32. Філософський словарь. – М. : Проспект, 2008. – 496 с.
33. Філософський энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1998.-576 с.
34. Чернуха Н.М. Формирование социальной активности студентов в современном интеграционном образовательном пространстве // Освітня політика держави : філософія, методологія, практика. Тематичний випуск. – К., 2014. – С. 137–140.
35. Чернуха Н.М. Інтеграційна єдність навчання і виховання у сучасному освітньому просторі вищого навчального закладу // Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Педагогічні науки». – 2014. – № 24 (317). – С. 125–130.
36. Шаврина О.Г. Формирование межличностной толерантности старшеклассников : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О. Г. Шаврина. – Курган, 2005. – 23 с.
37. Щуркова Н.Е. Этика школьной жизни / Щуркова Н.Е. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 192 с.

38. Kovalynska I.V., Ternopil'ska V.I. A Survey of multicultural education in Ukraine: state approach // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 256–259.
39. Lytvynenko Oksana. Out-of-school activities as a factor of social activity formation in schoolchildren // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2016. – S. 306–309.
40. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.
41. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 467–472.
42. Pet'ko Lyudmila. About socio-culturological content in teaching subjects // Development strategy of science and education: Collection of scientific articles. – Fidelite editions, Namur, Belgique, 2017. – P. 316–319.
43. Ponomarova O.Y. Features of becoming tolerant personality in senior school age // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 472–475.
44. Ternopil'ska V.I. The role of self-government in development of leadership qualities among students // Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2016. – P. 327–330.
45. Kravets N.P. Correct values of illustrations in literature textbooks for mentally retarded pupils / Kravets N.P. // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2016. – S. 302–306.

Анотації

УДК 37.034

Тернопільська В.І., Литвиненко О.Г., Пономарьова О.Ю. Толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості.

Здійснено аналіз понять «соціальність», «активність», «соціальна активність», «толерантність». Виокремлено домінуючі умови взаємовідносин, де толерантність виступає як одна із детермінант формування соціально-активної взаємодії особистості із середовищем. Охарактеризовано толерантність як моральну цінність особистості.

Ключові слова: *соціальна активність, особистість, толерантність.*

Тернопольская В.И., Литвиненко О.Г., Пономарёва О.Ю. Толерантность как детерминанта формирования социальной активности личности

Проведен анализ понятий «социальный», «активность», «социальная активность», «толерантность». Выделены доминантные условия взаимоотношений, где толерантность выступает как одна из детерминант социально-активного взаимодействия личности со средой. Охарактеризовано толерантность как нравственную ценность личности.

Ключевые слова: *личность, социальная активность, толерантность.*

Ternopilska V., Lytvynenko O., Ponomareva O. Tolerance as a determinant in the formation of social activity of personality.

The notions «social», «activity», «social activity», «tolerance» are analyzed; Dominant conditions of relationships, where tolerance is understood as a determinant in socially active interaction of personality with the environment, are distinguished; tolerance as a moral value of a personality is characterized.

Key words: personality, social activity, activities, tolerance.

THE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES AT THE FACULTY OF HISTORY IN TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV: PAST AND PRESENT

Mogylny Leonid,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Department of Ancient and Modern History of Ukraine

Liashchenko Olesia

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Department of Foreign Languages for Faculties of Natural Sciences
Taras Shevchenko National University (Ukraine, Kyiv)

Introduction. Foreign languages teaching at the Faculty of History is based on longstanding traditions that have been formed by pleiad of prominent scientists, who have put a lot of effort into raising the level of knowledge of historians. Although the Faculty of History is one of the oldest organizational units at the University, the formation and development of foreign languages teaching here have received little attention in scientific literature. Moreover, 180-year historiography on this topic shows that contemporary scientific discourse lacks comprehensive studies shedding the light on academic workload and teaching staff that dealt with Romance and Germanic languages at the Faculty of History. Thus, the research in this sphere is urgent as a way to fill a significant gap in the rich past of the University.

Among the general descriptive works on the history of the University it is important to mention the works of V. Shulgin and M. Vladimirsky-Budanov, in which the main events of the University history as well as the formation of its departments are considered. In its turn, the work by V. Ikonnykov provides information about the teachers who worked at the University until 1884. In the Soviet period, basic information could be found in anniversary issues published in 1935, 1959, and 1994, where the history of the University, including the Faculty of History, was broadly described. In modern times, the number of works has increased significantly allowing to glean the necessary information to restore a complete picture of foreign language teaching at the Faculty of History. In this regard, the most valuable recent publications have been a monograph «Higher Education in Ukraine» (2006), the reference book on the history of University, (2009), and N. Doronina's dissertation on the history of formation and development of philological sciences at the Imperial

University of St. Vladimir (2016). However, these works are aimed at giving a general account of the milestones in educational process at National Taras Shevchenko University of Kyiv. Taking into consideration the lack of detailed studies on foreign languages teaching at the Faculty of History, the **purpose** of the article is the construction of a complete picture of the formation and development of departments involved in teaching Romance and Germanic languages to historians from the foundation of the University until today. Therefore, the research is intended to accomplish the **tasks** as follows:

- to carry out a comprehensive analysis of available sources and materials related to the topic of the research;
- to investigate origins, formation and activities of foreign languages departments that taught Romance and Germanic languages at the Faculty of History in diachronic and synchronic aspects.

Methodology. A methodological basis of the research rests on general scientific principles of historicism and systematicity. For efficient and systematized work with relevant data, method of historical analysis has been used. In order to provide an objective assessment of analyzed data, a source study method of bibliographic and archival heuristics has been applied.

Discussion. A comprehensive analysis of historical particularities associated with teaching Romance and Germanic languages at the Faculty of History has revealed three chronologically distinct periods in the educational process.

1.1. 1834-1906. Russian and foreign languages were taught at the Imperial University of St. Vladimir from the very beginning of its foundation (1834). Firstly, at the humanitarian department of the Faculty of Philosophy the Department of Russian Literature was opened, which later, in 1850, became the department of the Faculty of History and Philology. It was the time when teaching of modern foreign languages to historians was first introduced. A distinctive feature of this period was that a unified system of university-level teaching had not been developed yet. The level of foreign languages acquisition was identical to that required at secondary schools. The main accent was put on learning classical languages, namely Greek and

Latin. This tendency completely agreed with the imperial ideology as studying antique literatures was considered «safer» than raising urgent issues in literatures of Modern Times. So-called «modern» languages that were taught at the University from the first year of its foundation to 1906 had the status of optional academic disciplines. At first German, French and Polish were introduced, and in a few years Italian (since 1838) and English (since 1843) appeared as optional courses. These disciplines were delivered by former language teachers of the Volyn Lyceum, namely by A.Planson, V Lindl, J.Mikulsky, Yu.Korzhenovsky [9, p. 49].

In 1843, a competition was held for the post of lecturer of the English language. It was the time when the first mention of the criteria for selecting scientific and methodical literature was recorded [7, p .27]. At this stage of foreign languages teaching for historians, first curricula for the educational process were being written and published. Later, in 1850, the foundation of the History and Philology Faculty became a milestone in the University development as it proved to be a center for both historical and philological education. Either German or French was available for students of the Faculty of History and Philology while students of other faculties could choose only one of them.

With the time, classical languages continued to hold a top position in curricula, so that Romance and Germanic languages remained optional disciplines and were taught only at the Faculty of History and Philology. As A.Kryzhevsky explains, «All courses and all specialized groups (except for one semester of the fourth year, when the preparation for the exam in the commission took place) compulsory classes in classical philology took from 14 (1-4 semester) to 10 (5–8 semester) hours: from 8 to 4 hours were devoted to studying a classic language as well as reading and commenting on the classical authors, 4 hours were given to workshops in classical languages and 2 lectures – on ancient history and ancient literature, etc. These classes demanded diligent preparation from students. Therefore, many of them lacked strength or time to attend optional courses in the chosen group» [12]. To make things worse, specialized departments for teaching Romance and Germanic languages simply did not exist, therefore teaching of both a foreign language and literature

usually fell on the shoulders of one person. At this time, at the Imperial University of St. Vladimir graduates of Geneva (A.Borel), London (Y.Goskins), Paris (L.Pekus, A.Planson), St. Petersburg (E.Anichkov, I.Glivenko, V.Daniel, F.De-La-Bart) universities, as well as lecturers of the German language – graduates of the University of Dorpat (F Andersen, S.Krause, P.Lukashevich, O.Svenson) worked. Besides, Italian was delivered by F.Burtoni (he taught not only the language but the literature in 1838–1868, French was taught by A. Borel (1839–1868), etc. In order to fill a position of lecturer, all of them were required to prepare a qualifying scientific paper and give two trial lectures. At that time, the University was interested in hiring native speakers from foreign countries. For example, from the late 1830's the English language was taught by M.Freiman (1843–1846), A.Thompson (1847–1848), D.Sipnewsky (1849–1864), V.Daniel (1865–1878), J.Goskins (1879–1891) [9, p. 55]. Most of them usually used ready materials such as «Practical English Grammar» of Nurok and did not write textbooks that would meet the actual needs and levels of knowledge of the University's students.

Later, in 1880's, the Council of the University finally canceled the decision to give advantage to graduates from foreign universities and decided to hire candidates that had obtained higher education in the Russian Empire. Appropriate rules and requirements for applicants from domestic educational institutions were adopted. Furthermore, crucial changes had to be made to curricula as in 1890's the Department of History and Philology gradually lost its popularity with potential applicants. A. Kryzhevsky explains this negative tendency by enormous academic workload associated with learning classic languages. Many students had already been tired of Greek and Latin while studying them at school [10]. In order to reverse this tendency, Professor M. Dashkevych insisted on changing academic workload and establishing a new unit, namely the Department of Romance and Germanic languages [6, p. 7]. Unfortunately, the Ministry of Education had rejected his suggestions until the revolutionary events of 1905-1906 shook every aspect of social life.

In sum, although modern European languages were taught at the Department of History and Philology from 1934, they remained optional courses whereas a main accent was put on teaching classical languages – Latin and Greek.

1.2. 1906-the early 1970's. 1906 turned out to be an important year for the University as it was the time when the Department of Romance and Germanic languages appeared. M. Dashkevych, I. Sharovolsky, S. Savchenko and other enthusiastic and well-qualified lecturers put a lot of effort into the development of solid methodological basis for effective language teaching. Due to their devoted work, a complex system of philological subjects was introduced to meet the needs of potential students. The proportion of classical languages in academic workload decreased whereas some optional subjects became compulsory. Moreover, a flexible system of lectures and seminars on foreign languages for historians was developed. Unfortunately, due to turbulent revolutionary events in the country, the University failed to have introduced all new changes.

In March 1920, the Faculty of History and Philology was closed down. At the Institute for People's Education, which appeared on its basis, conditions for teaching foreign languages were far from favorable. However, since 1923, when the first government resolution on foreign languages learning was announced, methodological work of lecturers significantly intensified. The main efforts of the newly created Department of Humanitarian Sciences were focused on the development and improvement of the method of reasonable comparison (*свідомо-зіставний*) (as opposed to the intuitive one, which was widespread in the West) in learning foreign languages [13].

Another important step in the development of foreign languages teaching became the foundation of the Faculty of Western Languages and Literatures in 1937. During this period, one of the main areas of scientific and methodological research was phonetics of foreign languages. Research was conducted in the laboratories of experimental phonetics. As a result, from 1946 to 1960 more than 40 works on methodology of teaching phonetics were prepared, among them textbooks and teaching manuals by I.Santsova, T.Mischenko, M.Demyanenko, A.Volik, and

E.Lysenko. A lot of efforts were also made to encourage students to practice their speaking skills. For example, in March 1945, after the end of the Second World War, the Faculty of International Relations and the Faculty of Western Languages and Literatures organized the first informal gathering in a foreign (French) language. With the time, such gatherings became a regular practice. They gave second language learners an excellent opportunity to brush up on their communication skills as students were required to deliver reports, give performances, recite poetry, and sing songs in a foreign language (English, French, or German). In April, the Faculty of Western Languages and Literatures organized an amateur performance in English, in which short plays based on the works of M.Twain, O.Henry, and G.Longfellow were presented.

In its turn, the English choir (headed by the student Kogasova) enjoyed much success and was even rewarded at the contest of amateur performances given by higher educational institutions of Kyiv. In their repertoire, such songs as «Student», «Charlie», «Crying Negro» were particularly popular. Various amateur activities were organized at other faculties as well.

In the 1950's and 1960's, scientific and pedagogical schools gradually formed at the Faculty of Western Languages and Literatures. As a result of its expansion, in 1962 the Faculty was renamed as the Faculty of Foreign Languages. Also, a sub-department of English language for non-linguistic faculties was established under the guidance of associate professor Z.K.Trostyanska. The sub-department provided English teaching for humanitarian and natural sciences faculties of the University. However, there was no specialized department to provide a high-quality training of historians wishing to gain solid knowledge of professional second language.

1.3. 1970's-until now. In the 1970's, Faculty of Foreign Languages was renamed as the Faculty of Romance and German Philology. This reorganization was an important step towards differentiated teaching of foreign languages at so-called non-specialty faculties. At that time, the Department of English for Science Faculties and the Department of Humanitarian Faculties were founded due to the growth of faculties and the opening of new specializations and departments.

According to the information, provided on the department's site, its scientific and methodological potential was developed by its heads, namely the Associate Professors S.Trostyanskaya, M.Potuzhna, H.Kirichenko, V.Karaban, and the leading methodologists of the faculty Associate Professors L.Lazarkevich, S.Volkova as well as Senior Lecturer L.Arhipovich [5]. One of the most prominent scholars of the Department of English for Humanitarian Faculties was Full Professor V. Karaban, its head in 1981–1989, the author and co-author of over 120 works on theory of language, terminology, translation studies, contrastive linguistics, lexicography, and ethnolinguistics. For a long time, this department provided teaching of English at the Faculty of History, Philosophy, Law, as well as at the Faculty of Sociology and Psychology.

In 2012, the department of English Language for Humanitarian Faculties was reorganized in accordance with the Order of the Rector of Taras Shevchenko National University of Kyiv (No. 921-32 dated November 19, 2012, "On the reorganization of departments of the Institute of Philology") and renamed as the Department of Foreign Languages of the Historical and Philosophical Faculties [10].

According to «Plan of Development of Department of Foreign Languages of the Historical and Philosophical Faculties from 2017 to 2020», published on the University's site, the department currently has 23 lecturers including 14 Candidates of Sciences and 4 Associate Professors [20].

This unit trains bachelors, masters and postgraduates of Historical and Philosophical faculties, who study either full-time or part-time. It is also in charge of forming commissions to hold *post-graduation entry exams and comprehensive examinations for the Candidate's degree* in English, German, Spanish, and French.

A milestone in the department's activity became the introduction of the Concept of Teaching Foreign Languages at Non-linguistic Faculties in 2009 [3; 4; 16; 17; 18; 19; 27; 28]. According to the Concept, non-linguistic students are supposed to take an intensive course in English during 4 years, which is compulsory in the first year of studies and optional during further 3 years. During the first year, teaching is carried out according to a curriculum of the discipline "General English". This compulsory course

includes 16 credits, 576 hours of academic workload and has two forms of control – a final test in the first semester and an exam in the second semester. The students who receive B1 in the exam are allowed to do an optional 3-year course on Professional English. This course includes 22 credits and 792 hours of academic workload [11, p. 6–7]. After the completion of the whole course, students are given an opportunity to take a qualifying exam that confirms B2 level of English acquisition and are awarded with certificates.

In 2015, the Concept of Teaching Foreign Languages at Non-linguistic Faculties became one of the key factors in the establishment of a specialty “Americanistics and European Studies with Advanced Studies in Foreign Languages” at the Faculty of History. This specialty is intended to provide a comprehensive training of specialists on the problems of ancient, medieval, and modern European history as well as American history from Pre-Columbian era until now. Particular attention is paid to the in-depth study of foreign languages. Students are offered to choose English, German or Spanish language and study it throughout the whole 4-year course [14]. In 2016, this specialty proved to be an immediate success. According to statistics, 572 people registered for this course though the faculty planned to admit only 30 students [22]. In 2017, the lowest passing grade for state-funded form of education was 190 points among recommended applicants [23]. All in all, the introduction of the Concept and the opening of a new specialty turned out to be important factors in improving second language skills of historians.

Conclusion. The history of teaching Romance and Germanic languages at the Faculty of History may be divided into three main periods.

1. During 1834-1906, English, German, French and Italian were mostly taught as optional courses by native speakers from European higher educational institutions. The criteria of effective methodologic work had not been developed yet as the main attention was paid to teaching classic languages. Consequently, teaching modern European languages was of secondary importance. Only in 1900’s crucial changes were suggested by Professor M.Dashkevych but they had not been fully put into practice as the Russian revolution broke out in 1905.

2. During 1906- the early 1970's, teaching European languages gradually trod a difficult path from the foundation of the Department of Romance and Germanic languages in 1906 to the establishment of the Faculty of Foreign Languages in 1971. The faculty specialized in teaching French, Italian, Spanish, German, English, etc. Non-linguistic faculties, including the Faculty of History, did not have separate departments to provide a high-quality training of students to gain solid knowledge of second language according to their professional needs.

3. Having started from 1970's and until now, teaching foreign languages for students of the Faculty of History has undergone significant changes related to the in-depth study of English, German, French, and Spanish. The first step was the foundation of the Department of Humanitarian Faculties, where such prominent scholars as S.Trostyanskaya, M.Potuzhna, H.Kirichenko, and V.Karaban worked. It was the first time when a specialized unit for teaching languages for the Faculty of History, Philosophy, Law, and the Faculty of Sociology and Psychology appeared. Another milestone was the establishment of the Department of Foreign Languages of the Historical and Philosophical Faculties in 2012.

As for a methodological development of the department, the introduction of the new Concept of Teaching Foreign Languages at Non-linguistic Faculties (2009) in accordance with the recommendations of the Council of Europe was of a great importance. Furthermore, the establishment of a new specialty “Americanistics and European Studies with Advanced Studies in Foreign Languages” at the Faculty of History in 2015 opened up new possibilities for the professional growth of historians.

All in all, advanced teaching of European languages provided by the Department of Foreign Languages of the Historical and Philosophical Faculties has considerably increased students' active participation in the international scientific discourse as well as greatly contributed to the popularization of Ukrainian history on a wide scale.

Further research in this area may be focused on the range of scientific activities of the faculty's staff, postgraduates and students abroad (for example,

publishing articles in foreign journals, participation in summer schools, conferences, international projects, etc.).

References:

1. Biograficheskii slovar professorov i prepodavatelei Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira (1834–1884) [slovar'] [The biographical dictionary of professors and teachers of the Imperial University of St. Vladimir (1834–1884)] / Sost. pod red. prof. V.S. Ikonnikova. – K. : Tip. Imp. un-ta Sv. Vladimira, 1884. – 859 p.
2. Vladimirskii-Budanov M.F. Istoriia imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira [spravochnik] [Vladimirsky-Budanov M.F. History of the Imperial University of St. Vladimir]. – T.1. Universitet Sv. Vladimira v tsarstvovanie Imperatora Nikolaia Pavlovicha. – K. : Tip. Imp. un-ta Sv. Vladimira, 1884. – 674 p.
3. Vdovychenko L.F., Nikolajenko V.V., Pet'ko L.V. Francuz'ka mova dlja vstupnykiv do magistratury zi special'nosti 8.02030201 «Istorija» [French for Master's degree programme entrants: 8.02030201 "History" major] : navch. posibnyk dlja studentiv, bakalavriv ta aspirantiv VNZ ; za red. Goncharova V.I. – K.,2011. – 130 p.
4. Grebinnyk L.V., Pet'ko L.V., Nikolajenko V.V. Nimec'ka mova dlja vstupnykiv do magistratury zi special'nosti 8.020301 «Istorija» [German for Master's degree programme entrants: 8.020301 "History" major] : navch. Pos.; za red. Sushka O.O., Goncharova V.I. – K. :Ukraina, 2011. – 162 p.
5. Kafedra anhliiskoi movy dlia humanitarnykh fakultetiv [Department of English for the humanities faculties] // Entsyklopediia Kyivskoho universytetu. [Elektronnyj sajt] [Encyclopedia of Kiev University]. Retrieved from: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/angliys%60koyi-movy-gumanitarnykh/>
6. Derzhavnyi arkhiv m. Kyieva, f. 16 «Kyivskiy universytet Sv. Volodymyra» [arhivna sprava] [State Archive of Kiev, f. 16 «Kyiv University of St. Volodymyr»], op. 340, spr. 122, 7 ark.
7. Doronina N. Z Istorii vykladannia anhliiskoi movy v Imperatorskomu universyteti Sv. Volodymyra [From the History of English Teaching at the Imperial University of St. Vladimir] // Hileia. – K., 2017. – Issue 86. – P. 26–31.
8. Istoriia Kyivskoho universytetu (1834–1959): do 125-richchia z dnia zasnuvannia [monografia] [History of Kyiv University (1834-1959): to the 125th anniversary of its foundation] / Vidp. red. O.Z. Zhmudskiyi. – K. : Vydvo Kyivsk. un-tu im. T.H.Shevchenka, 1959. – 628 p.
9. Istoriia Kyivskoho universytetu [monohrafiia] [History of Kyiv University] / I.V.Verba, O.V.Verbovyi, T.Yu.Horban ta in. ; ker. avt. kol. V.F.Kolesnyk. – K. : VPT «Kyivskiy universytet», 2014. – 895 p.
10. Istoriia ta sohodennia kafedry [Web of site] [Past and present of the Department]. – Access mode: <http://philology.knu.ua/node/39> (16.07.2017)
11. Kontseptsiiia vykladannia inozemnykh mov v Kyivskom universyteti [Web of site] [The Concept of Teaching Foreign Languages at Kyiv University]. – Access mode: http://www.geol.univ.kiev.ua/ua/abit/concept_lang.php

12. Kryzhevskiy A. Vyshcha humanitarna osvita v kintsi XIX st. (na prykladi istoriko-filolohichnoho fakultetu universytetu Sv. Volodymyra) [Higher humanitarian education at the end of the XIX-th century. [Web of site] (illustrated with the Historical-Philological faculty of the University of St. Vladimir)]. Access mode: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2216-anton-krizhevskij-vishcha-gumanitarna-osvita-v-kintsi-XIX-st-na-prikladi-istoriko-filologichnogo-fakultetu-universitetu-sv-volodimira>
13. Narysy z istorii Instytutu filolohii [Narysy] [Essays on the history of the Institute of Philology] [Web of site]. – Access mode: <http://www.philology.kiev.ua/history/histall.shtml>
14. Osvitnia prohrama «Amerykanistyka ta yevropeiski studii» [Web of site] [Educational program «American Studies and European Studies»]. – Access mode: http://www.history.univ.kiev.ua/ru/?option=com_content&view=article&layout=edit&id=139
15. Pavko A.I. Osnovni napriamy formuvannia vykladatskoho ta naukovoho skladu universytetiv Ukrainy v impersku dobu XIX – pochatok XX st. [The main directions of teaching and scientific staff formation of the universities of Ukraine in the Imperial period of the XIX-th and early XX-th centuries.] // Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatok XX st. – 2008. – Issue XV. – P. 290–304.
16. Pet'ko L.V. Aktual'nist' formuvannja profesijno orijentovanogo inshomovnoho navchal'nogo seredovyshha v umovah universytetu [Actuality of forming of the professionally oriented educational environment in the conditions of university] / Gumanitarnyj visnyk DVNZ «Perejaslav-Hmel'nyč'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Grygorija Skovorody» [The Journal of Humanities]: zbirnyk naukovykh prac'. – Perejaslav-Hmel'nyč'kyj, 2014. – Vol. 33. – P. 128–141.
17. Pet'ko L.V. Imperativ globalizatsiynyh perspektyv – formuvannja profesiyno spryamovanogo inshomovnoho navchal'nogo seredovischa v umovah universitetu [The imperative of globalization perspectives – the forming of the professionally directed foreign language educational environment in the conditions of university] / Pedagogika vyshhoi' ta seredn'oi' shkoly: zb.nauk.prac' ; za red. Z.P.Bakum. – Kryvoriz'kyj pedagogichnyj instytut DVNZ «Kryvoriz'kyj nacional'nyj universytet». – Vol. 41. – Kryvyj Rig : Drukarnja Romana Kozlova, 2014. – P. 254–261.
18. Pet'ko L.V. Profesiyno orijentovani tehnologiyi navchannya IM yak zasib formuvannja profesiyno orijentovanogo inshomovnoho navchal'nogo seredovischa v umovah universitetu [Professionally oriented learning techniques as means of professionally oriented foreign language teaching environment formation in the conditions of university] // Mizhnarodniy naukoviy forum: sotsiologiya, psihologiya, pedagogika, menedzhment: zb. nauk. prats ; red. M.B.Evtuh. Kyiv, 2015. – Vol. 18. – P. 179–188.
19. Pet'ko L.V., Nikolajenko V.V. Anglijs'ka mova dlja vstupnykiv do magistratury zi special'nosti 8.02030201 «Istorija» [English for Master's

- degree programme entrants: 8.02030201 "History" major] : navch. posibnyk dlja studentiv, bakalavriv ta aspirantiv VNZ ; za red. Sushka O.S., Goncharova V.I. – K. : Ukraina, , 2011. – 160 p.
20. Plan rozvytku kafedry inozemnykh mov istorychnoho ta filosofskoho fakultetiv na period z 2017-2021 [Web of site] [The plan for the development of the Foreign Languages Department of the History and Philosophy faculties for the period from 2017-2021]. – Access mode: <http://philology.knu.ua/node/1299> (16.07.2017)
 21. Rozvytok nauky v Kyivskomu universyteti za sto rokiv [monografia] [Hundred-year development of science at the Kiev university] / Vidp. red. M.A. Kushnarov. – K., 1935. – 296 p.
 22. Statystyka podanykh zaiav [Web of site] [Statistics of submitted applications]. – Access mode : <http://www.univ.kiev.ua/ua/abit/2016/Statistic/1> (16.07.2017)
 23. Spysok rekomendovanykh do zarahuvannia 01.08.2017. [Web of site] [List of recommended applicants for enrollment]. Amerykanistyka ta yevropeyski studii. – Access mode: <http://www.history.univ.kiev.ua/images/rizne-pdf/Abit-2017/br01-08-2017/1.pdf>
 24. Uchebnye pravila i programy istoriko-filologicheskogo fakulteta Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira [Monografia] [Educational rules and programs of the Faculty of History and Philology of the Imperial University of St. Vladimir] / Sost. dekan N. Bubnov. – K. : Tip. Imp. Univ. Sv. Vladimira, 1911. – 134 p.
 25. Shulgin V.Ia. Istoriia universiteta Sv. Vladimira [Monografia] [History of the University of St. Vladimir]. – [reprint. izd. 1860 g.]. – K. : Lybid, 2010. – 230 p.
 26. Higher Education in Ukraine: monograph / Ed. by Kremen V. and Nikolajenko S. – Bucharest : UNESCO CEPES, 2006. – 98 p.
 27. Liashchenko O.A., Babiy S.M. Designing virtual learning environment for teaching English for Special Purposes // Intellectual Archive. – 2017. – Vol. 6. – № 2. – PP. 92–101.
 28. Pet'ko L.V. Education, teaching, upbringing of students in the way of professionally oriented foreign language training // Geopolitical processes in the world today: Collection of scientific articles. – «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna (Austria). 2016. – P. 322–326.

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834–1884) / Сост. под ред. проф. В.С. Иконникова. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 859 с.
2. Владимирский-Буданов М.Ф. История императорского университета Св. Владимира. – Т.1. Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 674 с.
3. Вдовиченко Л.Ф., Николаєнко В.В., Петько Л.В. Французька мова для вступників до магістратури зі спеціальності 8.02030201 «Історія»: навч.

- посібник для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ / за ред. Гончарова В.І. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 130 с.
4. Гребінник Л.В., Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. Німецька мова для вступників до магістратури зі спеціальності 8.020301 «Історія»: навч. посібник для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ. – [2-е вид., доп. і випр.] / за ред. Сушка О.О., Гончарова В.І. – К. : Ун-т «Україна», 2011. – 162 с.
 5. Кафедра англійської мови для гуманітарних факультетів [Електронний ресурс] // Енциклопедія Київського університету. – Режим доступу : <http://eu.univ.kiev.ua/departments/angliys%60kouy-movy-gumanitarnykh/> (16.07.2017)
 6. Державний архів м. Києва, ф. 16 «Київський університет Св. Володимира», оп. 340, спр. 122, 7 арк.
 7. Дороніна Н.З Історії викладання англійської мови в Імператорському університеті Св. Володимира // Гілея. – К., 2017. – Вип. 86. – С. 26–31.
 8. Історія Київського університету (1834–1959): до 125-річчя з дня заснування / Відп. ред. О.З. Жмудський. – К. : Вид-во Київськ. ун-ту ім. Т.Г.Шевченка, 1959. – 628 с.
 9. Історія Київського університету: монографія / І.В.Верба, О.В.Вербовий, Т.Ю.Горбань та ін. ; кер. авт. кол. В.Ф.Колесник. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – 895 с.
 10. Історія та сьогодення кафедри [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://philology.knu.ua/node/39> (16.07.2017)
 11. Концепція викладання іноземних мов в Київському університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.geol.univ.kiev.ua/ua/abit/concept_lang.php (16.07.2017)
 12. Крижевський А. Вища гуманітарна освіта в кінці ХІХ ст. (на прикладі історико-філологічного факультету університету Св. Володимира). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2216-anton-krizhevskij-vishcha-gumanitarna-osvita-v-kintsi-khikh-st-na-prikladi-istoriko-filologichnogo-fakultetu-universitetu-sv-volodimira> (16.07.2017)
 13. Нариси з історії Інституту філології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philology.kiev.ua/history/histall.shtml> (16.07.2017)
 14. Освітня програма «Американістика та європейські студії» – точка доступу – http://www.history.univ.kiev.ua/ru/?option=com_content&view=article&layout=edit&id=139 (16.07.2017)
 15. Павко А.І. Основні напрями формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу ХІХ – початок ХХ ст. // Проблеми історії України ХІХ – початок ХХ ст. – 2008. – Вип. ХV. – С. 290–304.
 16. Петько Л.В. Актуальність формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ.пед.ун-т імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Переяслав-

- Хмельницький, 2014. – Вип. 33. – С. 128–141. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7452>
17. Петько Л.В. Імператив глобалізаційних перспектив – формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Педагогіка вищої та середньої школи: зб.наук.праць ; за ред. З.П.Бакум. – Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Вип. 41. – Кривий Ріг : Друкарня Романа Козлова, 2014. – С. 254–261.
 18. Петько Л.В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. праць ; ред. М.Б.Євтух. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Вип. 18. – С. 179–188. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8391>
 19. Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. Англійська мова для вступників до магістратури зі спеціальності 8.02030201 «Історія»: навч. пос. для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ . – [2-ге вид., доп. і випр] ; за ред. Сушка О.С., Гончарова В.І. – К. : Ун-т «Україна», 2011. – 160 с.
 20. План розвитку кафедри іноземних мов історичного та філософського факультетів на період з 2017–2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://philology.knu.ua/node/1299> (16.07.2017)
 21. Розвиток науки в Київському університеті за сто років / Відп. ред. М.А. Кушнар'ов. – К., 1935. – 296 с.
 22. Статистика поданих заяв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univ.kiev.ua/ua/abit/2016/Statistic/1> (16.07.2017)
 23. Список рекомендованих до зарахування 01.08.2017. Американістика та європейські студії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.history.univ.kiev.ua/images/rizne-pdf/Abit-2017/br01-08-2017/1.pdf>
 24. Учебные правила и программы историко-филологического факультета Императорского университета Св. Владимира / Сост. декан Н. Бубнов. – К. : Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1911. – 134 с.
 25. Шульгин В.Я. История университета Св. Владимира / Виталий Яковлевич Шульгин. – [репринт. изд. 1860 г.]. – К. : Лыбидь, 2010.–230 с.
 26. Higher Education in Ukraine: monograph / Ed. by Kremen V. and Nikolajenko S. – Bucharest : UNESCO CEPES, 2006. – 98 p.
 27. Liashchenko O.A., Babiy S.M. Designing virtual learning environment for teaching English for Special Purposes // Intellectual Archive. – 2017. – Vol. 6. – № 2. – PP. 92–101.
 28. Pet'ko L.V. Education, teaching, upbringing of students in the way of professionally oriented foreign language training // Geopolitical processes in the world today: Collection of scientific articles. – «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna (Austria). 2016. – P. 322–326.

УДК 378.016:811.111–26(091)

Могильний Леонід, Лященко Олеся. Викладання іноземних мов на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка: історія і сучасність.

Історія викладання романо-германських мов на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка відображає загальні тенденції відходу від вивчення латинської та грецької на користь сучасних європейських мов наприкінці ХІХ століття та поступовий розвиток комунікативного підходу у вивченні іноземних мов для загальноосвітніх та академічних цілей у ХХ столітті у вищій філологічній освіті України. Необхідність розгляду основних етапів викладання іноземних мов на історичному факультеті зумовлена відсутністю відповідного комплексного аналізу в науковій літературі. Тому ця робота спрямована на вивчення процесу формування та діяльності кафедр, які займаються викладанням романо-германських мов для істориків від заснування університету до сьогодні. Для досягнення поставленої мети в дослідженні використано методи історичного та джерелознавчого аналізу. Результати дослідження виявили три хронологічні періоди: 1. З 1934 по 1906 рр. вивчення сучасних європейських мов було не обов'язковим, оскільки латинська та грецька мови займали провідне місце в академічному навчанні. 2. З 1906 р. до початку 1970-х років якість викладання сучасних європейських мов значно покращилося в процесі переростання кафедри романо-германських мов у факультет іноземних мов. На жаль, у цей період історичний факультет не мав спеціалізованої кафедри для викладання іноземних мов за професійним спрямуванням для істориків. 3. З 1970-х рр., після заснування кафедри англійської для гуманітарних факультетів, викладання іноземних мов для істориків перейшло на якісно новий рівень. Завдяки методологічній роботі С.Тростянської, М.Потужної, Х.Кириченко, В.Карабана, А.Мусієнко та інших факультет має ефективні навчальні матеріали для вивчення іноземних мов з урахуванням специфіки історичного фаху. Нині ця робота ще більш активізувалася завдяки запровадженню Концепції викладання іноземних мов та створенню нової спеціальності «Американістика та європейські студії з поглибленим вивченням іноземних мов», яка відкрила нові можливості для професійного зростання істориків.

Ключові слова: романо-германські мови, класичні мови, історичний факультет.

Могильний Леонід, Лященко Олеся. Преподавания иностранных языков на историческом факультете Киевского национального университета имени Тараса Шевченко: история и современность

История преподавания романо-германских языков на историческом факультете Киевского национального университета имени Тараса Шевченко отражает общие тенденции отхода от изучения латинского и греческого в пользу современных европейских языков в конце ХІХ века и постепенное развитие коммуникативного подхода в изучении иностранных языков для общеобразовательных и академических целей в ХХ веке в высшем филологическом образовании Украины. Необходимость рассмотрения основных этапов преподавания иностранных языков на историческом факультете обусловлена отсутствием соответствующего комплексного анализа в научной литературе. Поэтому эта работа направлена на изучение процесса формирования и деятельности кафедр, занимающихся преподаванием романо-германских языков для историков начиная от основания университета до сегодня. Для достижения поставленной цели в исследовании использованы методы исторического и источниковедческого анализа. Результаты исследования позволили выделить три хронологических периода: 1. С 1934 по 1906 изучение современных европейских языков было необязательным, поскольку латинский и греческий занимали ведущее место в академической нагрузке. 2. С 1906 года до начала 1970-х годов качество преподавания современных европейских языков значительно улучшилось в процессе реорганизации кафедры романо-германских языков в факультет иностранных языков. В этот период исторический факультет не имел специализированной кафедры для преподавания

иностранных языков профессиональной направленности для историков. 3. С 1970-х гг., после основания кафедры английского для гуманитарных факультетов, преподавание иностранных языков для историков перешло на качественно новый уровень. Благодаря методологической работе С.Тростянской, М.Потужной, Х.Кириченко, В.Карабана, А.Мусиенко и др. факультет имеет эффективные учебные материалы для изучения иностранных языков с учетом специфики исторической профессии. Сейчас эта работа еще более активизировалась благодаря введению Концепции преподавания иностранных языков и созданию новой специальности «Американистика и европейские студии с углубленным изучением иностранных языков», которая открыла новые возможности для профессионального роста историков.

Ключевые слова: романо-германские языки, классические языки, исторический факультет.

Mogylny Leonid, Liashchenko Olesia. The Teaching of Foreign Languages at the Faculty of History in Taras Shevchenko National University of Kyiv: past and present.

The history of teaching Romance and Germanic languages at the Faculty of History at Taras Shevchenko National University of Kyiv mirrors common tendencies of transition from Latin and Greek to modern European languages in the late XIX-th century and development of a communicative approach to teaching second languages in the XX-th century in higher philological education of Ukraine. The urgent need to consider major milestones in teaching foreign languages at the Faculty of History stems from the lack of relevant comprehensive analysis in scientific literature. Therefore, this research is aimed at investigating the formation and development of departments involved in teaching Romance and Germanic languages to historians from the foundation of the University until today. In order to achieve the aim, historical method as well as a source study method of bibliographic and archival heuristics have been applied. The findings of the research have revealed three chronologically distinct periods: 1. From 1934 to 1906, training courses on modern European languages were optional since Latin and Greek held a top position in academic workload. 2. From 1906 to the early 1970's, the quality of teaching European languages improved significantly although the Faculty of History did not have a specialized department to provide training in second languages to meet the professional needs of historians. 3. Since 1970's, after the Department of English for Humanitarian Faculties was founded, teaching foreign languages to historians broke new ground. Due to the devoted methodological work of S.Trostyanskaya, M.Potuzhna, H. Kirichenko, V. Karaban, A. Musijenko and others the department developed effective teaching materials on second languages for specific purposes for historians. Nowadays, this work has intensified after the establishment of a new specialty 'Americanistics and European Studies with Advanced Studies in Foreign Languages', which has opened up new possibilities for the professional growth of historians.

Keywords: *Romance and Germanic languages, classical languages, Faculty of History.*

IMPACT OF GLOBALIZATION AND INFORMATIZATION OF SOCIETY ON THE EDUCATIONAL PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE STUDYING

Borzenko O.P.

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv National Automobile and Highway University (Ukraine, Kharkiv)

Statement of the problem. The globalization and informational processes taking place today in society have a great influence on the formation of socially meaningful qualities of a person ready to work in the conditions of constant development of all spheres of life. Modern changes in society put new challenges to one of the most important social institutions of society - the education system. The current state of development requires new approaches to the organization and improvement of the process of learning a foreign language. Application of information and communication technologies, multimedia educational systems helps to solve the main task of language education - formation of students' language competence.

The purpose of the article is to analyze the impact of globalization and information society on the organization of learning process of foreign language learning.

Analysis of the scientific research. The impact of problem of modern globalization processes attracts the attention of researchers, theorists, practitioners, and educators. The relevance determination of such research shows the growth of dissertation research, monographs, manuals, articles. V.Andriushchenko, I.Ziazium, V.Kremen, V.Kulishov, A.Oliinyk and others note that globalization processes in education system increase the development of global scientific culture, which facilitates the exchange of ideas, updating content and finding new forms and methods for organizing the educational process.

The works of domestic and foreign scholars who consider the educational process of studying foreign languages M.Barnett, E.Williams, D.Garmer, S. Kay Watkins, S.Nikolaieva, T.Elkin, L.Pet'ko, E.Rollstone and others are considered to be essential. Scientists have developed didactic-methodical approaches to learning foreign languages, which include a holistic algorithm for learning the

knowledge, skills, forming lexical language skills, as well as the development of abilities and skills of spoken language. T. Elkin (West Jordan, Utah) finds out that systematic reading and writing contributes to the formation of a student's readiness for foreign language communication. S. Kay Watkins offers his effective method of teaching foreign language communication – a method for presenting new words, phrases, sentences, audio, videos, printed cards, tables. E. Rowllston (Los Angeles, CA) argues that the use of various TV shows, films, cartoons, audio books, and advertisements are an integral part of mastering a foreign language. D. Garmer among the benefits of group work sees an increase in speech practice, an exchange of thoughts, a comparison of different thoughts of individual students, and the participation of everyone in the discussion. The work of the group requires more effort from the teacher [25, p. 117].

Domestic scientists O. Zubenko, G. Kozlakova, O. Mukoviz, G. Onkovych and others, in their studies indicate the wide introduction of technical means of information and communication technologies, as well as the analysis of their didactic functions when learning a foreign language.

The analysis of scientific and pedagogical sources suggests that in globalized and informative society, the process of learning foreign language requires the introduction of advanced methods, learning tools, regular, continuous, systematic information search [3, p. 146].

The main material. Globalization has come into the life of all mankind, has changed the usual and stable notions of immutable concepts, caused radical changes in the economy, finances of the countries of the world. Globalization has become the most important real characteristic of the modern world system, one of the most influential forces that determine the direction of our planet and strengthens the interdependence and mutual influence in various fields, including economy, politics, ideology, social sphere, culture, education, environment, lifestyle, the conditions of human existence, as well as the intensification of international relations.

Famous scientist F. Fukuyama believes that thanks to globalization, there is a unified world based on market principles that are guided by supranational bodies (UN, IMF, TNC (multinational corporations), and others.) [23, p. 103].

The words "global tendencies," as M. Hooche writes, signaled to everyone something that was happening "somewhere there" and how it might affect life "here." Now the boundaries between "there" and "here" disappear. "We have to deal with the world which is united ..." [26, p. 11].

Theorists M. Castells and A. Toffler [28] see the future civilization at the heart of the development and the existence of which there is information that is the property of interaction with both the spiritual and the material world of men. Therefore, information, knowledge, and information technologies are the main sources of productivity and competitiveness growth and determine simultaneously both socio-cultural life of a person and their material existence.

The analysis of scientific sources, publications showed that the issue of globalization and information processes in their studies regarded by many domestic and foreign scientists, theorists, analysts, sociologists, for example: A. Halchynskiyi, A. Giddens, I. Dakhno, E. Zahrava, M. Castells, R. Robertson, A. Toffler, M. Waters, F. Fucuyama, Yu. Habermas and others. Scientists emphasize that there is no consensus on the definition of the term "globalization", and there is not any clear definition of this concept. Both in domestic and in foreign professional literature, economic approaches to globalization prevail. There also appear arguments in favor of the statement that globalization is not a purely economic phenomenon because it affects labor, information, intellectual resources, education, and science, art [21, p. 56; 15].

Interesting is the definition of a domestic scientist A.S. Halchynskiyi that emphasizes the global level is not postindustrial economy itself, but also post-industrial, information society which occupies an important place of knowledge and information [6, p. 270].

Globalization means the growing interdependence of countries around the world, the creation of a single labor market, capital goods, including the knowledge

market, in connection with which education can no longer be built exclusively on a national foundation. The development of new technologies, the formation of socially meaningful human qualities, modern changes in society put new challenges to one of the most important social institutions of a society – the system of education. Knowledge is determined by the main value of both a person and a society. The paradigm of education is changing, where technology and pedagogy are considered as one. The leading place of knowledge in a society means the emergence of an information society based on knowledge.

The catalyst for globalization and informatization processes has been the rapid development of information and communication technologies, which gave a powerful impetus to increase access to education and training and the ability to create new effective and individual learning methods [7, p. 59; 15]. These technologies are increasingly used in scientific research and other fields of public life, modifying them and providing new qualities, senses and dimensions to social and human development [1, p. 24].

A scientist and a sociologist A.Giddens believes that the impact of globalization on the civilization of mankind is very large. Time and space are shrinking thanks to modern transport systems and communication systems. Communication became practically instantaneous [24].

It should be noted that the breakthrough in the field of global communications was made with the opening of the Internet. The Internet has made it possible to make instant communication and communication through e-mail with a favorite corner of the globe. On the basis of the Internet there appeared some social networks - Facebook, Twitter, and others. Another manifestation of the communication phenomenon is the unprecedented distribution of mobile computerized devices that provide users with mobility and facilitate access to information resources. There appeared modern stand-alone mobile devices (note, netbooks, tablets, phones, which eliminate the dependence of the process of working with the study literature.

At the heart of the socio-economic development of the information society there lays not material production, but the production of information knowledge. The

increasing development of high technologies raises the demand for intellectualism in the education of the general population of any country. It dramatically changes the state of education in society, its institutional status. Modern society needs mass qualitative education [11, p. 22].

The society began to realize more deeply that knowledge of a foreign language guarantees significant advantages for integration into the world community. The level of education of specialists in any professional field necessitates the possession of a foreign language not only at the domestic level, but also in a much broader understanding that enables professional foreign language communication in various spheres of international activity, provides socialization in a modern globalized society. For example, in the United States universities in the classroom of professional foreign language the communication methods are actively used, based on the principle of systematic and consistency and a set of views on how to achieve the best results in the learning process [8, p. 65, 67]. But the main thing is the development of skills of speech. Various dialogues, discussions, simulation of the situation of professional communication, comparison maximize the achievement of the goal of learning. Students learn to argue their statements, defend their own opinions, as well as the culture of conducting discussion [22, p. 35].

The system of teaching foreign languages, which has developed in the last century, can not fully meet the demands of modern life. Many educational institutions in the world use different teaching strategies and technologies for teaching a foreign language. Teachers are looking for and applying the latest methods, technologies in teaching foreign language. Today it is impossible to imagine the work of a teacher of a foreign language without the use of modern computer technologies, which became one of the new means of training, control and management of the learning process [2, p. 189, 190; 13; 18; 19]. Internet-resources – a convenient way to get acquainted with the culture of other countries and people, communication, information, inexhaustible source of educational process.

Information Internet resources play an important role in the formation of communicative competence. These are sites, trainings, reproductions of language

skills for preparing for international exams, determining the level of language proficiency. These resources are the tools designed to facilitate the learning of languages that have spelling checking programs, voice synthesizers to formulate the correct pronunciation, online dictionaries, and enable the use of authentic resources. The aforementioned means form independent, creative and critical thinking for students. [20, p. 99].

In the study of a foreign language, visibility and various didactic materials (maps, diagrams, drawings, images, tables, traditional printed materials, etc.), audiovisual means (graphics, animation, photos, video, sound) for enrichment, provision of dynamic presentation of material, implementation of experimental research, creation of conditions for independent work are widely used. Independent work is additional reading in a foreign language, writing essays, preparing presentations in a foreign language, studying in extra-curricular time. Foreign language learning requires a person-centered approach.

The possibilities of using a computer in the study of a foreign language are very large: ranging from the testing of personal abilities, the training of the necessary educational material, the level of knowledge to the training of certain skills and abilities. A student is provided with the opportunity to use various help guides, dictionaries, etc. The educational computer program is a simulator that organizes the student's independent work, manages and creates conditions under which knowledge is formed [4, p. 23].

The use of multimedia teaching systems helps to solve the main task of language education - the formation of students' language competence. Students have the opportunity to practice in spelling; study lexical materials; to improve the understanding of audio texts (audio is made in two voices: one speaks in native, and the other one is foreign: all differences in translation are clearly marked by changes in tone, speed and strength of voice, intonation); develop reading techniques; study grammar; train the pronunciation; to simulate the conditions of communicative activity; to implement them in a variety of training exercises of a situational nature; study the word by sounds; record your pronunciation of this word with further

evaluation of the quality of pronunciation; listen to full or fragmented dialogs on a variety of topics; have the opportunity to hear classical authentic speech [6, p. 89].

Information environment for learning a foreign language provides conditions for the creative acquisition of language skills; integration of various forms and strategies aimed at developing independent cognitive activity in the process of individual and group work of students; increased motivation of educational process; organization of cognitive communication activities with native speakers on the Internet; forming on the basis of linguistic knowledge of modern information culture [20, p. 97, 99] and improving the quality of teaching a foreign language.

In the process of learning foreign language, one of the ways of activating students is the design, or the method of projects, when the student independently plans, creates and protects their project, and by this is actively involved in the process of communicative activity. The main purpose of the design methodology is self-improvement and self-expression, implementation in practice of the acquired skills and abilities, language development, ability to correctly and reasonably present the research material. Types of projects can be: role games, staging (fairy tales, TV shows, and holidays); research (regional studies, generalization of scientific knowledge); creative (works, translation, scripts, and wallpapers). The design method helps to develop linguistic abilities, interest in language learning, and the need for self-education. The project method complements other types of foreign language learning technologies [20, p. 98–99; 14; 18].

Today, the requirements for the knowledge of foreign languages by specialists of all levels change, practical skills are acquired, which include knowledge at the oral and written levels, and the ability to use a foreign language in their professional activities. An effective means of controlling the learning of a foreign language is computer testing. The use of tests makes it possible to control the level of the formation of speech skills and abilities in a large number of students in a relatively short time.

It should be noted that in the educational systems of foreign countries, test control in the teaching of foreign languages has long been central to the role of the

main tool for determining the level of academic achievement in the acquisition of foreign languages. In the US, UK, Europe, it is the main means of controlling the quality of student knowledge. Testing opens great opportunities for effective and qualitative control in the organization of foreign language teaching, which together with other components of the learning process can ensure successful achievement of learning objectives [9, p. 43, 44, 46].

New time, new conditions required a revision of both the general methodology and specific methods of teaching a foreign language. A modern specialist must be able to organize their work on a scientific basis, possess computerized methods of collecting, storing and processing information, apply it in the field of professional activity, be able to acquire new knowledge, using modern information educational technologies, etc. [12, p. 47; 17].

The modern world is a dynamic world of communication, which is associated with globalization processes that involve regular contacts in various spheres between representatives of different cultures. Cross-cultural contacts become more frequent, longer, and in their context, practical activities are carried out. Intercultural competence facilitates the development of practical skills of communication with representatives of other cultures, allows maximizing cooperation and mutual understanding [10, p. 47; 27].

Conclusions and perspectives of further research. The modern globalization and information society requires the education system to update the teaching methods, the introduction of new educational technologies to the teaching of a foreign language. Modern trends in language education are the diversity and adaptation of the conditions for learning a foreign language, the variability of methods and means of training that require a teacher of ability and readiness for professional development. The process of studying a foreign language requires intensive active mental work of the student. The achievement of the desired results becomes impossible without the use of innovative approaches that expand and diversify students' opportunities, provide access to a large number of authentic

materials, provide the opportunity to work in a convenient mode, facilitate the individualization and differentiation of the process of learning a foreign language.

The study does not cover all aspects of this problem. As perspective directions of further researches, we consider development of new questions of theoretical substantiation of influence of globalization and information processes on improvement of organization of educational and teaching process of a foreign language study. Particular attention is needed to further developments in the area of goal detail, planning, strategy development, use of a systematic approach, new aspects of the development of teaching competence of teachers, enhancement of their qualifications, mastering of modern advanced educational technologies from the problem being studied.

References:

1. Borzenko O. Modern Media Education – a new level of educational process in society globalization // Problems of engineering pedagogical education. Collection of scientific works. Issue 48–49. – Kharkiv, Ukrainian Engineering Pedagogical Academy (UEPA) – 2015. – P. 21–25.
2. Borzenko O. The Use of educational computer technologies in educational process of the university // Problems of engineering pedagogical education. Collection of scientific works. Issue 52–53. – Kharkiv, Ukrainian Engineering Pedagogical Academy (UEPA) – 2016. – P. 189–195.
3. Borzenko O. Innovative learning technologies and their influence on the process of foreign language teaching // Materials of the Third All-Ukrainian Scientific and Practical Conference devoted to the 70th anniversary of the foundation of the Kyiv National University of Trade and Economics "The combination of innovative and traditional technologies of teaching Ukrainian and foreign languages as a factor of ensuring knowledge efficiency. – Kharkiv : RVB KhtIE KNTUE, 2016. – P. 146–150.
4. Borzenko O. Formation of a foreign-language communicative competence using modern approaches and innovative technologies in teaching students of higher educational institutions // Scientific notes of the National University "Ostroh Academy" series "Philological". Issue 63. – 2016. – P. 22–25.
5. Buzhykov R. Features of intellectualized learning of foreign languages in high school // Higher Education of Ukraine. – 2005. – № 3. – P. 88–91.
6. Halchynskiyi A. Global transformations: conceptual alternatives. Methodological aspects: Sciences kind. – K. : Lybid, 2006. – 312 p.
7. Desiatov T. Trends in the Development of Continuing Education in Eastern Europe (second half of the twentieth century): [monograph]. – K. : Art Eks, 2005. – 335 p.

8. Kikina N. Education for professional foreign language communication of students at US technical universities for credit-module system // Higher education. – 2012. – No. 7. – P. 65–71.
9. Lazaruk G. Computer testing as a means of checking the quality of knowledge of foreign language students of VTNZ // Higher Education of Ukraine. – 2008. – No. 3. – P. 43–47.
10. Lototska O., Sobchuk L. Realities in the Intercultural Aspect of Translation of English Texts // Philological treatises. – 2013. – Vol. 5. – No. 4. – P. 47–51.
11. Oliinyk V. Distant Education Abroad and in Ukraine / V. Oliinyk // Image of a Modern Teacher. – 2001. – № 1. – P. 22-29.
12. Onkovych G. "Dialogue of Cultures" as Modern Pedagogical Technology // Higher Education of Ukraine. – 2011. – No. 4. – P. 42–47.
13. Pet'ko L.V. Actuality of forming of the professionally oriented educational environment in the conditions of university / Gumanitarnyj visnyk DVNZ «Perejaslav-Hmel'nyc'kyj state pedagogical university named after Grygoryi Skovoroda»: [Collection of scientific articles]. – Perejaslav-Hmel'nyc'kyj, 2014. – Issue. 33. – P. 128–141.
14. Pet'ko L.V. Involving of college students to project methods in English – one of the conditions for lifelong learning // Scientific session : collection of scientific articles ; compilers L.P.Vovk, O.S.Padalka. – K. : Vyd-vo NPU named after M.P. Drahomanova, 2010. – Book 2. – P. 383–387.
15. Pet'ko L.V. The imperative of globalization perspectives – the forming of the professionally directed foreign language educational environment in the conditions of university / Pedagogy in higher and secondary school : Collection of scientific articles. – Issue 41. – Kryvyj Rig : Drukarnja Romana Kozlova, 2014. – P. 254–261.
16. Pet'ko L.V. Conception of creating of the textbooks for taking an entrance examination in foreign language in professional way to magistracy // Innovation in Education. – M., 2014. – No. 4. – P. 63–74.
17. Pet'ko LV, Nikolaenko V.V. Program of entrance exam in a professionally oriented foreign language (English, German, French) to magistracy in M.P.Dragomanov National Pedagogical University : methodical instructions for students, bachelors and lecturers ; by ed. Goncharov V.I. – [2nd ed.], 2011. – K., 2011. – 76 p.
18. Pet'ko L.V. Professionally oriented learning techniques as means of professionally oriented foreign language teaching environment formation in the conditions of university // International scientific forum : Collection of scientific articles. – 2015. – Issue. 18. – P. 179–188.
19. Pet'ko L.V. Philosophical-pedagogical points of views to understanding of the «professionally oriented foreign environment» in modern realities of education // Young Scientist. – 2015. – No. 2(17). – P. 87–90.
20. Serdiuk O. Innovations in the methodology of teaching foreign languages in higher educational institutions of Ukraine at the present stage // English Studies and American Studies. – 2014 – Issue 11. – P. 96–100.

21. Khomenko O. Inter-language preparation as an inalienable component of higher education in the conditions of globalization and informatization of society // Higher education of Ukraine. – 2012. – No. 2. – P. 55–61.
22. Betts M., Smith R. Developing the credit-based modular curriculum in higher education // Routledge, 1998. – P. 35–45.
23. Fucuyama F. Social Capital and Global Economy // Foreign Affairs. – 1995. – Vol. 75. – September – October. – P. 89–103.
24. Giddens A. Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics // Cambridge: Polity Press. – 1994. – 710 P.
25. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – 3rd Edition // Harlow: Longman, 2005. – 370 p.
26. Haughey M., Jacupec V., Garrick J. Global Society Needs Flexible Learning // Flexible Learning, Human Resource and Organizational Development: Putting Theory to Work. – 2000. – P. 11.
27. Pet'ko Lyudmila. Multicultural upbringing of students and the formation of professionally oriented foreign language teaching environment // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017.
28. Toffler A. Szok przyszlosci. – Poznan, 1999.

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

1. Борзенко О. Сучасна медіаосвіта – новий рівень розвитку навчального процесу в умовах глобалізації суспільства // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук.пр. – Харків, Українська інженерно-педагогічна академія (УІПА). – 2015. – Вип. 48-49. – С. 21–25.
2. Борзенко О. Використання освітніх комп'ютерних технологій у навчальному процесі ВНЗ // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : збірник наук. пр. – Харків : УІПА, 2016. – Вип. 52–53. – С. 189–195.
3. Борзенко О. Інноваційні технології навчання та їх вплив на процес викладання іноземної мови // Поєднання інноваційних і традиційних технологій навчання української та іноземних мов як чинник забезпечення дієвості знань : матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. присв. 70-річчю з дня заснування Київського національного торговельно-економічного університету – Харків : РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2016. – С. 146–150.
4. Борзенко О. Формування іншомовної комунікативної компетентності при використанні сучасних підходів та інноваційних технологій і навчанні студентів ВНЗ // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Філологічна». – 2016. – Вип. 63. – С. 22–25.
5. Бужиков Р. Особливості інтелектуалізованого навчання іноземних мов у вищій школі // Вища освіта України. – 2005. – № 3. – С. 88–91.
6. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : наук. вид. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.

7. Десятов Т. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття): [монографія]. – К. : Арт Ек, 2005. – 335 с.
8. Кікіна Н. Навчання професійному іншомовному спілкуванню студентів у технічних університетах США за кредитно-модульною системою // Вища освіта. – 2012. – № 7. – С. 65–71.
9. Лазарук Г. Комп'ютерне тестування як засіб перевірки якості знань з іноземної мови студентів ВТНЗ // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 43–47.
10. Лотоцька О., Собчук Л. Реалії в міжкультурному аспекті перекладу англomовних текстів // Філологічні трактати. – 2013. – Том 5. – № 4. – С. 47–51.
11. Олійник В. Дистанційна освіта за кордоном та в Україні // Імідж сучасного педагога. – 2001. – № 1. – С. 22–29.
12. Онкович Г. "Діалог культур" як сучасна педагогічна технологія // Вища освіта України. – 2011. – № 4. – С. 42–47.
13. Петько Л.В. Актуальність формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди»: зб. наук.пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 33. – С. 128–141. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7454>
14. Петько Л.В. Залучення студентів коледжів до проектних методик англійською мовою – одна із умов неперервної освіти // Наукова сесія присвячена 175-річчю Національного педагогічного ун-ту імені М.П. Драгоманова / упор. Л.П.Вовк, О.С.Падалка. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – Книга 2. – С. 383–387. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7937>
15. Петько Л.В. Імператив глобалізаційних перспектив – формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Педагогіка вищої та середньої школи: зб.наук.пр. ; за ред. З.П.Бакум. – Криворізький пед. ін-т ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Вип. 41. – Кривий Ріг : Друкарня Романа Козлова, 2014. – С. 254–261. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7453>
16. Петько Л.В. Концепція создания учебных пособий для вступительного экзамена в магистратуру по иностранному языку профессиональной направленности // Инновации в образовании : научно-методический журнал / учред. Современная гуманитарная академия ; гл. ред. И.В.Сыромятников. – М., 2014. – № 4. – С. 63–74. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7848>
17. Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магистратури НПУ ім. М. П. Драгоманова: методичні вказівки для студентів, бакалаврів та викладачів

- ВНЗ / за ред. Гончарова В. І. – 2-ге вид., доп. і випр., 2011. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 76 с.
18. Петько Л.В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. пр.; ред. М.Б.Євтух. – Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Вип. 18. – С. 179–188. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8391>
 19. Петько Л.В. Філософсько-педагогічні підходи до розуміння «професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища» в сучасних реаліях освіти // Молодий вчений. – Херсон : ТОВ «Видавничий дім «Гельветика», 2015. – № 2 (17). – С. 87–90. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7451>
 20. Сердюк О. Інновації у методиці викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах України на сучасному етапі // Англїстика та американїстика. – 2014. – Випуск 11. – С. 96–100.
 21. Хоменко О. Іншомовна підготовка як невід'ємний складник вищої освіти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства // Вища освіта України. – 2012. – № 2. – С. 55–61.
 22. Betts M. Developing the credit-based modular curriculum in higher education / M. Betts, R. Smith. // Routledge, 1998. – P. 35–45.
 23. Fucuyama F. Social Capital and Global Economy // Foreign Affairs. – 1995. – Vol. 75. – September – October. – P. 89–103.
 24. Giddens A. Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics // Cambridge : Polity Press. – 1994. – 710 p.
 25. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Third Edition // Harlow: Longman, 2005. – 370 p.
 26. Haughey M., Garrick J. Global Society Needs Flexible Learning // Flexible Learning, Human Resource and Organisational Development: Putting Theory to Work. – 2000. – P. 11.
 27. Pet'ko Lyudmila. Multicultural upbringing of students and the formation of professionally oriented foreign language teaching environment / Lyudmila Pet'ko // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017.
 28. Toffler A. Szok przyszlosci. – Poznan, 1999.

Анотації.

УДК 37.016:81'243]:316.32

Борзенко О.П. Вплив глобалізації та інформатизації суспільства на навчальний процес вивчення іноземної мови.

Проаналізовано процеси глобалізації та інформатизації суспільства, їх вплив на організацію навчального процесу вивчення іноземної мови. Розкрито суть і специфіка понять "глобалізація", "інформатизація". Схарактеризовано погляди науковців щодо цього питання. Простежено вплив новітніх методів навчання на вдосконалення та підвищення якості процесу вивчення іноземної мови, організації самостійної роботи студентів. Розглянуто сучасні тенденції розвитку методів навчального процесу вивчення іноземної мови. Установлено, що інформаційно-комунікаційні технології можна вважати однією з головних

складових забезпечення сучасного навчального процесу, основою формування нового інформаційно-освітнього середовища зі специфічними дидактичними вимогами, які змінюють стиль викладання та рівень освоєння знань, дають можливість використовувати необмежений обсяг інформації, розвивають уміння працювати, а також формують особистість майбутнього фахівця в умовах глобалізації та інформатизації суспільства, сприяють підвищенню якості викладання іноземної мови. Аналізуються можливості використання комп'ютера при вивченні іноземної мови. Виявлено, що в процесі навчання іноземної мови одним із способів активізації студентів є метод проектів, коли студент самостійно планує, створює і захищає свій проект, тобто активно залучається до процесу комунікативної діяльності, самовдосконалення й самовираження, а також одним із ефективних та об'єктивних методів визначення досягнень студентів є педагогічні тести, в тому числі і комп'ютерні тести.

***Ключові слова:** глобалізація, інформатизація, навчальний процес, знання, іноземна мова, викладач, студент.*

Борзенко А.П. Влияние глобализации и информатизации общества на учебный процесс изучения иностранного языка.

В статье проанализированы процессы глобализации и информатизации общества, их влияние на организацию учебного процесса изучения иностранного языка. Раскрыта суть и специфика понятий «глобализация», «информатизация». Рассмотрен ряд мнений некоторых ученых по этому вопросу. Прослежено влияние новых методов по усовершенствованию и повышению качества процесса изучения иностранного языка, организации самостоятельной работы студентов. Рассмотрены современные тенденции развития учебного процесса изучения иностранного языка. Установлено, что информационно - коммуникационные технологии можно считать одной из главных составляющих обеспечения современного учебного процесса, основой формирования новой информационно - образовательной среды со специфическими дидактическими требованиями, которые изменяют стиль преподавания и уровень освоения знаний, дают возможность использовать неограниченный объем информации, развивают умения работать, а также формируют личность будущего специалиста в условиях глобализации и информатизации общества, способствуют повышению качества преподавания иностранного языка. Анализируются возможности использования компьютера при изучении иностранного языка. В процессе обучения иностранного языка одним из способов активизации студентов есть метод проектов, когда студент самостоятельно планирует, создает и защищает свой проект, таким образом, активно приобщается к процессу коммуникативной деятельности, самосовершенствованию и самовыражению, а также одним из эффективным и объективным методом определения достижений студентов есть педагогические тесты, в том числе и компьютерные тесты.

***Ключевые слова:** глобализация, информатизация, учебный процесс, знания, иностранный язык, преподаватель, студент.*

Borzenko O.P. Impact of globalization and informatization of society on the educational process of foreign language studying.

The processes of globalization and society informatization, their influence on the organization educational process of studying a foreign language are analyzed in this article. The essence and specific concepts of "globalization", and "informatization" are revealed. The scientists' views on this issue are described. The influence of the newest methods of teaching on improving and increasing the quality of the learning process of a foreign language, organization of independent work of students is traced. The modern tendencies of educational process of a foreign language study methods development are considered. It has been established that information and communication technologies can be considered as one of the main components of providing modern educational process, the basis of formation of a new informational and educational environment with specific didactic requirements that change the style of teaching and level of knowledge development, give an opportunity to use unlimited amount of information, develop skills of work, as well as forming the personality of a future specialist in the conditions of globalization and

informatization society, contribute to improving the quality of teaching a language. The possibilities of using a computer in studying a foreign language are analyzed. It has been revealed that in the process of learning a foreign language, one of the methods of activating students is a method of projects, when a student independently plans, creates and protects their project, so becomes actively involved in the process of communicative activity, self-improvement and self-expression. One of the effective and objective methods of definition achievements of students are pedagogical tests, including computer tests.

Keywords: *globalization, informatization, educational process, knowledge, foreign language, teacher, student.*

«МІЙ ШЛЯХ» – ПЕРШИЙ ТАНЕЦЬ ПРЕЗИДЕНТА США ДОНАЛЬДА ТРАМПА НА БАЛУ В ЧЕСТЬ ІНАВГУРАЦІЇ (лінгвосоціокультурний аспект навчання іноземної мови)

Петько Л.В.

к.пед.н., доцент

НПУ імені М.П.Драгоманова (Україна, Київ)

Актуальність. Продовжуючи нашу тему розгляду проведення інавгурації 45-го новообраного Президента США [9; 42] (рис.1), зупинимося на урочистому балі, який відбувається після основних офіційних подій у Washington Convention Center, проведення якого належить до американських традицій, започаткованих ще у 18 столітті, на якому обраний президент країни запрошує свою дружину на перший танець у ролі президента і першої леді США.

Запропонований нами контекст розгляду традиції президентських інавгураційних балів ми спрямовуємо на формування професійно орієнтованого іншомовного навчального

середовища в умовах університету для

майбутніх політологів, музикантів, хореографів, менеджерів соціокультурної діяльності, дизайнерів, викладачів іноземної мови, перекладачів, психологів та ін.

За традицією у перший день інавгурації Дональд Трамп провів 3 бали.

Два основних бали – the Liberty ball (рис. 2)

та the Freedom ball – проходили у конференц-центрі імені Уолтера

Е.Вашингтона, де новообраний Президент США для першого танцю свій вибір

Рис. 1. Інавгурація Д.Трампа

Рис. 2. The Liberty ball

зупинив на пісні «My Way» Френка Сінатри. У приміщенні Національного музею (National Building Museum) відбувся третій бал – бал Збройних сил США, на якому Президент Д.Трамп крім своєї промови ще і відповідав на питання присутніх військових.

Рис.3. Бал Збройних сил США

Музичним супроводом танцю на третьому балі слугував світовий шлягер, кавер пісні американської співачки Уїтні Хьюстон «I Will Always Love You» з американської кінострічки «Охоронець» (*The Bodyguard*, 1992, США) у виконанні американської групи Josh Weathers Band. Під час танцю

Рис. 4. Танець «I Will Always Love You»

його головні учасники помінялися парами з військовими (рис. 3, 4), що викликало в залі оживлення. Бал Збройних сил закінчився військовим салютом і розрізанням шаблею гігантського торта Д.Трампом разом з віцепрезидентом М.Пенсом (рис. 5), що було широко висвітлено в пресі, зокрема, в газеті «The Washington Post» (відео) [48].

Рис. 5. Інавгураційний торт

Отже, Дональд і Меланія Трампи танцювали свій перший танець нових господарів Білого дому на урочистому Liberty ball під пісню Френка Сінатри «My Way». У кінці танця до президентської пари на сцені приєдналися віцепрезидент Майк Пенс зі своєю дружиною Карен і діти Трампа: Іванка зі своїм чоловіком Джаредом Кушнером, сини Дональд і Ерік з дружинами та дочка Тіффані з партнером [46]. Після балу Liberty Трамп и Пенс із дружинами відправилися на другий інавгураційний бал Freedom, що проводився в тій же будівлі конференц-центру імені Уолтера Е. Вашингтона.

Тому, з огляду на викладене, культова пісня Френка Сінатри «My Way» [50], її вибір Д.Трампом для першого танця – що сказав Френк Сінатра, виконуючи пісню за Д.Трампа – *стало метою нашого розгляду*, тому що «музикою можна висловите те, що не можна висловити словами [1, с. 80]».

Виклад матеріалу. Розглядаючи у ретроспективі сценичне «життя» пісні-легенди «My Way» зазначимо, що серед її виконавців такі метри світової естради як *Елвіс Преслі* [34], *Муслім Магомаєв* [53], один із найвидатніших оперних співаків ХХ століття італієць *Лучано Паваротті* (Luciano Pavarotti) [52], видатні іспанські тенори *Пласідо Домінго* (Plácido Domingo) і *Хосе Каррерас* (José Carreras) сонячна французька співачка *Мірей Мат'є* (Mireille Mathieu) [37], канадська поп-діва *Селін Діон* (Celine Dion) [49], *Ніна Хаген* (Nina Hagen «My Way», панк-версія на англійській та німецькій мовах [27], *Francisco* [29], *Il Divo* [31], Хуліо Іглесіс (*Julio Iglesias*) [32], мексиканська актриса і співачка *Лусія Мендес* (*Lucía Méndez*) [35], іспанський співак *Рафаель* (Raphael) [47], французький співак *Клод Франсуа* (Claude François) [30], французький актор і співак *Флоран Паньї* (Florent Pagny) [28], у творчості яких хіт середини 20-го століття «My Way» зайняв чільне місце. І співакам було що сказати своїм шанувальникам, тому що кожен з них доносив до слухачів свій підтекст пісні «Мій шлях».

Перша зустріч з піснею відбулася у 1967 р., коли вперше її оригінальну версію виконав французький співак і композитор Клод Франсуа, та і назва була зовсім інша (як і текст) – «Comme d'habitude» – «Як завжди» (слова: Жиль Тибо і Клод Франсуа, музика: Жак Рево і Клод Франсуа).

Френк Сінатра почув цю пісню у виконанні куміра Франції Клода Франсуа, але співати на французькій мові не міг, тому звернувся до Пола Анки (*Paul Albert Anka*) [21; 22; 38; 40], зірки естрадного рок-н-ролла, канадсько-американського співака ліванського походження, щоб той написав текст пісні англійською мовою. Музика залишилася, а текст пісні і вкладений у нього зміст став абсолютно іншим. Якщо в пісні «Comme d'habitude» («Як завжди») йшлося про втому від буденності життя молодої пари, нещирість стосунків, – і так

щодня, то пісня після творчої обробки Пола Анки отримала нове обличчя, стала називатися – «My Way», і у 1969 р. «вибухнула» у виконанні Ф.Сінатри як в Америці, так в усьому світі.

Вона стала піснею-сповіддю. У кожного виконавця (вище ми згадали самих відомих) – своя інтерпретація пісні, своє її розуміння, подання і донесення до слухача змісту кожного її слова, водночас, висловлюючи глибокі переживання і емоції, але смисл завжди один: все що зроблено людиною у протязі життя – те й залишається.

Отже, англійський текст не відповідає французькому першотексту. Розповідь веде одна особа. Чоловік пройшов, на його думку, значну частину свого життєвого шляху. Настав час підбити підсумки («збирати каміння»). Незважаючи на помилки і складності, які зустрічалися в житті, на думку наратора, воно прожите гідно, в активній праці, де багато було зроблено і немало досягнуто. Наголошується на тому, що людина повинна робити власні вчинки, самостійно приймати рішення, вірити в себе і йти до наміченої мети. Оповідач говорить, що він в житті завжди чинив на свій розсуд – по-своєму, це – його життєве кредо, завдяки якому він багато домігся, звідки тому і рефрен – «я це зробив» (I did it), можна і як «мені це вдалося», «у мене вийшло».

Це – пісня про людину, яка вже пройшла достатній життєвий шлях, пройшла його гідно, залишила після себе справи, має великий життєвий досвід, але життя не скінчилося, – воно продовжується.

Зазначимо, що низка вчених вважають спілкування за допомогою музики емоційним спілкуванням, де музика сприймається як потік емоційних ставлень особистого характеру, а «спілкування за допомогою музики вважається емоційним, оскільки музика відображає емоційні й почуттєві стани [1, с. 81]». У свою чергу, інформаційні й комунікативні можливості музики на відміну від мови пов'язані з вираженням вражень невизначеного значення і великої сили почуття, «яке наближується за своїм емоційним вираженням до динамічного пульсування змістовної мови [1, с. 81]».

Нижче наводимо текст пісні з перекладом на українську мову, де для зручності надано запис музичного акомпанементу (акорди) над кожною фразою.

My Way

Paul Anka Jacques Revaux,
Claude François

Мій шлях

Сл. Пол Анка Муз. Жак Рево,
Клод Франсуа

And now the end is near	C Em Тепер в кінці шляху,
And so I face the final curtain	Gm A Всього лиш крок до забуття,
My friend I'll say it clear	Dm Промовлю друзям без страху,
I'll state my case of which I'm certain	G C Скажу я все без каяття.
I've lived a life that's full	C C7 Моє життя було з повна,
I traveled each and every highway	F Fm Я зрозумів усе в думках
And more, much more than this I did it my way	C G F C Дано життя для чого нам? – Кожному свій Шлях.
2. Regrets I've had a few	Шкодную я, що все пройшло?
But then again too few to mention	Звичайно, так... Та не багато...
I did what I had to do	Хай не завжди щастило-йшло,
And saw it through without exemption	Та буде все ж нам, що згадати.
I planned each charted course	Кроки свої передбачав,
Each careful step along the byway	Та каявся в своїх думках.
And more, much more than this	Ще не прийшов вже мій фінал,
I did it my way	Я не завершив Шлях...
Приспів 1	
Yes there were times I'm sure you knew	C C7 F Часи звичайно були ті,
When I bit off more than I could chew	Коли я голову губив,
But through it all when there was doubt	Dm G Коли я Сон згубив в житті,
I ate it up and spit it out, I faced it all	Em Am Коли боявся й відступив,
And I stood tall and did it my way	Dm G F C Тепер життя моє в піснях, Я не закінчив Шлях...
3. I've loved, I've laughed and cried	Я жив – і я кохав, сміявся я і гірко плакав,

I've had my fill, my share of losing	Губив і знову знаходив,
And now as tears subside	Без сліз клав голову на плахту.
I find it all so amusing	
To think I did all that	Хто б знав! – Я це все зміг!
And may I say not in a shy way	Хотів вернутись як той Птах?
Oh no, oh no, not me	Та ні... Мій термін ще не сплив...
I did it my way	І дорогий мій Шлях...
Прислів 2	
For what is a man what has he got	В чім моя сутність? Що в мені?
If not himself then he has naugh	Якщо не я? То хто ж мій трунок?
To say the things he truly feels	Бо я без Віри-в темноті...
To say the things he truly feels	Представить хто життя рахунок...
And not the words of one who kneels	В Душі не зраджувати. –Так!
The record shows I took the blows	І свій пройти Шлях...
	Соло-(1й рядок II-ва)
And did it my way [50]	В Душі не зраджувати.-Так! І свій пройти Шлях.... [49]

Слухаючи пісню, читаючи її текст, виникає питання, до якого музичного жанру вона належить? Відповідь ми знайшли в інтерв'ю Пола Анки, автора англійського тексту пісні [25]. Він сказав, що того часу, коли на прохання Сінатри написати англійський текст до французького шлягера «Comme d'habitude», Анка був захоплений поезією середньовічного французького поета Франсуа Війона [20], зробив переклад його віршів, що, у свою чергу, відбулося і в тексті «My Way». Тому це дає можливість зробити припущення (зі слів Пола Анки), що текст пісні

Рис. 6. Франсуа Війон належить Франсуа Війону (рис. 6).

З огляду на сказане, звернемося до творчості Франсуа Війона (1431 – між 1463 і 1491 рр.), поета пізнього середньовіччя, віршам якого були притаманні надзвичайна звучність, гнучкість і музичність, і з'ясуємо, що в його баладах головний герой розкривається двопланово: події його життя та його емоції, настрої, переживання. У Західній Європі (XII–XIII ст.) «баладами» називали пісні про кохання, що супроводжували танець. Завдяки Данте і Війону їхні тематичні обрії розширилися і відбувся перехід із фольклору в літературу.

Поетії Війона характерне гостре відчуття життя, вільнодумство, нового розуміння світу і людини, що знаменувала у французькій літературі перехід до Відродження. Він «залишає нащадкам поетичне відкриття і усвідомлення того, що людина зіткана із численних протиріч (суперечливість буття) [17]».

З метою розуміння концепту «балада» долучимося до її визначень у словниковій літературі.

Балада: 1) народна пісня (сентиментально-розпльвідна); сатирична пісня ballad; 2) іспанська – romance; 3) ліричний вірш, що складається з трьох строф з рефреном і «посилки» (кому присвяена) [7, с. 253].

Балада (від франц. ballade – танцювальна пісня), один із жанрів ліро-епічної поезії, пісня-оповідання (або вірш) з драматичним розвитком сюжету... Для балади характерний відносно невеликий обсяг, виражена сюжетність, особлива пісенність і музичність [2].

Балада (франц. ballade, від позднелат. ballo — танцюю), у французькій літературі 14–15 ст. ліричний жанр твердої форми (Ф. Війон). Ліроепічний жанр англійської народної поезії і аналогічний йому жанр поезії романтизму (Р.Бернс, Р.Бюргер, В.В.Гете, В.А.Жуковський, О.С.Пушкін, А.Міцкевич). Романтичні балади – сюжетний вірш, побудований на фантастичному, фольклорному, легендарно-історичному, побутовому матеріалі [2].

Балада (франц. ballade, від пізньюлат. ballo – танцюю), найменування декількох дуже різних поетичних і музичних жанрів. Спочатку у романських народів середньовіччя – лірична пісня хорів з обов'язковим рефреном. До XIII ст., видозмінюючись, балада стає популярним жанром французької і італійської професійної поезії (особливо трубадурів і труверів). Класична французька балада XIV–XIV ст. – безсюжетний ліричний вірш канонічної форми: три строфи на наскрізні рими (ababbcb), «посилка» (звертання до особи, якій присвячена балада), рефрен (останній рядок кожної строфи і «посилки», що повторюється). Як зразок, може слугувати балада «Про жінок минулих часів» Ф. Війона [6].

Вокальна балада широко представлена у творчості західноєвропейських композиторів-романтиків (Ф.Шуберт, Р.Шуман, І.Брамс, Р.Вольф), а також і російських композиторів (О.М.Верстовський, О.Є.Варламов, М.І.Глінка, О.П.Бородін, М.П.Мусоргського, М.А.Рімський-Корсаков). У свою чергу, кращі зразки інструментальної балади присутні у музичній спадщині І.Брамса, Е.Гріга, Ф.Шопена, а також сучасних композиторів Ю.О.Шапоріна, С.С.Прокоф'єва, А.А.Бабаджаняна, О.М.Пахмутової.

Повертаючись до творчості Ф.Війона, як зазначають науковці, типовими рисами французької канонічної балади є усталена, застигла форма, яка мала постійну кількість строф (три), після яких йшло звертання до якоїсь особи (*envoy*). Другою вимогою до форми такої балади називають *sibilet*, що значить: у кожній строфі повинно бути стільки рядків (віршів), скільки складів у рядку (вірші). Третю ознаку становило наступне: рими першої строфи повинні повторюватися в усіх інших строфах [4].

Отже, для такого літературного жанра як балада виокремлюють такі ознаки: підкреслена узагальненість, відсутність деталізації, стислість у викладені матеріалу, «магічна музичність», наявність композиції (вступ, основна частина, висновок), гостросюжетність [3].

Узагальнююче викладене, ми дійшли висновку, що в пісні «My Way» присутні усі ознаки характерні для такого літературного жанру як балада.

Процес роботи над піснею поділяється на декілька етапів.

Перший – ознайомлення студентів з історією створення пісні «Мій шлях».

Другий – презентація пісні у виконанні Ф.Сінатри [50], а також П.Анки [21] (співає у віці написання слів до пісні, що набрало біля 3 млн слухачів в ютубі), або композиція в пам'ять Сінатри, яка представляє співаючого П.Анку на сцені у поєднанні з голосом Ф. Сінатри [38], який співає окремі фрази і куплети з пісні.

Третій – опрацювання слів та виразів у пісні. Робота над лексикою.

Четвертий – повторення і закріплення граматики англійської мови.

П'ятий - розуміння філософського підтексту пісні «Мій шлях». Цей етап

ми поділяємо на такі підпункти:

1. Описати сюжет пісні (плин думок ліричного героя).
2. Сформулювати тему пісні «Мій шлях (розуміння людиною життя і пошуки власного місця в ньому шляхом своєї вчинків і дій)
3. Охарактеризувати ліричного героя пісні (людина пошуків, суперечностей, цілеспрямована, вольова, стійка до перешкод).
4. Визначити філософію пісні (розуміння людиною свого місця у житті, світопізнання і самопізнання).

Заключний етап роботи над піснею.

Підсумки заняття. Домашнє завдання.

Зупинимося на розгляді вправ, які, на нашу думку, будуть доцільними для досягнення мети практичного заняття.

Вправа 1. *Посніть розуміння Вами поданих нижче слів і виразів:*

end – the final part of something such as a period of time, activity, or story; curtain – a set of hanging drapery for concealing all or part of the stage or set from the view of the audience, b) amer. – монолог, промова; c) final curtain – кінець вистави; to face – to meet, to accept; to state my case – to express a point a view; certain – sure; highway – motorway; I saw it through without exemption – I always realized and knew its real meaning and mission; charted course – projected trajectory; byway – short way; to chew – to crush food into smaller, softerpieces with the teeth; doubt – not sure thing; to spit out – to remove from the mouth; to stand tall – a) to be proud of yourself and confident of your abilities, b) to have dignity; to have my fill – to be full of (feelings); my share of losing – my parts of losing; to subside – to disappear; amusing – funny; naught – nothing; to kneel – to stay on your knees; to take the blows – to be strong (blows=disappointments) [23; 26; 39].

Вправа 2. *Надайте переклад на українську мову слів і виразів, що вживаються у пісні «Мій шлях»:*

1) and now, the end is near – ...; 2) and so I face the final curtain – ...; 3) my friends, I'll say it clear – ...; 4) I'll state my case of which I'm certain – ...; 5) I've lived a life that's full – ...; 6) I ate it up and spit it out – ...; 7) not the words of one who kneels

– ...; 8) I've travelled each and every highway – ...; 9) and more, much more than this – ...; 10) I did it my way –

Вправа 3. *Виправте помилки у реченнях (Correct the mistakes in these sentences):*

- 1) I travelling each and every higway _____ ;
- 2) Regrets, I've have a little _____ ;
- 3) I've lives a life _____ ;
- 4) I planed each charted course _____ ;
- 5) And more, a few more _____ ;
- 6) I done it my way _____ ;
- 7) I'm sure you knows _____ ;
- 8) I understood tall and did it my way _____ ;
- 9) there were doubt _____ ;
- 10) And not the words of one who kneel _____ ;
- 11) To say the things he truly feets _____ ;
- 12) I've loved, I've laughed and cryed _____ .

У процесі роботи над піснею, методисти також рекомендують виконати подані нижче завдання [39], в яких опрацьовується кожний куплет пісні «Мій шлях».

Завдання 4. *First stanza. Follow the clues and guess the missing words:*

- 1) And now, the ... (*opposite of beginning*) is (*antonym of far*)
- 2) And so I (*synonym of confront*) ... the final curtain.
- 3) My (*opposite of enemy*) ... , I'll (*synonym of tell*) ... it clear.
- 4) I'll state my case, of which I'm (*antonym of doubtful/uncertain*)

Завдання 5. *Second stanza. Match the lines in A with the corresponding line in B:*

№	A	B
1.	I've lived	each and every highway
2.	I've travelled	may way
3.	But more	a life that's full
4.	I did it	much more than this

Завдання 6. *Third stanza. Put the words in the correct place:*

what few through mention

Regrets, I've had a ...

But then again to few to ...

I did ... I had to do

And saw it ... without exemption

Завдання 7. *Forth stanza. Try to predict the order of these lines:*

1) Each careful step along the byway _____ .

2) I did it my way _____ .

3) I planned each charted course _____ .

4) But more, much more than this _____ .

У контексті викладеного звернемо увагу на те, що текст пісні слугує доречним дидактичним матеріалом для повторення зі студентами таких часів англійської мови як The Present Simple Tense, The Past Simple Tense і Present Perfect Tense. Тому під час роботи над текстом пісні рекомендуємо утворити 3 форми дієслова, які зустрічаються, наприклад, to say – said–said, to state – stated–stated. В якості домашнього завдання пропонуємо студентам виписати усі дієслова, які зустрічаються в пісні і написати їх у трьох формах. *Мета завдання* – повторити вживання дієслів (правильних і неправильних) у неозначеній формі (інфінітив), простому минулому часі (The Past Simple) та утворення дієприкметників минулого часу (Past Participle) за зразком: to be – was/were – been; to cry – cried–cried *etc.*

Завдання 8. *Fifth stanza. Coniugate the following verbs:*

1) Yes, there ... (*to be – Past Simple*) times, I ... (*to be – Present Simple*) sure you ... (*know – Past Simple*).

2) When I ... (*to bite – Past Simple*) off, more than I ... (*to be able to – Past Simple*) (*chew*)... .

3) But through it all, when there ... (*to be – Past Simple*) doubt,

4) I ... (*to eat – Past Simple*) it up and ... (*to spit – Past Simple*) it out.

5) I ... (*to face – Past Simple*) it all and I ... (*to stand – Past Simple*) tall.

6) And ... (to do – Past Simple) it my way.

7) I ... (to love – Present Perfect), I ... (to laugh – Present Perfect) and ... (to cry – Present Perfect).

8) I ... (to have – Present Perfect) my fill, my share of losing.

9) And now, as tears ... (to subside – Present Simple)

10) I ... (to find – Present Simple) all so amusing.

Завдання 9. Seventh stanza. Complete with the corresponding word:

To think I ... all that

And may I ... not I a shy way

“No, oh no not me,

I did it my...”

For what is a ... , what has he ... ?

If not ... , then he has naught.

To say the ... he truly feels,

and not the ... of one who kneels.

The record show I took the blows

And ... it my [39].

Завдання 10. Identify the sentences, then match them with correct description:

1.	The victim started that he had been attacked by three men.	a. To comfort, to accept
2.	Sometimes it is very difficult to face the truth	b. To feel sorry and sad
3.	It is faster if you take the highway	c. To declare
4.	After the incident she regretted her reaction	d. A side road
5.	You can also drive along the byway	e. To go down to a lower level
6.	Bite little pieces and chew them very slowly	f. To cut with your teeth g. To masticate.
7.	It is really disgusting to see someone spitting on the floor	h. To go down on your knees
8.	The children are terrible today, I've had my fill of them for this evenings	i. To eject from the mouth
9.	When you go into a church you should kneel before the altar	j. I have had enough of them
10.	After 3 days of flood, the water started to subside	k. a man public road

З метою розвитку творчої уяви студентів і створення образу ліричного героя пропонуємо ще раз прочитати текст пісні «My way», виокремити моменти життя героя, що згадуються в пісні з метою тлумачення «філософського підтексту (прихований загальнолюдський зміст) [17]». Пропонуємо студентам заповнити таблицю за наведеним зразком:

№	Моменти життя ліричного героя	Прихований підтекст
1.	The final curtain	The end of something, especially in life
2.	One who kneels	A person whose behavior is adjusted to the pattern of the times or to please superiors
3.	I took the blows	...

Пропонуємо організувати колективну творчу роботу в групах студентів з 3-4 осіб таким чином: **завдання** для групи 1: Знайти в тексті пісні рефрен. Зрозуміти, яке значення він несе у творі. **Завдання** для групи 2: виокремити у тексті пісні антитезу. Довести, що антитеза відображає ідею пісні. **Завдання** для групи 3: Визначити роль анафори (однаковий початок рядків) у пісні. **Завдання** для групи 4: Визначити роль епіфори (повторення однакових слів наприкінці віршових рядів) у пісні. Розкрити її художнє значення. **Завдання** для групи 5: Перелічити основні ознаки жанру балади. Довести, що пісня «Мій шлях» є баладою.

Для розкриття філософського сенсу, закладеного у пісні «Мій шлях» активізуємо студентів на надання відповідей до запитань:

- 1) Як можна витлумачити вираз «I did it»?
- 2) Як характеризує своє життя оповідач?
- 3) Яким постає перед слухачами герой пісні «Мій шлях»?

4) Стимулюємо студентів до визначення антитези, анафори, епіфори, рефрену у тексті пісні «Мій шлях».

Відтак, студенти на запитання «Чому Трамп вибрав для першого балу пісню «Мій шлях» надали такі відповіді: «Трамп якби говорить, що не помилився у виборі свого життєвого шляху», «Трамп – успішна людина», «танцюючи під цю пісню, Трамп доносить до присутніх, що він домогся своєї

мети і став Президентом Америки», «в історії США Д.Трамп – самий літній президент Америки, йому є що сказати, а танець – це він згадає своє життя», «щоб стати Президентом, треба пройти непростий життєвий шлях», «...щоб згадати свій шлях до Білого дому», «президентом може бути людина, яка має життєвий досвід», «Трамп – самий літній Президент Америки, має великий життєвий досвід, тому і вибрав пісню «Мій шлях», «стати Президентом – треба їм стати», «людей багато, а Президентом може стати тільки один», «коли вийшли танцювати дорослі діти Дональда Трампа – цим все сказано. Це – сенс життя, його продовження», «Трамп, якби звертається до свого електорату, що він у свої 70 років все ж таки став Президентом – і це його шлях», «це – шлях, який він сам зробив», «він це зробив – став президентом» та ін.

Для розвитку креативності студентів і залучення їх до науково-дослідницького пошуку наводимо перелік тем для презентацій, доповідей, роботах в парах, в групах:

1. Історія урочистих балів, присвячених інавгурації новообраного президента США.
2. Музика до перших танців президентів США (студенти за бажанням обирають музику до першого танцю одного з 45 президентів США і характеризують її).
3. Урочистий бал і перший танець Президента Д.Трампа (студенти за бажанням обирають урочистий бал одного з 45 президентів США та описують перший танець).
4. Історія створення Гімну США.
5. Творчість співачки Джеккі Іванко (студенти за бажанням обирають одну (одного) із виконавців Гімну США на інавгураціях президентів та презентують її (його) творчість).
6. Історія створення пісні «My Way».
7. Творчість середньовічного поета Франсуа Війона.
8. Балада – один із видів літературного жанра.

9. Френк Синатра – актор і співак.
10. Пол Анка – зірка естрадного рок-н-ролу.
11. Історія створення пісні «I Will Always Love You».
12. Доллі Партон – American icon.
13. Стиль кантрі у музичному мистецтві.
14. Виконавці світового хіта Доллі Партон «I Will Always Love You» (Franz Goovaerts, Jennifer Hudson, Josh Weathers Band, Ані Лорак).
15. Уїтні Хьюстон – легенда співу.
16. Дизайн одягу перших осіб США на інавгураційних урочистостях.
17. Сукні першої леді Мелані Трамп на офіційних урочистостях (рис. 1) та першому танці президентської пари (рис. 2) (студенти за бажанням обирають одну із дружин президентів США та описують її стиль одягу на інавгураційних урочистостях).

Висновок. Отже, на підставі викладеного, можна сказати, що Д.Трамп, звертаючись до пісні «Мій шлях», бачить свої звязки і взаємини із суспільством і навколишнім світом, передаючи нею інформацію про себе і своє життя.

Водночас, не ставлячи перед собою завдання вичерпного визначення всіх шляхів і закономірностей процесу навчання іноземної мови студентів, формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету, у рамках даної розвідки ми зупинилися лише на декількох, серед яких представленим став соціокультурний аспект у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища. Робота в цьому напрямку продовжується. Перспективи наступних розвідок вбачаємо в подальшому дослідженні специфіки художнього тексту та стилістичних прийомів як засобів зображальності з метою вивчення зі студентами ролі синтаксичних стилістичних засобів у семантичній організації художнього тексту.

Література:

1. Антонова-Турченко О.Г, Дробот Л.С. Музична психотерапія: посібник-хрестоматія. – К. : ІЗМН, 1997. – 260 с.

2. Баллада [Web site] // Словарь литературоведческих терминов на сайте Культура письменной речи. – Access mode : <http://slovar.lib.ru/dictionary/ballada.htm>
3. Довідник цікавих фактів і корисних знань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dovidka.biz.ua/balada-oznaki-klasifikatsiya/>
4. Каліш І.В. Жанр балади у світовій літературі : научное издание // Вісник Житомирського педагогічного університету : науч. издание / М-во освіти і науки України, Житомирський держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2004. – Вип. 15. – С. 155–158. URI <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/1546>
5. Матвієнко О.В., Дідур Н.А. Тенденції модернізації соціокультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи // Innovative processes in education: Collective monograph. – АМЕЕТ Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – Р. 103–116.
6. Никонов А., Царева Е.М. Балада [Web site]. – Access mode : <http://vseslova.com.ua/word/Балада-8098u>
7. Перель Э. Англо-русский и русско-английский театральный словарь. – М. : Филоматис, 2005. – 440 с.
8. Петько Л.В. Актуальність формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 33. – С. 128–141. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7454>
9. Петько Л.В. Месседжі Д.Трампа, висловлені піснею «I Will Always Love You», на інавгураційному балі Збройних сил США: тлумачення зі студентами // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. ; редкол. В.В.Кузьменко та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – Вип. 35.
10. Петько Л.В. Робота над піснею в курсі англійської мови як один із засобів професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ // Іноземні мови. – 2011. – № 1 – С. 44–48. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7839>
11. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. праць № 9 (11). – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7446>
12. Петько Л.В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. пр. ; ред.

- М.Б.Євтух. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Вип. 18. – С. 179–188. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8391>
13. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр.– Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7827>
14. Петько Л.В. Шляхи формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів мистецьких спеціальностей ВНЗ у процесі фахової підготовки // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. Уманського державного пед. ун-ту імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – Випуск 6. – Ч. 3. – С. 57–62. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7445>
15. Петько Л.В. Шляхи іншомовної підготовки майбутніх політологів в умовах педагогічної університетської підготовки // Іноземна мова професійного спрямування як складова підготовки дипломатів та фахівців у сфері зовнішніх зносин: зб. наук. пр. / за ред. В.Г.Ціватого, Н.А.Шпак, Л.А.Соколовської. – К. : ДАУ при МЗС України, 2013. – 2013. – С. 50–52. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7932>
16. Тернопільська В.І. Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів // Вісник Національного університету оборони України : зб.наук. пр. – 2012. – № 5(30). – С. 141–142.
17. Франсуа Війон – лірика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liturok.in.ua/lirika/123-fransua-vyon-lrika.html>
18. Чернуха Н.М. Інтеграційна єдність навчання і виховання у сучасному освітньому просторі вищого навчального закладу // Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Педагогічні науки». – 2014. – № 24 (317). – С. 125–130.
19. Чернуха Н.М., Асланов Г. Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: відповідь на виклики сьогодення // Innovative processes in education: Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – С. 230–237.
20. 7 вічних хітів Френка Сінатри в його день народження [Web site]. – Access mode : <https://kasa.in.ua/en/news/7-vichnyh-hitiv-frenka-sinatory-v-yoho-den-narodzhennya>
21. Anka Paul. My Way [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=TIOGTuTOcAg>
22. Anka Paul. You Are My Destiny (Live) 1998 Sony Music Entertainment (Mexico) S.A. DE C.V. [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=GJTA9Ng7xYY>
<https://www.youtube.com/watch?v=crO4gYNa9oo> (with subtitles)
23. Cambridge Dictionary [Web of site]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/end>
24. Celine Dion. My Way [Web site] – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=PWUChqDaQ24>

25. CNN videos. Paul Anka on writing «My Way» [Web site]. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=_53Ygpgvuss
26. Dictionary [Web of site]. Access mode : <http://www.dictionary.com/browse/curtain>
27. Hagen Nina. «My Way» [Web site]. – Access mode : https://en.lyrsense.com/nina_hagen/my_way_nh
28. Florent Pagny. «Comme d’habitude» (in French) [Web site]. – Access mode : https://fr.lyrsense.com/florent_pagny/comme_dhabitude
29. Francisco. «A mi manera» [Web site]. – Access mode : https://es.lyrsense.com/francisco/a_mi_manera_f
30. François Claude. «Comme d’habitude» (in French) [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=bMoY5rNBjwk>
31. Il Divo. «A mi manera» (in Spanish) [Web site]. – Access mode : https://es.lyrsense.com/il_divo/my_way_a_mi_manera
32. Iglesias Julio. «My Way» (in English and Spanish) [Web site]. – Access mode : https://es.lyrsense.com/julio_iglesias/my_way_a_mi_manera_ji
33. Kovalynska I.V., Ternopilska V.I. A Survey of multicultural education in Ukraine: state approach // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 256-259.
34. Linn Jack. Elvis Presley. My Way (with subtitles) [Web of site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=PP8HO9TGkbw>
35. Lucía Méndez. «A mi manera» [Web site]. – Access mode : https://es.lyrsense.com/lucia_mendez/a_mi_manera_lm
36. Matviienko Olena. Theoretical bases of teacher’s professional formation // Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. Psychology. Pedagogy and Education. – Edizioni Magi – Roma, Italy. – 2016. – P. 237–239.
37. Mireille Mathieu «So leb dein Leben» («My Way») [Web of site]. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=x-4_GNq1_wk
38. My Way. Paul Anka and Frank Sinatra [Web site]. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=uP_tMa7VliY
39. My Way. Frank Sinatra [Web of site]. – Access mode : https://en.islcollective.com/resources/printables/worksheets_doc_docx/my_way_-_frank_sinatra/verb-tenses/85347
40. Paul Anka at the Hollywood Palace, medley of songs 1966 [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=SmbMuauXcdY>
41. Pet’ko Lyudmila. About socio-culturological content in teaching subjects // Development strategy of science and education: Collection of scientific articles. – Fidelite editions, Namur, Belgique, 2017. – P. 316–319. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13881>
42. Pet’ko L. Acquaintance of students with phraseological expressions in Donald Trump’s inaugural presidential address // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017.

43. Pet'ko Lyudmila. The development of student youth aesthetic culture on professional direction // Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles. – C.E.I.M., Valencia, Venezuela, 2017. – P. 188–192. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/15093>
44. Pet'ko Lyudmila. Developing students' creativity in conditions of university // Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. – Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. – P. 272–276. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/14303>
45. Pet'ko L.V. Teaching methods and the formation of professionally oriented foreign language learning environment in conditions of university // Intellectual Archive. – 2016. – Volume 5. – No. 4 (July/August). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 73–87. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11084>
46. President Donald Trump First Dance at The Inaugural Balls [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=PvsmtspdquA>
47. Raphael. «A mi manera» [Web site]. – Access mode : https://es.lyrsense.com/raphael/a_mi_manera
48. Scenes from Salut our Armed Services inaugural ball [Web of site] // The Washington Post. – Access mode : https://www.washingtonpost.com/video/entertainment/scenes-from-the-salute-our-armed-services-inaugural-ball/2017/01/20/def9940a-df93-11e6-8902-610fe486791c_video.html
49. Sinatra Frank. Мій шлях. My way. [Web of site]. – Access mode : [http://www.minus.lviv.ua/minus/artist/Frank%20Sinatra/rec/39888/Sinatra. My way \(with subtitles\) \[Web of site\]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=M90BHwNXn-0>](http://www.minus.lviv.ua/minus/artist/Frank%20Sinatra/rec/39888/Sinatra.My%20way%20(with%20subtitles))
50. Ternopil'ska V.I. Theoretical aspects of the phenomenon «aesthetic sense» // Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – P. 339–344.
51. The Three Tenors (Pavarotti, Domingo, Carreras). My Way [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=zQAGZ-UfltM>
52. Zhitnitsky Edward. Muslim Magomaev My way [Web site]. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=y23n_DNFHQ
<https://www.youtube.com/watch?v=nnbqMKs4QN0> (with French subtitles)

Анотації

УДК 811.111:784:32-027.78(73)(092)

Петько Л.В. «Мій шлях» – перший танець Президента США Дональда Трампа на балу в честь інавгурації (лінгвосоціокультурний аспект навчання іноземної мови).

Автор презентує розгляд вибору новообраним Президентом США Д.Трампом пісні «Мій шлях» («My Way») для першого танцю на першому інавгураційного балу (Liberty ball). Представлено етапи роботи над пісню з метою розуміння філософського підтексту, що закладено в її змісті, а також, які свої почуття і емоції хотів виказати музикою і танцем президент США; направлення студентів на пізнання і розуміння специфічної ситуації – проведення інавгураційного балу, вивчення тексту пісні, опрацювання лексики, нових виразів, вживання їх студентами в реченнях у процесі формування професійно орієнтованого

іншомовного навчального середовища, в якому автором акцент ставити на соціально-культурний аспект навчання іноземної мови в умовах університету.

Ключові слова: Президент США, Дональд Трамп, перший інавгуральний Liberty ball, американські традиції, пісня «Мій шлях» («My Way»), балада, студенти, університет, іноземна мова, професійно орієнтоване іношомовне навчальне середовище.

Петько Л.В. «Мой путь» - первый танец Президента США Дональда Трампа на балу в честь инаугурации (лингвосоциокультурный аспект обучения иностранному языку).

Автор рассматривает выбор Президента США Д.Трампом песни «Мой путь» («My Way»), для первого инаугурационного бала (Liberty ball). Представлены этапы работы над песней с целью понимания философского подтекста, заложенного в её контексте, какие свои чувства и эмоции хотел выразить музыкой и танцем президент США, описана работа над песней «Мой путь»: изучение текста песни, работа над лексикой, новыми выражениями, употребление их в предложениях студентами в процессе формирования профессионально ориентированной иноязычной среды обучения, где акцент ставится на социокультурном аспекте обучения иностранному языку.

Ключевые слова: Президент США, Дональд Трамп, первый инавгуральный Liberty ball, американские традиции, песня «Мой путь» («My Way»), студенты, университет, иностранный язык, профессионально ориентированная иноязычная среда обучения.

Pet'ko Lydmila. 'My way' – Donald Trump's first dance at inaugural ball (linguo socio-cultural aspect of language learning).

Donald Trump was inaugurated as President of the United States on Friday, January 20, 2017. The inaugural balls and galas are held in honor of the Presidential Inauguration throughout the Washington, DC area. The official inaugural balls are usually by invitation only and the President, Vice President and their families make an appearance at most of them. The first ball dates back to James Madison's inauguration in 1809. Throughout modern U.S. history, inaugural balls are as one of the first formal introductions to a President and the first family in their new roles. For First Ladies, the inaugural balls are a time to formally introduce themselves to America. The Presidential Inauguration included just two official balls, plus one to honor the U.S. armed forces and first responders. The author describes the first, the Liberty ball, and characterises music to the first dance – a song «My Way». The history of this song and better singers of it are given; the ways of its interpretation with students are offered; some stages of learning «My Way» with students stressed on socio-cultural aspect of language learning are described.

Key word: President-elect Donald J. Trump, American traditions, inaugural presidential balls, the Liberty ball, song «My Way», university, professionally oriented foreign language teaching environment.

**Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)
приглашает принять участие в Международных научно-практических конференциях:**

Название конференции	Дата проведения	Последний срок подачи материалов	Срок выхода из печати эл.версии сборника
Современные научные исследования, Montreal, Canada	27 января 2017	26 января 2017	15 февраля 2017
Актуальные вопросы современной науки, Taunton, United States of America	24 февраля 2017	23 февраля 2017	15 марта 2017
Стратегии развития науки и образования, Namur, Belgique	30 марта 2017	29 марта 2017	15 апреля 2017
Научные исследования: тенденции и перспективы, Mexico City, Mexico	28 апреля 2017	27 апреля 2017	15 мая 2017
Актуальные вопросы современной науки, Valencia, Venezuela	26 мая 2017	25 мая 2017	15 июня 2017
Приоритетные научные направления, Plovdiv, Bulgaria	30 июня 2017	29 июня 2017	15 июля 2017
Проблемы и перспективы развития научной мысли, Pretoria, South Africa	28 июля 2017	27 июля 2017	15 августа 2017
Перспективы научных исследований, Dublin, Ireland	25 августа 2017	24 августа 2017	15 сентября 2017
Наука и практика: инновационный подход, Paris, France	29 сентября 2017	28 сентября 2017	15 октября 2017
Мировое научное пространство, Coventry, United Kingdom	27 октября 2017	26 октября 2017	15 ноября 2017
Наука и общество, Roma, Italy	24 ноября 2017	23 ноября 2017	15 декабря 2017
Наука и образование, Nürnberg, Deutschland	25 декабря 2017	24 декабря 2017	15 января 2017

Тематические направления конференций:

- Секция 1.* Экономика и управление национальным хозяйством.
- Секция 2.* Международная экономика.
- Секция 3.* Экономика и управление предприятием.
- Секция 4.* Развитие производительных сил и региональная экономика.
- Секция 5.* Деньги, финансы и кредит.
- Секция 6.* Бухгалтерский учет, анализ и аудит.
- Секция 7.* Налогообложение и бюджетная система.
- Секция 8.* Экономическая безопасность субъектов хозяйственной деятельности.
- Секция 9.* Математические методы в экономике.
- Секция 10.* Государственное управление, самоуправление и государственная служба.
- Секция 11.* Право.
- Секция 12.* Экономика туризма.
- Секция 13.* Менеджмент.
- Секция 14.* Маркетинг.
- Секция 15.* Психология, педагогика и образование.

Форма участия в конференции – заочная (дистанционная).

Рабочие языки конференции: английский, русский, немецкий, французский, украинский и др.

Материалы конференции будут опубликованы в форме **сборника научных статей** и разосланы авторам, а так же доступны в электронном виде на сайте <http://conf.at.ua> Детальная информация на сайте: <http://conf.at.ua>

Координатор конференции:

кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна
Viber, моб. тел. +38 (068) 851-75-52

Skype: svetlana16471

E-mail: conf.at.ua@gmail.com

Сайт конференций: <http://conf.at.ua>

График публикации коллективных научных монографий на 2017 год

<i>Название конференции, исходные данные издательства</i>	<i>Срок предоставления материалов</i>	<i>Срок выхода эл. версии</i>
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Страховой рынок: отечественный и зарубежный опыт. SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland	28 Января 2017	Февраль 2017
Информационная экономика: знание, конкуренция и рост. С.Е.И.М., Valencia, Venezuela	28 Января 2017	Февраль 2017
Проблемы занятости и безработицы. GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa	28 Февраля 2017	Март 2017
Интеграционные процессы в мировой экономике. Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, United States of America	28 Марта 2017	Апрель 2017
Экономика знания: состояние, тенденции, перспективы. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	28 Марта 2017	Апрель 2017
Национальная безопасность: теория, методология, практика. Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India	28 Апреля 2017	Май 2017
Государственно-частное партнерство в условиях инновационного развития экономики. Edizioni Magi, Roma, Italy	28 Апреля 2017	Май 2017
Конкурентоспособность предпринимательских структур: методы оценки и стратегии повышения. Thorpe Bowker. Melbourne. Australia	28 Мая 2017	Июнь 2017
Социальная экономика: теория и практика. Anchor Press Ltd, Nelson, New Zealand	28 Мая 2017	Июнь 2017
Учет, анализ и аудит: теория и практика. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom	28 Июня 2017	Июль 2017
Туристическая индустрия: проблемы и решения. CARICOM, BARBADOS	28 Июня 2017	Июль 2017
Тенденции развития банковской системы в современных условиях. Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE	28 Июля 2017	Август 2017
Маркетинг: новые тенденции и перспективы. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada	28 Июля 2017	Август 2017
Проблемы развития денежно-кредитной системы. Les Editions L'Originale, Paris, France	28 Августа 2017	Сентябрь 2017
Стратегические системы в управлении. EDEX, Madrid, España	28 Августа 2017	Сентябрь 2017
Внешнеэкономическая деятельность: проблемы и перспективы. Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China	28 Сентября 2017	Октябрь 2017
Инвестиции и инновационное развитие: теория и практика. SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland	28 Сентября 2017	Октябрь 2017
Проблемы и перспективы развития финансовой системы. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Управление экономическими системами. Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Налоговая система: социально-экономический аспект. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	28 Ноября 2017	Декабрь 2017

Модели управления в рыночной экономике. AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Социально-экономическое развитие регионов. Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria	28 Декабря 2017	Январь 2018
Экономика природопользования. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Декабря 2017	Январь 2018
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ		
Инновационные процессы в образовании. AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland	28 Января 2017	Февраль 2017
Стратегии развития науки, образования и производства. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	28 Февраля 2017	Март 2017
Государственная политика в сфере образования. Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland	28 Февраля 2017	Март 2017
Инклюзивное обучение и воспитание: результаты, проблемы и перспективы развития. EDEX, Madrid, España	28 Февраля 2017	Март 2017
Современные технологии в педагогической науке. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada	28 Марта 2017	Апрель 2017
Психолого-педагогические особенности интеллектуального воспитания. Anchor Press Ltd, Nelson, New Zealand	28 Апреля 2017	Май 2017
Теория и методика дополнительного образования. Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China	28 Мая 2017	Июнь 2017
Методология, теория и практика преподавания иностранных языков. Les Editions L'Originale, Paris, France	28 Июня 2017	Июль 2017
Актуальные вопросы социальной педагогики. CARICOM, BARBADOS	28 Июля 2017	Август 2017
Образование и воспитание: методология и практика. Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE	28 Августа 2017	Сентябрь 2017
Педагогика высшей школы: методология и практика. Edizioni Magi, Roma, Italy	28 Сентября 2017	Октябрь 2017
Дополнительное образование: проблемы, поиски, решения. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Проблемы и тенденции развития школьного образования. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Вопросы педагогической и коррекционной психологии. Thorpe Bowker. Melbourne. Australia	28 Декабря 2017	Январь 2018
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Политико-правовые и административные проблемы развития местного самоуправления. Edizioni Magi, Roma, Italy	28 Января 2017	Февраль 2017
Судебная система на современном этапе развития. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada	28 Февраля 2017	Март 2017
Трудовое законодательство: отечественный и зарубежный опыт. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	28 Марта 2017	Апрель 2017

Конституционное право: проблемы и перспективы развития. Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, United States of America	28 Апреля 2017	Май 2017
Основные направления развития современной юриспруденции. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom	28 Мая 2017	Июнь 2017
Корпоративное право: вопросы теории и практики. Les Editions L'Originale, Paris, France	28 Июня 2017	Июль 2017
Социальное законодательство в условиях глобализации. Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland	28 Июля 2017	Август 2017
Гражданское право и гражданский процесс: тенденции развития. EDEX, Madrid, España	28 Августа 2017	Сентябрь 2017
Право и Интернет. Anchor Press Ltd, Nelson, New Zealand	28 Сентября 2017	Октябрь 2017
Уголовное право, криминалистика и криминология: теоретические и практические аспекты. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Нотариальное право: теория и практика. Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Полиция как институт общества. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Декабря 2017	Январь 2018

Авторам выдаются справки об участии в разработке научных хозрасчетных тем:

- 1) Формирование механизма эффективного регулирования и управления экономической деятельностью предприятий (№ государственной регистрации 0113U007514).
- 2) Теория и практика управленческого и бухгалтерского учета, анализа и аудита деятельности субъектов хозяйствования (№ государственной регистрации 0113U007515).
- 3) Разработка концепции обеспечения экономической безопасности в условиях глобализации мировой экономики (№ государственной регистрации 0113U007516).
- 4) Проблемы социально-экономического развития предпринимательства (№ государственной регистрации 0114U006191).
- 5) Формирование и совершенствование механизма устойчивого развития экономических систем (№ государственной регистрации 0114U006192).
- 6) Повышение эффективности управления предприятиями различных организационно-правовых форм в условиях финансово-экономической нестабильности» (№ гос. регистрации 0114U006193).
- 7) Социально-экономические проблемы менеджмента (№ гос. регистрации 0114U006189).
- 8) Проблемы занятости и регулирования трудовых отношений в отраслях экономики (№ гос. регистрации 0114U006190).
- 9) Методологические и практические основы экономики природопользования» (№ гос. регистрации 0114U006194).

Координатор – секретарь оргкомитета
кандидат экон. наук, Дробязко Светлана Игоревна
тел. +38 (068) 851-75-52
E-mail: HUecofin.at.ua@gmail.comUH
Сайт: [HUhttp://ecofin.at.ua](http://ecofin.at.ua)U

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)

приглашает принять участие в
Международном еминаре-стажировке:
«Наука и образование: европейский опыт»
European academy of sciences (Coventry, United Kingdom)

Целевая группа: профессорско-преподавательский состав, руководители высших учебных заведений, аспиранты, докторанты, магистранты, представители органов государственного и местного самоуправления, общественных организаций, предприятий, финансовых и других учреждений, все заинтересованные лица.

Форма участия - заочная (дистанционная).

Программа Международного семинара-стажировки:

Публикация статьи в сборнике статей или научном журнале	36 ч	72 ч	108 ч
Стоимость, ЕВРО *	100	150	200

* *Эквивалент в гривне или российских рублях по коммерческому курсу на дату оплаты.*

Платежные реквизиты для оплаты организационного взноса высылаются участникам дополнительно.

В стоимость участия входят следующие расходы: публикация статьи в сборнике научных статей или научном журнале, получение сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации, стоимость рассылки сборника статей (научного журнала) и сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации заказным письмом.

Рабочие языки публикации статей: английский, русский, польский, немецкий, французский, украинский и др.

Контактная информация:

кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна

моб. тел. +38 (068) 851-75-52 (Viber)

Skype: svetlana16471

E-mail: conf.at.ua@gmail.com

Сайт: <http://conf.at.ua>

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)

приглашает принять участие в
Постоянно действующем международном семинаре-стажировке:
«Инновационные технологии в науке и образовании: европейский опыт»
Academy J. Dlugosza in Czestochowa (Poland)

Целевая группа: профессорско-преподавательский состав, руководители высших учебных заведений, аспиранты, докторанты, магистранты, представители органов государственного и местного самоуправления, общественных организаций, предприятий, финансовых и других учреждений, все заинтересованные лица.

Руководитель программы:
professor of Academy J. Dlugosza in Czestochowa (Poland),
Dr.hab., MBA,
Walery Okulicz-Kozaryn

Форма участия - заочная (дистанционная). Для удобства участников, все занятия проводятся на русском языке.

Участие в семинаре-стажировке возможно в трех вариантах: **Минимальном, Базовом, Профи.**

Все варианты реализуются индивидуально, с помощью инновационных образовательных технологий. Участие в семинаре-стажировке автоматически является эффективным инструментом роста педагогического мастерства.

Начало Семинара-стажировки – в течение 2-4 дней с даты проведения платежа.

В стоимость участия входят следующие расходы: участие в международном семинаре-стажировке, публикация статьи в сборнике научных статей, получение сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации, стоимость рассылки сборника статей и сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации заказным письмом.

Рабочие языки публикации статей: английский, русский, польский, немецкий, французский, украинский и др.

Контактная информация:

кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна

моб. тел. +38 (068) 851-75-52 (Viber)

Skype: svetlana16471

Е-mail: conf.at.ua@gmail.com

Сайт: <http://conf.at.ua>

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ»

оказывает услуги по:

- разработке макета для издания в типографии и/или печать по макету автора различных видов полиграфической продукции: монографий (авторских и коллективных), книг, брошюр, учебников, учебных пособий, сборников статей и материалов конференций и других материалов в мягком и твердом переплете без ограничения тиража (от 1 до 1000 экземпляров);

- профессиональной корректуре текста;

- профессиональному переводу текста на: русский, английский, немецкий, французский, украинский и другие языки;

- присвоению выходных данных (УДК, ББК) и ISBN Австралии, Австрии, Болгарии, Великобритании, Германии, Канады, США, Украины;

- размещению научных работ в научной электронной библиотеке eLIBRARY.RU и в Российском индексе научного цитирования. Разместить можно как новые научные работы, так и труды, изданные под Вашим авторством ранее.

Подробная информация на сайте журнала: <http://ecofin.at.ua/>

Надеемся на дальнейшее сотрудничество.

Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

CARICOM
BARBADOS

Topical issues of social pedagogy

Collective monograph

Copyright © 2017 by the authors
All rights reserved.

WARNING

Without limitation, no part of this publication may be reproduced, stored, or introduced in any manner into any system either by mechanical, electronic, handwritten, or other means, without the prior permission of the authors

Edited by the authors.

ISBN 978-0-9955865-1-2

Printed by CARICOM, BARBADOS ®
Mall International Haggett Hall, St. Michael
BARBADOS